

**ALKALMAZKODÁSI KÉNYSZERBEN
A MAGYAR MEZŐGAZDASÁG**

Folytatódó lemaradás vagy felzárkózás?

**Budapest
2007**

Kiadja:

az Agrárgazdasági Kutató Intézet

Főigazgató:

Udovecz Gábor

Szerkesztőbizottság:

Dorgai László, Kamarásné Hegedűs Nóra (titkár), Kapronczai István,
Kartali János, Kovács Gábor, Popp József, Potori Norbert
Udovecz Gábor

Készült:

Az Agrárpolitikai Igazgatóságon

Szerkesztette:

Udovecz Gábor

Popp József

Potori Norbert

Szerzők:

Bognár Imre	Nyárs Levente
Dorgai László	Papp Gergely
Erdész Ferencné	Pesti Csaba
Fogarasi József	Popp József
Himics Mihály	Potori Norbert
Jankuné Kürthy Gyöngyi	Radócné Kocsis Teréz
Kartali János	Udovecz Gábor
Keszthelyi Szilárd	Varga Edina
Kovács Gábor	Vőneki Éva
Kozak Anita	Wagner Hartmut

Opponensek:

Dr. Csáki Csaba, akadémikus
Budapesti Corvinus Egyetem

Dr. Horn Péter, akadémikus
Kaposvári Egyetem

Tartalomjegyzék

Bevezetés	5
1. Kvantitatív vizsgálati módszerek	7
1.1. Alkalmazott modellek.....	7
1.2. Hipotézisek	8
2. A magyar mezőgazdaság EU-integrációja	11
2.1. Az EU-csatlakozás feltételei	11
2.2. A támogatási szerkezet változása.....	13
2.3. A piaci szereplők változása.....	14
2.4. Piacvesztés itthon és külföldön	17
2.5. Ágazati feszültségek	19
2.6. A jövedelmek alakulása	20
3. A jövőt alakító folyamatok és főbb tényezők.....	23
3.1. Piaci tendenciák.....	23
3.2. Bioüzemanyag-gyártás	26
3.3. Éghajlatváltozás	30
3.4. WTO-tárgyalások és bilaterális agrár-külkereskedelmi egyezmények	32
3.5. Változások a Közös Agrárpolitikában	36
3.6. Az SPS bevezetése Magyarországon.....	39
3.7. Fejlesztési lehetőségek	44
3.8. Logisztikai korlátok.....	48
4. Lehetséges fejlődési pályák	53
4.1. A jövőbeni agrárgazdaság általános jellemzői.....	53
4.2. Az élelmiszergazdaság fontosabb makromutatóinak alakulása.....	55
4.3. A főbb termékpályák lehetséges jövője.....	63
4.3.1. Gabonafélék	64
4.3.2. Olajnövények	68
4.3.3. Cukorrépa.....	72
4.3.4. Zöldség- és gyümölcsfélék	74
4.3.5. Szőlő és bor	79
4.3.6. Szarvasmarha	82
4.3.7. Juh	86
4.3.8. Sertés	87
4.3.9. Baromfi.....	91
5. A kedvezőbb fejlődési pályára állítás lehetőségei és feltételei	95
Összefoglalás	99
Summary	103
Kivonat.....	109
Abstract.....	110
Irodalomjegyzék	111
Mellékletek	115
A sorozatban eddig megjelent tanulmányok.....	133

Bevezetés

Az agrárpiaaci folyamatokat ma már alapvetően maguk a piaci szereplők – az áru-termelők, a feldolgozók, a kereskedők és a pénzintézetek – irányítják. Ebben a játszmában a nemzeti agrárpolitikának, de a Közös Agrárpolitikának is egyre kevesebb eszköze, tehát egyre kisebb közvetlen szerepe marad. Azonban a támogatások célrendszere és összege, az európai és a nemzeti identitás továbbra is agrárpolitikát formáló tényező, aminek a törvények erejével érvényt lehet szerezni. Ebben az értelemben továbbra is van létjogosultsága közös európai és a nemzeti agrárstratégiának, amely az átfogó szemléleti egységben és a napi intézkedésekben is megnyilvánul.

Európára, de Magyarországra különösen érvényes az „ész és a szív szembenállása”. Látjuk a realitásokat, de ezeket nem szívesen fogadjuk el, nehezen alkalmazkodunk hozzájuk. Alapvető kérdésekben („kicsi-nagy”, „bio-iparszerű”, „közjó-hatékony”) a rendszerváltás óta viták dúlnak, az álláspontok tapodtat sem közeledtek, amivel érezhetően gátolták és gátolják még a legalapvetőbb teendők véghezvitelét is. Közben piacot veszítünk! És jönnek az újabb kihívások. A mezőgazdasági termékek iránt egyszerre ugrik meg a kereslet az élelmiszer- és az energiapiacra. Nyilvánvalóan nem az „élelmiszer- vagy energia-biztonságot” a helyes kérdésfeltevés, mert erre az „is-is” a triviális válasz. Az egyensúly kialakítása azonban már értelmes dilemma. Nem biztos, hogy az egyedi válaszok összege tagállami vagy EU-szinten optimumot eredményez. A kiterjedt európai térben tehát megkezdett és új alkalmazkodási kényszerek léptek működésbe.

Mindez joggal veti fel a határozott orientáció, a széttartó szándékoknak szemléleti medret ásó jövőkép felvázolásának időszerűségét és szükségességét is. A piaci szereplőknek új iránytűre van szükségük. Mindenki szeretne a jövőbe látni, a jövő azonban kiszámíthatatlan, és mindig hoz meglepő fordulatokat. A kutató azonban bátor és vállalkozó kedvű, megkísérli a lehetetlent is. Stratégiát ugyan nem alkothat, de az ismert módszertani eszköztár, a hozzáférhető adatbázis, valamint a szakértői vélemények felhasználásával információt kínál fel az érdeklődő olvasónak: íme, erre tartunk, szerintünk ide jutunk, ha így haladunk! Talán haladhatunk jobb úton is, de ahhoz gyorsabban kell alkalmazkodnunk, nagyobb összhangban kell cselekednünk!

Célunk, hogy segítséget adjunk a piaci szereplőknek és a kormánynak egy jövőkép megalkotásához, amire alapozva közösen kialakíthatnak egy agrárstratégiát. Tanulmányunk kvantitatív vizsgálatok és szakértői elemzések szintézise. Az első fejezetet a modellezési eszköztár és hipotéziseink rövid bemutatásának szenteltük. A második fejezetben tömören összegeztük a magyar agrárgazdaságban az EU-csatlakozás óta bekövetkezett fontosabb változásokat, amelyek meghatározták a kiindulási pontot a jövő kutatásához. A harmadik fejezetben áttekintettük a szektor mozgásterét behatóan globális és lokális folyamatokat és főbb tényezőket, amelyeket mind a kvantitatív vizsgálatoknál, mind a kvalitatív elemzések-nél figyelembe vettünk. A negyedik fejezetben – a modellezés eredményeire és a szakértői tudásra egyaránt támaszkodva – felvázoltuk a magyar mezőgazdaság, ezen belül a főágazatok és ágazatok két lehetséges fejlődési pályáját. Végül az ötödik fejezetben összefoglaltuk a kedvezőbb fejlődési pályára állítás lehetőségeit és feltételeit.

Műhelyünk az EU-csatlakozás lehetséges „agrár-következményeit” (még 1999-2000-ben!) viszonylag jó „találati pontossággal” jelezte előre. Úgy hisszük, hogy jelen összeállításunk mondanivalója is hasonlóan állja ki az idő próbáját!

1. Kvantitatív vizsgálati módszerek

1.1. Alkalmazott modellek

A mezőgazdasági termelésben, valamint a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek külkereskedelmében az Európai Unió folyó költségvetési időszaka végéig várható folyamatokat az Agrárgazdasági Kutató Intézetben megalkotott és folyamatosan továbbfejlesztett gazdasági modellezési eszköztárral kíséreltük meg a lehetőségekhez képest egzakt módon előrevetíteni. Az alkalmazott matematikai modellek a következők voltak:

1. A fontosabb makromutatók alakulását az országos és regionális szimulációs **HUSIM modellel** (ld. 1. melléklet) becsültük, amellyel már 1998 óta készítünk agrárgazdasági előrejelzéseket [pl. Mészáros *et al.*, 1999, 2000a, 2000b; Udovecz, 2000; Mészáros és Spítálszky, 2002; Potori és Udovecz, 2004].
2. A főbb termelőágazatokban az agrárpolitika és a piaci folyamatok hatására bekövetkező strukturális változások vizsgálatára a közelmúltban kifejlesztett **FARM-T modelt** (ld. 2. melléklet, illetve bővebben Potori *et al.* [2007]) használtuk, amely a termékpályák közötti összefüggések, a feldolgozóipari struktúra, az inputfelhasználás, a piaci szereplők döntéshozatala, valamint a bel- és külpiaci kereslet-kínálati viszonyok komplex rendszerére épül. A modellben a mezőgazdasági termelést a teszttüzemek osztályozásával kialakított „típusüzemek” képviselik.
3. A mezőgazdaság szerkezetváltozásainak üzemi szintű előrejelzésére 2000 óta a **MICROSIM modelt** (ld. 3. melléklet) használjuk [pl. Keszthelyi és Kovács, 2004; Potori és Udovecz, 2004; Törzsök *et al.*, 2006;]. A modell az összes teszttüzem eredménykimutatásának várható jövőbeni állapotát jeleníti meg. A MICROSIM modellel most azt becsültük, hogy 2010-ig mely gazdaságok kerülhetnek csődközeli helyzetbe, illetve hagynak fel a termeléssel.

A rendelkezésre álló nemzetközi és hazai adatok és a jövőre vonatkozó becsült értékek mellett számos már ismert vagy nagy valószínűséggel bekövetkező eseményt figyelembe vettünk. Modelleredményeink olyan tényezők együttes hatását tükrözik, mint bel- és külpiaci versenyképességünk (különös tekintettel az árakra, az ésszerű szállítási távolságokra, az elviselhető szállítási költségekre és egyáltalán a valós logisztikai lehetőségekre), a biológiai korlátok, a piaci szereplők reagáló képességét tükröző ár- és jövedelemrugalmassági együtthatók, a közvetlen támogatási rendszer, valamint a piaci rendtartások változásai stb.

A MICROSIM modellel azon üzemek számát becsültük, amelyek rövidtávon (2010-ig) csődbe jutnak. A csődbejutó gazdaságok saját tőkéje nullára csökken, vagyis a sorozatos veszteségek miatt felélik saját tőkéjüket, és emellett hosszúlejáratú kötelezettségeik vannak. (Ez esetben a gazdaság nem tudja kifizetni tartozásait, vagyona nem nyújt fedezetet a termelés további finanszírozásához.)

1.2. Hipotézisek

Sodródó agrárgazdaság

E modellváltozat bemenő adatai a számítások készítésekor rendelkezésre álló információkat tükrözik. Az eredmények a ma érzékelhető folyamatok érvényesülése esetén **legnagyobb valószínűséggel bekövetkező állapotot** írják le (ún. *baseline* scenárió), vagyis amennyiben lényegi változások sem a termékpiacokon, sem az agrárpolitikában nem következnek be, ahhoz képest, amiről tudásunk van, illetve ami viszonylagos biztonsággal sejtethető. Feltételezéseink felsorolását a piacszabályozás változásaira vonatkozó hipotézisekkel kezdjük:

- Magyarország 2009-től bevezeti az összevont területalapú támogatás statikus, hibrid változatát (3.6. fejezet). Ennek legfőbb jellemzője a regionális és történelmi referenciákon alapuló kombinált forráselosztás.
- Az Európai Bizottságnak a KAP átalakítására tett javaslatával (3.5. fejezet) összhangban feltételeztük a gabonapiaci intervenciós felvásárlás részleges megszüntetését, valamint a kötelező területpihentetés eltörlését.

Természetesen figyelembe vettük a hazai bioüzemanyag-gyártás várható felfutását. A bekeverés kötelezővé tétele, valamint az energianövények termelésének támogatása mind ebbe az irányba mutatnak [ld. Európai Bizottság, 2006]. A tervezett, illetve épülő gyártókapaacitásokra és a nyersanyagkínálatra alapozva meghatároztuk az iparág által feldolgozható hazai gabona és olajosmag mennyiségét a vizsgált időszakban.

A makrogazdasági mutatók becslésénél abból indultunk ki, hogy Magyarország elkötelezte magát az euró minél korábbi bevezetése mellett. Ezért teljesíti a módosított és elfogadott konvergencia-programban foglalt egyensúlyi, stabilitási és egyéb makrogazdasági vállalásait. A modellekben a *Magyarország aktualizált konvergencia-programjában* [Magyar Köztársaság Kormánya, 2006], valamint a Kopint-Tárki aktuális konjunktúra-jelentésében [Palócz, 2007] szereplő makrogazdasági mutatókkal számoltunk. Középtávon lassuló ütemben növekvő fogyasztói- és termelői árindex-trendet, a reálbérek, a beruházási hajlandóság és a gazdaság gyorsuló ütemű növekedését feltételeztünk.

A forint-euróárfolyam változása elsősorban a külföldi befektetők kockázatvállalási hajlandóságának alakulásától és Magyarország makrogazdasági teljesítményétől függ. Ha csökken a nemzetközi kockázatvállalási hajlandóság (pl. a főbb nemzetközi valuták alapkamat-növekedése miatt, a világgazdaság növekedésének lassulására utaló tünetek vagy valamelyik meghatározó nemzetközi pénzpiacon megnyilvánuló válságjelek hatására), az a forint gyengülését eredményezheti. Prognózisunk készítésekor magas kockázatvállalási hajlandóság jellemezte a nemzetközi piacokat.

A belpiaci makrogazdasági teljesítmény legfőképpen a konvergencia-programban vállalt kötelezettségek teljesítésén múlik. Ha sikerül a vállalásokat teljesíteni és újra elkezdődik a reál konvergencia (vagyis magasabb lesz a gazdasági növekedés, mint az euró-övezetben), akkor a forint árfolyamának erősödése valószínűsíthető. Mindezek alapján, figyelembe véve a választási ciklusok makrogazdasági egyensúlyra gyakorolt hatásait, 2010-ig a hazai fizetőeszköz gyengülésével, majd ezt követően a forint erősödésével számoltunk.

Az energiaköltségek alakulását a kőolaj világpiaci árának várható változásain keresztül építettük be a modellekbe, aminek becsléséhez a Bloomberg [2007] és a British Petroleum [2007] piaci elemzéseit használtuk.

A mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek kivitelének korlátait a KSH korábbi évekről rendelkezésre álló külkereskedelmi statisztikái alapján határoztuk meg, természetesen figyelembe véve az egyes áruféleségek piacán több-kevesebb bizonyossággal bekövetkező változásokat, a várható tendenciákat.

A termelési költségek várható alakulását a **2005. évi tesztüzemi adatokra alapozva**, a fentebb vázolt makrogazdasági folyamatokat figyelembe véve prognosztizáltuk. Feltételeztük, hogy a földbérleti díjak a területalapú közvetlen támogatás mértékéhez igazodnak. Így azok nagyságát 2008-ig az egyszerűsített kifizetés és a szántóföldi növények nemzeti kiegészítő támogatása, míg 2009-től az összevont területalapú támogatás regionális és a szántóföldi növények kiegészítő komponense, illetve ezek nemzeti kiegészítése határozza meg.

A növénytermesztési ágazatok hozamprognózisainak készítésekor átlagos időjárású éveket feltételeztünk, és figyelembe vettük a technikai fejlődés fokozatos hozamnövelő hatását.

A fenti premisszákon alapuló projekciót a modellezésben „**A**” változatként aposztrofáltuk.

Felzárkózó agrárgazdaság

Az „A” modellváltozat mellett egy **alternatív**, „**B**” verziót is készítettünk. Ennél eltérő makrogazdasági környezetet alakítottunk ki, és egyrészt **kedvezőbb világpiaci tendenciákkal számoltunk**, másrészt feltételeztük, hogy a magyar agrárpolitika közreműködésének, hatékony segítségének köszönhetően **javulnak a mezőgazdasági termelés feltételei és a piacrajutás lehetőségei**. Az alábbiakban sorra vesszük az eltéréseket:

- Mind a mezőgazdasági termelésben, mind a vállalatvezetésben jelentősen javul a szaktudás, ami a termelési költségek csökkenését és a hozamok növekedését eredményezi.
- A birtokrendezés, valamint a termeléstől függetlenített támogatások együttesen serkentik a földforgalmat. Feltételezésünk szerint a nem élet-, illetve versenyképes gazdaságok földterületeit a termelésben maradók veszik át, és azokon eredményesebben működnek. A költséghatékonyság javulását úgy építettük be a modellekbe, hogy az átlagos termelési költségeket fokozatosan közelítettük a kiindulási időszakban leghatékonyabb tesztüzemek (felső 25%) termelési költségeihez. A szántóföldi növények, illetve a tejtermelés hozamainak növekedését a hozamprognózisok felfelé korrigálásával vettük figyelembe.
- A javuló marketing hatására a magyar termékek piaci pozícióinak erősödésével számoltunk, amihez megemeltük a potenciális exportmennyiségeket és az exportárakat.
- A feltételezett logisztikai fejlesztések nyomán alacsonyabb szállítási költségekkel kalkuláltunk, illetve megnöveltük az országból kiszállítható áru mennyiségét. Ugyanis szakértői vélemények szerint a logisztika fejlesztésével az egyes célpiacon nagyobb árumennyiség is elhelyezhető lenne.

- E modellváltozatban gyengébb forinttal számoltunk, ami növeli a hazai mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek versenyképességét az exportpiacokon.
- A vártnál nagyobb gazdasági növekedés és a fogyasztói árszínvonal csökkenése következtében növekvő hazai vásárlóerő, valamint a hazai élelmiszerek preferálásának hatására az alapváltozatnál élénkebb belpiaci keresletet, erősebben bővülő fogyasztást feltételeztünk.
- Az alapváltozathoz képest magasabb világpiaci árakkal számoltunk egyrészt az állati eredetű termékek, másrészt az energianövények iránti globális kereslet növekedése miatt.
- Az éghajlatváltozás mezőgazdaságra gyakorolt negatív hatásait többek között a vízgazdálkodás és a termesztéstechnológia fejlesztésével mérsékelhetné Magyarország, aminek köszönhetően a növénytermesztés kibocsátása nem csökkenne.

2. A magyar mezőgazdaság EU-integrációja

A magyar agrárgazdaság felkészülése az EU-csatlakozásra felemásra sikeredett, így EU-tagságunk eddigi tapasztalatai, eredményei is felemásak. A csatlakozásnak eddig több a magyar agrárgazdaság jövőjét veszélyeztető következménye, mint a pozitív hozadéka. Ráadásul ez utóbbi csak néhány ágazatot érint. A magyar agrárgazdaság átalakítása nem fejeződött be; jelenlegi helyzetünk még nem hasonlítható az évtizedeken át piacgazdaságon edződött nyugat-európai országokéhoz. Vannak a múltból örökölt és a csatlakozás után még inkább kiéleződött piaci versenyben nyilvánvalóvá vált versenyhátrányaink.

A korábbi gyengeségek – alacsony szervezettség és elavult műszaki színvonal, hiányos logisztikai rendszerek, elaprózott birtokstruktúra, szélsőségesen differenciált termelési (gazdálkodási) színvonal – következtében piacot veszítettünk, strukturális feszültségek alakultak ki, és a mezőgazdasági termelők tömegesen hagytak fel a termeléssel. Az EU bővítése után felgyorsult az állattenyésztési és a kertészeti ágazatok leépülése, piacvesztése. Magyarország igen rövid idő alatt alapvető termékekből (pl. sertéshús, tejtermékek, gyümölcsfélék) nettó importőri pozícióba került. A magyar gabonafelesleg intervenciós raktárakban kötött ki, mert a dél-európai gabonahiányos régiókba olcsóbban érkezett a dél- és észak-amerikai gabona.

2.1. Az EU-csatlakozás feltételei

A csatlakozási tárgyalások 2002. december 13-án, Koppenhágában zárultak le. A hosszadalmas folyamatot követően aláírt Koppenhágai Megállapodás rögzítette mindazon feltételeket, amelyek mellett a magyar gazdák beléphettek a közös agrárpiacra. Ezek közül talán a legfontosabb az EU költségvetéséből nyújtott közvetlen agrártámogatások mértéke, amit a mindenkor érvényes fajlagos támogatási összegek mellett további tényezők, úgymint a bázisterületek és referenciahozamok, a termelési kvóták vagy állatlétszám-határok, valamint a kifizetések ütemezése alapján lehet meghatározni.

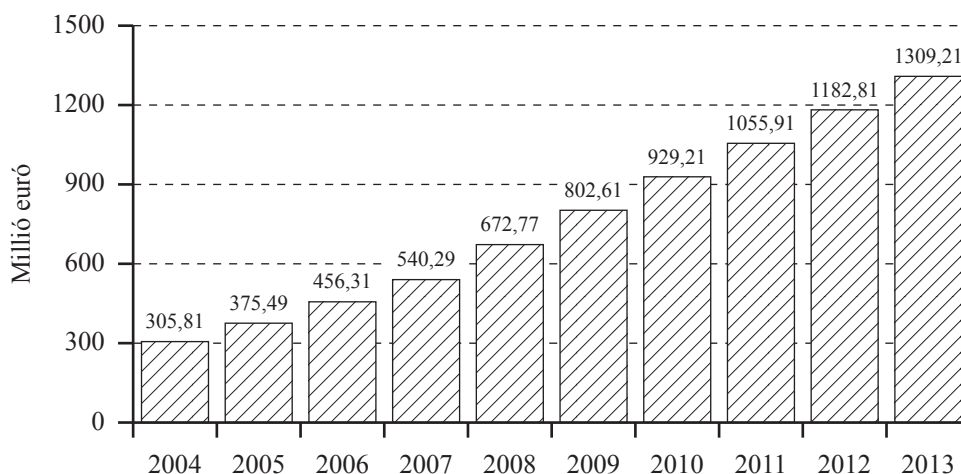
A csatlakozási tárgyalások eredményeként a szabályozott termékeknél legalább az EU-csatlakozást megelőző évek termelési színvonalának megőrzése biztosított, míg egyes esetekben adott a lehetőség az ésszerű és fenntartható fejlődésre, a bővülésre is (4. melléklet).

Ami a piaci feltételeket illeti: a magyar gazdák már a tagság első percétől ugyanazon jogokat élvezhetik, mint az EU-15 tagállamok mezőgazdasági termelői. Az EU nem tesz különbséget a hatóságilag befolyásolt árak, az intervenció, az exporttámogatások és más piaci intézkedések terén. Ezzel szemben a közvetlen támogatások fokozatosan, lépcsőzetesen kerülnek bevezetésre. A magyar gazdákat 2004-ben az EU direkt szubvencióinak csupán 25%-a, 2005-ben 30%-a, 2006-ban 35%-a illette meg; 2007-ben 40% járt, és 2008-tól az éves növekedés már 10%. Így a közösségi forrásokból finanszírozott közvetlen támogatások 2013-ban érik el a 100%-os szintet (1. ábra).

A Koppenhágai Megállapodás két lehetőséget kínált a közvetlen támogatások kifizetésére:

1. az Agenda 2000 szerint, vagyis termeléshez kapcsolt, ágazat-specifikus formában (ún. standard rendszer) vagy
2. az akkor érvényes közösségi jogtól eltérő módon, egyszerűsítve, az összes mezőgazdasági területre vetített, termeléstől független átalányként (*Single Area Payment*).

A magyar mezőgazdaság EU-forrásból finanszírozott közvetlen támogatásai* (2004-2013)

* A cukorrépa-termelők kompenzációjával, de a zöldség- és gyümölcsipari rendtartás reformtervezetében javasolt kiegészítés nélkül (ezzel összesen 1 313,966 millió euróra emelkedik a 2013. évi összeg).

Forrás: 2011/2006/EK tanácsi rendelet

A Megállapodás lehetőséget kínált továbbá a közvetlen támogatások megfejelésére (*top-up*) a nemzeti költségvetés terhére legfeljebb 30%-ponttal vagy a közösségi támogatásokkal már harmonizált szubvenciók esetében a 2003. évi szint legfeljebb 110%-áig.

Magyarország, a felkínált lehetőséggel élve, 2004. május 1-jétől a korábbi rendelkezések értelmében legfeljebb hároméves, indokolt esetben kétszer egy esztendővel meghosszabbítható – a jelenleg hatályos jogszabály szerint azonban akár 2011. január 1-jéig kitolható – átmeneti időszakra az EU-forrásból származó közvetlen támogatások egyszerűsített kifizetése, valamint ezek nemzeti költségvetésből történő, legfeljebb 30%-pontos kiegészítése mellett döntött. (A 110%-os opció nem számított igazi alternatívának, ugyanis közvetlen támogatásaink 2003-ban lényegesen alacsonyabbak voltak az EU szintjénél.) A nemzeti kiegészítéssel az átmeneti időszak lerövidül, mert a közvetlen támogatások szintje elvileg már a csatlakozást követő hetedik évben elérheti a 100%-ot (1. táblázat). Megjegyzendő azonban, hogy költségvetési megszorítások miatt a nemzeti kiegészítő támogatásokra fordítható összes forrás az EU-csatlakozás óta eltelt évek egyikében sem közelítette meg a lehetséges maximumot. Ennek ellenére a magyar gazdáknak kifizetett nemzeti kiegészítő támogatások komoly mértékben hozzájárultak a jövedelmezőség javulásához.

1. táblázat

**A közvetlen kifizetések ütemezése az átmeneti időszakban
(az EU-15 tagállamok közvetlen támogatásainak százalékában)**

Megnevezés	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
EU-forrás	25	30	35	40	50	60	70	80	90	100
EU- és nemzeti forrás	55	60	65	70	80	90	100	100	100	100

Forrás: Koppenhágai Megállapodás

2.2. A támogatási szerkezet változása

A Közös Agrárpolitika (KAP) magyarországi alkalmazása nemcsak az agrár- és vidékfejlesztési támogatások összegében, de szerkezetében és forrásösszetételében is változásokat hozott¹. A korábban teljes egészében nemzeti költségvetésből finanszírozott támogatásokat 2004-től egyre nagyobb mértékben EU-források fedezik. A területalapú közvetlen támogatások összegének folyamatos növekedése, valamint a társfinanszírozott vidékfejlesztési intézkedések pénzügyi kereteinek bővülése nyomán a hazai agrárköltségvetés mind nagyobb aránya származik a brüsszeli kasszából. **A 2006. évben már az összes forrás csaknem 60%-át az EU költségvetése fedezte.**

A magyar vidékfejlesztési támogatási rendszer a csatlakozást megelőző években a működés és jogcímek tekintetében jelentősen közeledett a közösségben alkalmazott megoldásokhoz. A jogcímek csoportosítása ugyan logikailag csak részben követte az EU gyakorlatát, hiszen számos intézkedés (jogcím) nálunk nem a vidékfejlesztési, hanem az agrártámogatások között szerepelt (pl. beruházási támogatás, erdősítés, termelői csoportok létrehozása és működtetése, szaktanácsadás), de a jogcímek zöme nálunk is létezett. Csatlakozásunk után módosult az egyes jogcímek közötti forrásmegosztás, így csökkent a fejlesztési jellegű (főként beruházási) támogatások részaránya, ugyanakkor jelentősen nőtt például az agrár-környezetgazdálkodási intézkedések támogatása.

A csatlakozást megelőző néhány évben már része volt támogatási rendszerünknek a vidékfejlesztési célelőirányzat, igaz, mindössze 4-6 milliárd forint forrással. A csatlakozás után a vidékfejlesztési támogatási források bővültek, egyrészt mert egyes, korábban nem ide sorolt intézkedések e körbe kerültek, másrészt mert az EMOGA Orientációs és Garancia Részlege is számottevő forrást biztosított a vidékfejlesztési intézkedésekre.

Az Európai Unióban már csatlakozásunkkor „kétpilléres” KAP működött. Az „első pillér” a gazdák (gazdaságok) megfelelő szintű jövedelmét és a piaci zavarok elhárítását hivatott szolgálni; minden más intézkedés, a vidékfejlesztési támogatások, azaz a „második pillér” része lett. Az első pillér pénzügyi súlya a 2007-2013 közötti költségvetési tervidőszak elején nagyobb (kb. 80%), a második pilléré azonban a forrásátcsoporthozatásnak (moduláció) köszönhetően kismértékben nő. A második pillér az agrárgazdálkodók mellett a vidéken élők is igyekeznek kedvezőbb helyzetbe hozni (ilyen intézkedések pl. a falumegújítás, a vidéki szolgáltatások bővítése, a LEADER). **Magyarországon 2006-ban az agrártámogatások csaknem 30%-át a vidékfejlesztési támogatások tették ki.** Ez az EU-27 átlagában csak 20%. A vidékfejlesztési források aránya az „új” tagállamokban (EU-10 és EU-2) egyelőre meghaladja az EU átlagát, elsősorban azért, mert a közvetlen támogatások mértéke ezeknél csak 2013-ra éri el a „régiek” (EU-15) szintjét.

A KAP bevezetése, **az új közvetlen támogatási rendszer alkalmazása eltérően érintette az egyes ágazatokat.** Kedvező helyzetbe – a támogatások és jövedelmek növekedésének köszönhetően – a szántóföldi növénytermesztők, különösen a gabonafélék, az olaj-, fehérje- és rostnövények termelői kerültek. Az állattenyésztők közül a szarvasmarha- és juhtartók részesülhetnek a közvetlen támogatásokból. A közvetlenül nem szabályozott, ezért a csatlakozás után hátrányos helyzetbe került abrakfogyasztó ágazatok még a nemzeti költ-

¹ A csatlakozás előtt a szubvenciók jelentős része közvetlenül a termékkibocsátáshoz kapcsolódott, így bizonyos termeléspolitikai célokat is szolgált. Az EU mai gyakorlatában az utóbbi szerep nagyrészt a piacra hárul, a támogatásokra vonatkozóan pedig egyre inkább az a követelmény érvényesül, hogy minél kisebb mértékben torzítsák a piaci mechanizmusok működését.

ségvetés terhére is igen korlátozottan támogathatók, csak az állatjóléti feltételek megteremtéséhez, a hulladék-megsemmisítéshez és az állatgyógyászati költségek finanszírozásához kaphatnak segítséget.

Az EU költségvetéséből származó kifizetések legnagyobb tétele a 2004-től bevezetett egyszerűsített kifizetés, ami termeléstől független, területalapú átalánytámogatás. Ez a szántó-, ültetvény-, kert- és gyepterületek után egyaránt felvehető, amennyiben a támogatási kérelem legalább 1 hektárt (ültetvények esetében legalább 0,3 hektárt) lefed, és a parcellák mérete eléri a 0,3 hektárt. A szubvenció egyedüli feltétele a termőföld „kultúrállapotban” tartása a közösségi jog által megadott keretfeltételekkel összhangban. Ez leginkább talajvédelmi előírásoknak való megfelelést jelent, de áttételes hatása van a vidéki táj fenntartására is. Az egyszerűsített kifizetéssel szemben a nemzeti kiegészítő támogatások 2007-ig kivétel nélkül termeléshez kapcsolt támogatások voltak, amelyek az Agenda 2000 szerinti feltételrendszerre épültek.

A magyar gazdálkodóknak 2004-ben közvetlen támogatásként kifizethető brüsszeli források összesen 305,81 millió eurót tettek ki. Ezen összeget a 2003. június 30-ai állapot szerint kultúrállapotban tartott 4,355 millió hektár mezőgazdasági területre (az FVM és KSH becslése, amit az Európai Bizottság referenciaterületként jóváhagyott) vetítve az egyszerűsített területalapú támogatás lehetséges maximális összegét 2004-ben hektáronként 70,22 euróban határozták meg, 2005-ben hektáronként legfeljebb 86,21 eurót, 2006-ban 102,29 eurót lehetett igényelni.

Mivel a ténylegesen kifizetésre jogosult terület 2004-ben a becsült 4,355 millió hektárral szemben elérte a 4,8 millió hektárt, 10% körüli arányos visszaosztást kellett alkalmazni, vagyis a hektáronként kifizethető összeg a 70,22 euró kb. 90%-ára csökkent. Az egyszerűsített kifizetésre bejelentkezett terület 2005-ben és 2006-ban is nőtt, ezért a visszaosztási ráta tovább emelkedett (pl. 2006-ban az euróról átváltott összeg a maximális 27 925 forintról 24 420 forintra módosult), ezért az Európai Bizottság javasolta, hogy Magyarország határozzon meg új referenciaterületet, ami 2007 tavaszán meg is történt: új referenciaterületünk 4,829 millió hektár.

2.3. A piaci szereplők változása

Az agrárgazdasághoz tartozó ágazatokban működő vállalkozások esetében az utóbbi néhány év változásai a rendszerváltás utáni évtized folyamataihoz viszonyítva nem voltak markánsak. A mezőgazdasági termelésben az egyéni gazdaságok mérsékelt koncentrációja, a szövetkezetek számának kismértékű csökkenése és az új típusú szerveződések lassú megszilárdulása figyelhető meg. A feldolgozóiparban a nem jogi személyiségű (általában kisebb) vállalkozások számának, valamint a külföldi tőke részesedésének csökkenése, míg az élelmiszerkereskedelemben a bevásárlóközpontok és hipermarketek további előretörése a jellemző.

Mezőgazdaság

A mezőgazdaságban a vállalkozások valamennyi formája megtalálható. Sajátoságként említhető a szövetkezetek és a nem jogi személyiségű vállalkozások nagy száma, valamint a közel **707 ezer egyéni gazdaság** (háztartás), amelyből a KSH legutolsó Gazdaságstruktúra Összeírása szerint

- 363 ezer a csak saját fogyasztásra termelő gazdaság (51,3%);
- 234 ezer a saját fogyasztáson felüli felesleget értékesítő gazdaság (33,1%);
- 109 ezer az elsősorban értékesítésre termelő gazdaság (15,5%);
- 707 a mezőgazdasági szolgáltatást végző gazdaság (0,1%).

Magyarországon mintegy **120-140 ezer rendszeres árutermelő** egyéni gazdaság és társas vállalkozás állít elő mezőgazdasági termékeket. A hazai piaci viszonyokat, a magyar mezőgazdaság jövőjét 15-20 (élelmiszer)ipari és -kereskedő cég, valamint néhány termelői szerveződés és áruházlánc határozza meg. A saját fogyasztásra és alkalmi piacolásra termelő háztartások száma gyorsan csökken: 2003-2006 között például mintegy 100 ezer gazdaság hagyott fel a sertéshízalással, több mint 10 ezer gazdálkodó pedig a tejtermeléssel. Az összes működő mezőgazdasági vállalkozás száma is csökkent az elmúlt években. Ezen belül az egyéni vállalkozások számának megcsappanása alapvetően a tőke- és megfelelő szaktudás hiányára, valamint az előnytelen gazdaságstruktúrára vezethető vissza. Ugyanakkor a társas vállalkozások száma némileg emelkedett (2. táblázat).

2. táblázat

A vállalkozások száma a mező-, vad- és erdőgazdálkodásban, valamint a halászatban Magyarországon (2003-2006)

Gazdálkodási forma	2003	2004	2005	2006
Egyéni vállalkozás	27 592	25 880	20 349	18 900
Társas vállalkozás	12 895	13 264	14 062	13 815
ebből:				
Korlátolt felelősségű társaság	5 799	6 163	6 565	6 625
Részvénytársaság	318	321	329	331
Szövetkezet	1 556	1 478	1 549	1 387
Betéti társaság	3 934	4 008	4 273	4 173
Összesen	40 487	39 144	34 411	32 715

Forrás: KSH

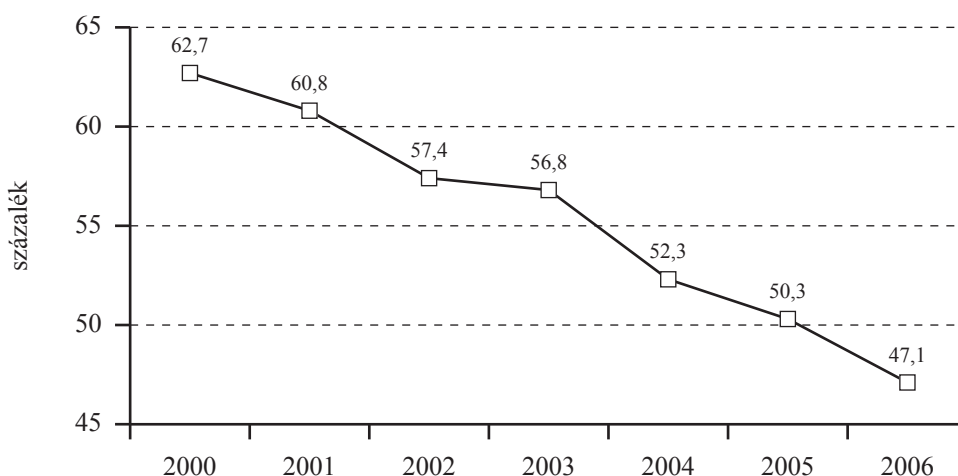
A **közvetlen támogatásban részesülő gazdálkodók** (egyéni gazdaságok, egyéni vállalkozások és társas vállalkozások) száma 205 ezer volt 2006-ban. Ezek közül gabonafélék és az olajnövények termesztésével 156 ezer, zöldség- és gyümölcsfélék termesztésével közel 59 ezer, tejtermeléssel 4,2 ezer, marhahízalással 7,2 ezer, míg juhtartással 6,2 ezer igénylő foglalkozott.

Élelmiszeripar, élelmiszerkereskedelem

A hazai élelmiszeripar a kilencvenes évek elején a külföldi tőkebefektetések egyik kiemelt célpontja volt. A rendkívül gyors akvizíciók és a tőkeemelések hatására 1993-ban az élelmiszeripar összes jegyzett tőkéjének már 43%-a volt külföldi tulajdonban. Ez a részesedés 2000-re meghaladta a 60%-ot. A következő öt évben a külföldi tulajdon részesedése az élelmiszeripari vállalatok jegyzett tőkéjéből fokozatosan csökkent: **2006-ban a vállalkozások jegyzett tőkéjének már kevesebb, mint a fele volt külföldi tulajdon** (2. ábra).

2. ábra

A külföldi tőke részesedése az élelmiszeripari vállalatok jegyzett tőkéjéből Magyarországon (2000-2006)

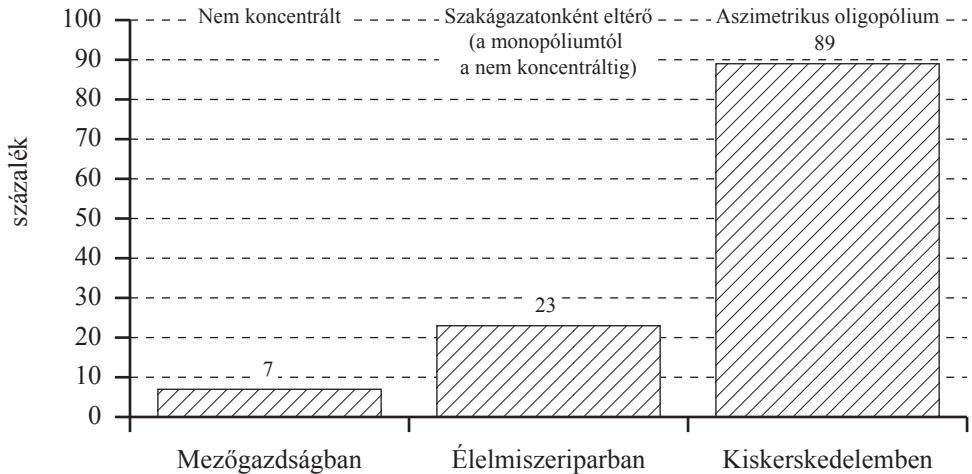
Forrás: AKI

A világ élelmiszeriparában általános tendencia a koncentráció erősödése. Bár a hazai élelmiszeripar jóval koncentráltabb az alapanyag-termelésnél, a koncentráció mértéke elmarad a nemzetközi szinttől. Magyarországon a négy főnél többet foglalkoztató, regisztrált vállalkozások száma az élelmiszeriparban 2 741 volt 2006-ban, 54%-kal több mint 2003-ban. Az élelmiszeripari vállalkozások csaknem 80%-a továbbra is tíz főnél kevesebbet foglalkoztató mikro-vállalkozás. A 250 fő feletti nagyvállalkozások száma (dohányipari cégekkel együtt) 2003-2006 között 95-ről 80-ra csökkent. Ennek hátterében elsősorban a fúziók, illetve kivásárlások nyomán bekövetkezett szervezeti összevonások állnak (pl. tejipar, malomipar, konzervipar).

A mezőgazdasági és élelmiszeripari termelők, valamint a kereskedők kapcsolatában – néhány sajátos kivételtől eltekintve – a kereskedő az „erősebb” fél. A mezőgazdasági termelőknek azonban az élelmiszeriparral szemben is gyengébb az érdekérvényesítő képességük. E jelenség a mezőgazdaság, az élelmiszeripar és a kereskedelem eltérő koncentrátságára és tőkeerejére vezethető vissza (3. ábra).

**A koncentráció mértéke az agribiznisz szereplőinél Magyarországon:
a tíz legnagyobb cég százalékos részesedése az árbevételből**

Forrás: az APEH adatbázisának 2004. és 2005. évi adatai alapján az AKI Agrárpiaci Kutatások Osztályán készült számítások

A hazai élelmiszerkereskedelemre még napjainkban is a modern értékesítési csatornák (hiper- és szupermarket, diszkont) folyamatos előretörése, a hagyományos kereskedelmi csatornák (kis általános élelmiszerbolt, speciális élelmiszerbolt, helyi piac) visszaszorulása, azaz a fokozatos koncentráció jellemző. E folyamat nehéz helyzetbe hozza az élelmiszer-gazdaság kisebb és szervezetlen szereplőit, hiszen az erőviszonyok számukra kedvezőtlenül alakulnak.

Az élelmiszerimport növekedése EU-csatlakozásunk után részben a nagy áruházláncok beszerzési politikájával magyarázható. A csatlakozással megszűnt adminisztratív terhek ugyanis megkönnyítették az EU-ból származó termékek beszerzését. Ez még olyan árucikkekre is igaz, amelyeket korábban minimális vagy nulla vám terhelt, mert maga az adminisztráció tranzakciós költséget jelentett a vállalatok számára, így némi visszatartó erővel bírt. Azonban a vámunióknak köszönhetően megnőtt a más EU-tagállamokból származó áru árversenyképessége a hazai piacon. **Az import növekedésének másik oka viszont a hazai beszállítók szervezetlensége, kínálatuk elégtelen mennyisége és minősége.**

2.4. Piacvesztés itthon és külföldön

Az EU-csatlakozás óta Magyarország pozitív agrár-külkereskedelmi egyenlege romlott. Bár az export értéke 3,1 milliárdról 3,6 milliárd euróra nőtt 2004-2006 között, ugyanakkor az importé 2 milliárdról 2,6 milliárd euróra emelkedett. Megjegyzendő: a 2006. évi agrárkivitelt számottevően növelte az intervenció gabonakészletek kiszállítása, ez azonban csak átmenetileg javítja a mezőgazdaság exportpozícióját (4. ábra).

4. ábra

A magyar élelmiszergazdaság külkereskedelmének alakulása (2000-2006)

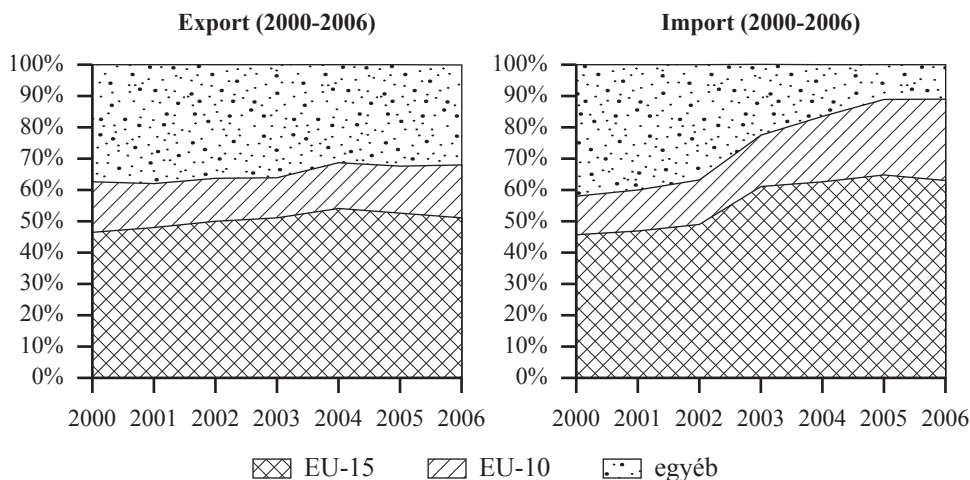

Forrás: KSH, valamint az AKI Agrárpiaci Kutatások Osztályán készült számítások

Az EU-csatlakozás óta jelentős mértékben bővült az agrárkereskedelem a régi és új tagállamok között, Magyarország azonban nem tudta kihasználni az egységes piac kínálta lehetőségeket: agrár-külkereskedelmünkben az import sokkal erőteljesebben nőtt, mint az export. Az EU tagállamaiba irányuló kivitel aránya 2004-2006 között 64%-ról 69%-ra, míg az onnan származó behozatalé 67%-ról 89%-ra emelkedett, **elsősorban a velünk együtt csatlakozott országokból származó import gyors növekedése miatt** (5. ábra).

5. ábra

Az Európai Unió és a harmadik országok részesedése a magyar agrár-külkereskedelmi forgalomból

Forrás: KSH, valamint az AKI Agrárpiaci Kutatások Osztályán készült számítások

Romló külkereskedelmi mérlegünk egyik oka, hogy az egységes belső piac tovább erősítette az élelmiszerkereskedelem és a feldolgozóipar koncentrációját. A mezőgazdasági termékek egyre nagyobb hányadát vásárolták fel az élelmiszeripari nagyüzemek, illetve az áruházláncok bevásárlási társulásai. A szigorodó versenyfeltételek, a minőség, az áru előkészítettsége, az ár, a logisztikai, a fizetési és egyéb feltételek kiemelt szerepet kaptak. A hazai piacon a magyar termelőknek leginkább a kisebb szállítási távolságból adódó előnyei maradtak meg, a többi feltétel esetében pedig versenyezni kell(ett) EU-beli társaikkal. A versenyképesség terén – leginkább az ár vonatkozásában – gyengébbek voltunk és vagyunk Nyugat-Európánál, sőt, az utóbbi időben néhány velünk együtt csatlakozott országnál, mint például Lengyelország, Szlovákia és Csehország is (5. melléklet). A visegrádi országok nemcsak a Magyarországra irányuló kivitelüket tudták növelni, de más piacokon is sikeresnek bizonyultak.

Az EU-tagállamokból érkező áruk vámkorlátjainak teljes lebontása – a várakozásoknak megfelelően – érzékenyen érintette egyes termékek előállításait. A harmadik országokkal szemben Magyarország az EU vámtételeit vezette be, ami elsősorban a kertészeti termékek-nél, boroknál, szeszesitaloknál a csatlakozás előtti időszakhoz képest lényegesen alacsonyabb szintű védelmet jelent. Részben ezért, részben az új támogatási rendszer bevezetése miatt, **Magyarország a csatlakozás után nettó importőr lett sertéshúsból, tejtermékekből és gyümölcsfélékből**, és jelentős mértékben romlott a baromfi- és marhahús, és zöldségfélék pozitív külkereskedelmi egyenlege.

További problémát okoz, hogy exportunk erősen európa-centrikus, és a szállítási költségek emelkedése, a magas szállítási költséget elviselő termékek kivitelünkben képviselt alacsony aránya, valamint külgazdasági kapcsolataink bővítésének, fejlesztésének elmaradása, illetve sikertelensége miatt **kivitelünk hatósugara nem nőtt**. A magyar termékek tehát csak nehezen és ritkán, jellemzően átmenetileg kerülnek olyan piacokra, mint az Egyesült Államok vagy a legdinamikusabban bővülő dél-kelet ázsiai országok.

2.5. Ágazati feszültségek

A magyar agrárgazdaság szereplői nem készültek fel kellően az EU-tagságra. Hiányzott a megfelelő infrastruktúra (raktárak, hűtőházak, szállítási rendszerek stb.), az olajozottan működő intézményrendszer, alacsony volt a műszaki-technikai színvonal és a hatékonyság. Későn és lassan indult meg a gazdák összefogása, együttműködése, beszerzési és értékesítő tevékenységük megszervezése. A termelők gyenge piaci alkueje kedvezőtlenül befolyásolta mind az értékesítést, mind a jövedelmezőséget. Mivel a magyar agrárpolitika az utolsó pillanatig komoly mértékben támogatta olyan ágazatokat, amelyek a KAP keretében nem részesülhetnek közvetlen kifizetésben, az ágazati szereplőket sokszerűen érte a támogatások csökkenése, illetve megszűnése. A felkészülés késlekedése is egyértelműen hozzájárult ahhoz, hogy az új lehetőségekre és kihívásokra a magyar gazdák reagáló képessége meglehetősen korlátozott volt a csatlakozás után.

Tagságunk első éveit felemásra sikerültek. A kedvező időjárásnak, no meg az új támogatási rendszernek köszönhetően a szántóföldi növénytermesztés „szárnyalni” kezdett, az állattenyésztés viszont még mélyebbre csúszott a lejtőn. A jelenség, az állattenyésztés térvészése nem új keletű, közvetlenül nem köthető az EU-csatlakozáshoz. A rendszerváltástól EU-tagállammá válásunkig az állati eredetű termékek külkereskedelmi forgalmának egyen-

lege mintegy 600 millió euróval romlott: 200 millió euróval csökkent a kivitel, miközben 400 millió euróval nőtt az import.

A piaci verseny az EU-csatlakozás közeledtével még társult tagságunk idején (1994-2003) egyre szorosabbá vált. A magyar válasz erre a szarvasmarha-állomány 10%-os, a sertésállomány 13-14%-os csökkentése volt közvetlenül a csatlakozás előtt. A szervezethez és tőke hiánya miatt tehát éppen **az állattenyésztők körében volt legjellemzőbb reakció a visszavonulás**. Néhány év alatt mintegy 200 ezer egyéni és számos társas gazdaság hagyott fel az állattenyésztéssel. A piacról (sőt, a saját fogyasztásra való termelésből) történő kivonulás más területeken – a kertészeti ágazatokban, a növénytermesztésben és a vegyes profilú gazdaságok körében – sem ritka, de mértéke az állattenyésztésben kirívó.

A magyar agrárgazdaság versenyképessége vegyes képet mutat: az erősségek mellett számos gyenge pontja is van, amelyek veszélyeztetik piacrajutási esélyeinket. A termelés és piaci jelenlét vonatkozásában jelentős lemaradás tapasztalható a meghatározó európai versenytársakéhoz képest. A magyar mezőgazdaságban tömegével vannak jelen a kevésbé verseny- vagy életképes gazdaságok. Termelési szerkezetünkben a szakmai munka színvonalát tükröző átlagos hatékonysági mutatók (területi és munkatermelékenység, átlaghozamok, szaporodásbiológiai paraméterek stb.) messze elmaradnak az európai élmezőnytől. További gondot jelent az állattenyésztésben az állatjóléti és környezetvédelmi előírásoknak való megfelelés, amely pótlólagos beruházásokat igényel.

A kritikus ágazatokban végbemenő változások multiplikátor-hatása nemcsak az inputellátó iparban, a termelésben és feldolgozásban jelentkezik, hanem az érintett családok jövedelemhelyzetének romlásával párhuzamosan az általuk igénybe vett egyéb vidéki infrastruktúra és szolgáltatások leépülését, megszűnését is maga után vonja. A termelés csökkenése és a feldolgozóipari kapacitások megszűnése további munkahelyek felszámolását vetíti előre. Ez a korlátozott alternatív munkavállalási lehetőséget kínáló régiók fokozottabb lemaradásához vezethet, ami **válságkezelő programok kidolgozását, alternatív jövedelemszerzési lehetőségek megteremtését teszi szükségessé**.

A magyar földbirtok-politika másfél évtizede erősen korlátozza a földpiac működését. Az új tagállamok (EU-10 és EU-2) közül a földpiac Magyarországon a legkevésbé liberalizált. Ennek ellenére nem sikerült visszaszorítani a termőfölddel kapcsolatos spekulációt. Nem véletlen, hogy a bérelt földterületek aránya folyamatosan nő (jelenleg kb. 60%) és meghaladja az EU átlagát. Magyarországon a földár és a földbérleti díj egymáshoz viszonyított aránya nagyobb, mint a régi tagállamokban (EU-15). Míg ott az éves földbérleti díj a földár 2-3%-át, addig Magyarországon annak 4-6%-át teszi ki. A földbérleti díjak hosszútávra szóló kalkulációját, tervezését nehezíti a nemzeti kiegészítő támogatások egyre kiszámíthatatlanabb alakulása, valamint az összevont gazdaságtámogatási rendszer bevezetése.

2.6. A jövedelmek alakulása

Magyarországon a mezőgazdasági termelők az EU közvetlen támogatásainak 25%-ára voltak jogosultak 2004-ben, amihez közel 30%-os nemzeti kiegészítés társult (a direkt szubvenciókat az MVH csak 2005-ben fizette ki). A közvetlen támogatásoknál lényegesen kisebb súlyt képviselő piaci támogatások (pl. intervenciók felvásárlás, exportvisszatértés, stb.) előnyeiből a hazai gazdálkodók EU-tagságunk kezdetétől maradéktalanul részesedtek. Igaz, hogy a piacsabályozás, valamint az EU-források felhasználására

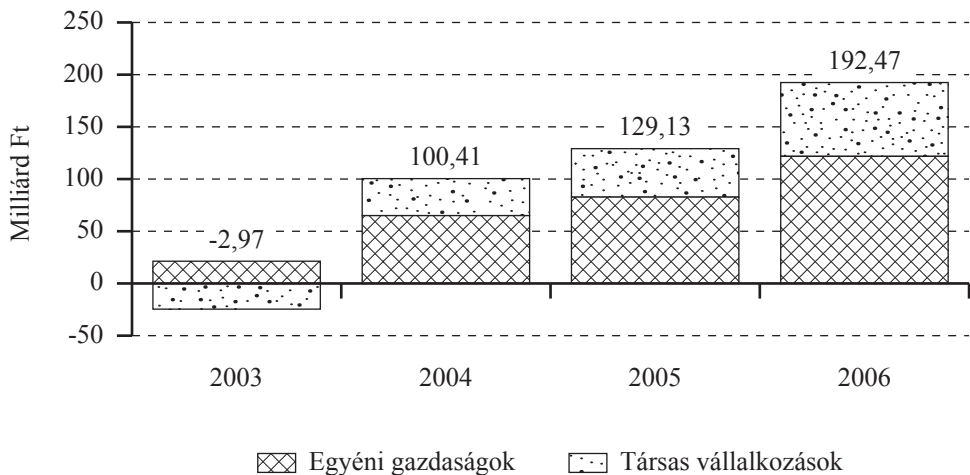
vonatkozó közösségi előírások is teljes egészében hatályba léptek. A közvetlen támogatások alacsonyabb szintjéből fakadó hátrányokat csak mérsékelten ellensúlyozták az egyes költség-tényezők (pl. munkabér, földbérleti díj) terén meglévő előnyeink. Így **a magyar termelők a versenyben eleve hátránnyal indultak**, ami több esetben nemcsak a kül-, hanem a belföldi piacon is térvessztést okozott.

Mindezek ellenére a kezdetektől fogva egyértelmű volt, hogy a magyar agrártermelők a korábbi évek szintjét meghaladó támogatásokban fognak részesülni, ami a jövedelmek növekedésében is megnyilvánul. Megjegyzendő, hogy a nagyobb támogatási összegek nem kerülnek teljes egészében a kedvezményezettek zsebébe, hanem kisebb-nagyobb hányaduk más piaci szereplőkhöz „szivárog” el. Mindez azért következik be, mert a jövedelmek emelkedésének hatására nő a termőföld és egyéb, a termeléshez szükséges erőforrások iránti kereslet, ami kiváltja ezek árának, bérleti díjának növekedését. Ennek hatására a szubvenciók egy része az alapanyag- és gépgyártókhöz, szolgáltatókhoz, illetve a földtulajdonosokhoz vándorol. Ha a jövedelem növekedése a termelés bővüléséhez vezet, a nagyobb kínálat árcsökkenést eredményezhet. E csatornán keresztül a mezőgazdasági termékek feldolgozói, forgalmazói, valamint a fogyasztók is részesülnek az agrártámogatások előnyeiből.

A mezőgazdasági üzemek jövedelmeiről megállapítható, hogy a csatlakozás óta számottevően nőttek: 2004-2006 között csaknem megkétszereződött az adózás előtti eredmény (6. ábra). Az adatok értelmezésénél figyelembe kell venni, hogy az egyéni gazdaságok adózás előtti eredménye valójában a személyi jövedelmek jelentős részét is tartalmazza, míg a társas vállalkozások a személyi jövedelmet elkülönítetten mutatják ki. Ezt számításba véve az arányok kiegyenlítődték: az adózás előtti eredményhez az egyéni és társas vállalkozások egyenlő mértékben járultak hozzá az utóbbi két évben.

6. ábra

A mezőgazdasági üzemek adózás előtti eredményének alakulása Magyarországon (2003-2006)

Forrás: AKI tesztiüzemi információs rendszer

Az adózás előtti eredményből egy hektárra 44 600 forint jutott 2006-ban (ebből a közvetlen támogatás 36 ezer forintot tett ki), míg az ösztöke jövedelmezősége 7,7% volt. A magyar mezőgazdaság jövedelmezősége azonban még mindig nem tekinthető kielégítőnek. Ezt a nemzetközi összehasonlítás is jól mutatja: **az üzemi bruttó jövedelem**, a leginkább összevethető jövedelemkategória (ez tartalmazza az alkalmazotti béreket és bérjárulékokat is) egy hektárra vetített értéke **az EU régi tagállamaiban (EU-15) kétszerese a hazai értéknek.**

3. A jövőt alakító folyamatok és főbb tényezők

3.1. Piaci tendenciák

A főbb mezőgazdasági termékek globális piacáról rendszeres elemzéseket és előrejelzéseket készítő, leginkább ismert és elismert nemzeti és nemzetközi szervezetek, intézetek és intézmények – FAPRI, USDA, OECD, FAO, az Európai Bizottság – szerint középtávon az alábbi fontosabb makrogazdasági változások várhatók:

- a világ népességének növekedési üteme átlagosan évi 1%-ra csökken;
- az átlagosnál nagyobb népességnövekedés miatt az élelmiszerek iránti kereslet leginkább Indiában, Brazíliában és Argentínában nő;
- az Európai Unió és Japán gazdasága rövidtávon erősödik, középtávon stabil marad;
- a fejlődő országok közül továbbra is Kína és India GDP-növekedése, illetve piacainak bővülése lesz a leggyorsabb ütemű²;
- Argentína és Brazília GDP-növekedése 4% körül stabilizálódik;
- Törökországban, Oroszországban és Argentínában a fogyasztói árak gyors ütemben emelkednek;
- a gazdaságilag aktív, magas inflációs rátájú országok (Brazília, India, Törökország és Dél-Afrika) fizetőeszközei leértékelődnek, ami nagyban befolyásolja agrár-külkereskedelmüket;
- számos fizetőeszköz, többek között az euró és a jüan is erősödik a dollárhoz képest, ami rontja ezen országok agrár-export-kilátásait.

E tényezők el nem hanyagolhatók, ám hatásuk nehezen szintetizálható, az azonban bizonyos, hogy befolyással lesznek a globális agrárpiacon kibontakozni látszó új helyzetre. A mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek világpiacán ugyanis trendfordulóra utaló fejlemények, változások tanúi lehetünk, úgymint

1. a kínálatnál gyorsabban növekvő kereslet és
2. a rohamosan bővülő bioüzemanyag-gyártás.

Míg az elmúlt tíz évben inkább a kínálati piac volt a jellemző, a 2006/2007. gazdasági évben – úgy tűnik – gyökeres változás kezdődött. Egyre inkább a kereslet válik a meghatározóvá, mennyiségi és minőségi értelemben egyaránt. A mezőgazdasági alapanyagok drágulása miatt pedig emelkedik az élelmiszerek fogyasztói ára is.

Növénytermesztés

A globális gabonatermés 2000 óta átlagosan évi 20 millió tonnával nőtt, 2006-ban 2 milliárd tonna körül alakult, ennek kétharmadát a kukorica és búza teszi ki. A gabona-felhasználás ezzel szemben 2000-2006 között évi átlagban 31 millió tonnával növekedett. Ezen belül az élelmiszer- és takarmánycélú felhasználás 24 millió tonnával emelkedett. Mivel a felhasználás az utóbbi hét évből hatban meghaladta a termelés mennyiségét, az átmenő készlet az utóbbi három és fél évtized legalacsonyabb szintjére csökkent. Évről évre tehát egyre

² Kínában már a népesség 20%-a, mintegy 300 millió fő megengedheti magának a magas színvonalú étkezést. Indiában kialakult egy 150-200 milliós, jómódú középosztály, amelynek élelmiszerfogyasztási struktúrája a jövőben a nyugat-európaihoz lehet hasonló.

nagyobb többletre lenne szükség az átmenő készletek további csökkenésének megakadályozása érdekében.

A főbb szántóföldi növények, elsősorban a gabonafélék és olajnövények globális piacán a legfontosabb tényezők a népességnövekedés, a lakossági jövedelmek emelkedése és ezzel párhuzamosan a fogyasztói szokások változása, a fejlődő országokban az állati eredetű termékek fogyasztásának fellendülése (amit csak részben ellensúlyozhat a takarmányhasznosulás javítása), valamint a bioenergia-termelés rohamosan növekvő alapanyagigénye³.

A hagyományos kukoricaimportőröket (Japán, Egyiptom, Mexikó) mind inkább nyugtalanítja az USA kukorica-kivitelének rohamos csökkenése. Egyes térségekben (pl. Afrikában, Mexikóban) a kukorica nemcsak takarmány, hanem alapvető élelmiszer, ezért a termény világpiaci árának emelkedése e téren is gondot okoz számukra. A gabonára alapozott etanolgyártás meglehetősen rugalmatlanul reagál az alapanyagár változására, ennek következtében a kukorica és a többi takarmánygabona ára a jövőben valószínűleg sokkal változékonyabb, ingadozásnak jobban kitétt lesz. A mezőgazdasági alapanyagokért erősödő verseny végső soron az alapvető élelmiszerek drágulásához vezet. Az OECD [2007] szerint az élelmiszerárak 20-50%-os növekedése valószínűsíthető az elkövetkező évtizedben.

A 2006/2007. gazdasági évben a gabonafélék világpiacát viszonylag magas árszint jellemezte, leginkább a kukorica ára emelkedett meredeken. Chicagóban a kukoricát 2007 márciusi szállításra 4 dollár/bushel (kb. 120 euró/tonna) feletti áron jegyezték, míg az Európai Unióban 150-180 euró/tonna között alakult a fizikai piaci ár. A tendencia a 2007/2008. gazdasági év első felében is folytatódott: 2007 októberében 260-280 eurót fizettek egy tonna kukoricáért az EU „azonnali” piacain. Chicagóban a határidős búzapiacra 2007 szeptemberének közepén rekord dőlt: a legközelebbi szállítási hónapra szóló jegyzés átlépte a 9 dollár/bushel (kb. 265 euró/tonna) szintet. A magas árszint előreláthatóan a 2008-ban is marad, erős húzóhatást gyakorolva a takarmánygabona-félék, de az olajmagvak áraira is. A példátlanul nagyléptékű és elhúzódozó áremelkedés a világpiacot jellemző és tartósnak ígérkező hiánypszychózis következménye, ami többek között az alábbi tényezőkre vezethető vissza:

- a világ egyes gabonaexportőr régióiban a csapadékszegény időjárás miatt nagy volt a termés kiesés (különösen igaz ez az ázsiai térség egyik legnagyobb búzaexportőrére, Ausztráliára, de az európai kontinens keleti, dél-keleti részét is érintette);
- a világ etanolipara gyors ütemben fejlődik, az etanol bekeverése sok országban, illetve országcsoportban ajánlott, illetve előirányzott – különböző kormányzati eszközökkel preferált – vagy kötelező;
- a gabonafélék globális felhasználása évről évre nő, a készletek csökkennek: búzából bő negyed évszázada, kukoricából egy évtizede nem volt ilyen alacsony a gazdasági évi zárókészlet.

³ Brazíliában cukornádból, az Egyesült Államokban és az Európai Unióban elsősorban gabonafélékből állítják elő a (bio)etanol. A világ cukortermelésének 10%-ából készítenek alkoholt, míg a 700 millió tonna körüli globális kukoricatermés valamivel több mint 10%-át használják fel üzemanyaggyártásra. A biodízelgyártás leggyakoribb nyersanyaga a repce-, szója- és pálmaolaj. A világ 120 millió tonna körüli növényolaj-felhasználásából már 6-7 millió tonnát fordítanak alternatív üzemanyagok ellátására, de ez az arány folyamatosan nő a jövőben.

A bioüzemanyagok előállításának gyors növelése a mai technológia mellett a nemzetgazdaságok kőolajfüggőségét könnyen bioüzemanyag- vagy élelmiszerfüggőséggé változhatja⁴. **Ha a globális bioüzemanyag-kibocsátás tovább nő, a gabonafélék és olajnövények ára előbb-utóbb a kőolaj árához igazodik.** Brazíliában a cukor, az etanol és a kőolaj ára – eltekintve a piacokat váratlanul megzavaró eseményektől – már most együtt mozog. Megjegyzendő, hogy 2007 novemberének második hetében 98 dollár (USD) feletti szinten döntött rekordot a kőolaj ára. Az év végén a nyersanyag közel kétszer annyiba került, mint az év elején.

Állattenyésztés

A dinamikusan fejlődő gazdaságú vagy másként a **feltörekvő országokban** (*emerging countries*), elsősorban Indiában, Kínában és Oroszországban **mind több állati eredetű termékre van igény**. Termelésük azonban nem képes lépést tartani a fizetőképes kereslet növekedésével, ezért mind mezőgazdasági alapanyagokból, mind magas feldolgozottságú termékekből importra szorulnak.

Mivel az állati eredetű termékek előállításának növeléséhez egyre több takarmányra van szükség, nő a gabonafélék és olajnövények iránti globális igény is. A mezőgazdasági nyersanyagok iránti kereslet terén az állattartóknak, a hús- és tejtermelőknek a bioüzemanyaggyártás – ami világszerte ugyancsak növekvő tendenciát mutat – támaszt erősödő versenyt.

A takarmánygabonák magas világpiaci ára miatt tovább romlik az EU állattenyésztésének versenyképessége, ami egyébként a közvetlen támogatások függetlenítése (*decoupling*) és a WTO-tárgyalások elakadása miatt várható bilaterális kereskedelmi megállapodások következményeként is gyengül. (Ugyanezen okokból kifolyólag viszont valószínűsíthető, hogy a dél-amerikai országok tovább növelik hústermelésüket, s így takarmánygabona-felhasználásukat is, és ennek eredményeként a nagyobb hozzáadott-értékű termékek kivitelét az európai piacokra.)

A kialakult új helyzetben az állati eredetű termékek világpiacán az árak jövőbeni alakulása kiszámíthatatlan. A termelésre, kereskedelemre és fogyasztásra egyaránt hatással vannak az időről-időre jelentkező járványok, állatbetegségek. Ezek kiterjedésének földrajzi helye és lefolyásának időtartama sem közömbös, mert a globális kínálat meglehetősen koncentrált, közel háromnegyedét mindössze öt exportőr ország adja. Ráadásul az állategészségügyi problémák kihatnak a termékpálya többi szereplőjére is, az inputellátók (takarmányipar, gépipar, gyógyszeripar) és az élelmiszeripar termelésére, aminek súlyos pénzügyi és gazdasági következményei lehetnek.

Az állati eredetű élelmiszerek megítélésében ugyanakkor fontos változások történnek. Az orvostudomány újabb kutatási eredményei alapján az állati eredetű fehérjék jótékony élettani hatásai egyre inkább felértékelődnek⁵. A korábbi negatív kép fokozatosan eltűnik, ami világszerte hozzájárulhat az állati eredetű fehérjék fogyasztásának növekedéséhez.⁶

⁴ Doornbosch és Steenblik [2007] szerint az elsőgenerációs bioüzemanyag-gyártás – az eddigi nézetekkel ellentétben – nem a környezetvédelmet és fenntartható fejlődést szolgálja, sőt, akár károkat is okozhat.

⁵ A hús értékes táplálék, fontos fehérje-, zsír-, vitamin- és ásványianyag-forrás. A vajban lévő tejszír olyan értékes bioaktív anyagokat tartalmaz, amelyek fontosak a rákbetegség megelőzésében.

⁶ Az utóbbi 20-30 évben a vajot tették felelőssé a vér koleszterinszintjének emelkedéséért, ezért, mint nemkívánatos élelmiszert, gyakran száműzték még az egészséges emberek étrendjéből is, hasonlóan a tojáshoz.

Az Európai Unió tagállamainak e folyamatokon túl szembe kell nézni azzal, hogy a közösség mezőgazdasági piaca (ezen belül az állati eredetű termékek esetében különösen) egy mesterségesen kialakított, intézményi szabályozó rendszerrel elszigetelt piac volt, amit alapvetően vámokkal és export-visszatérítésekkel védtek a külvilág „nemkívánatos” hatásaitól. Ez a védelem a jövőben leépül, mivel az EU agrárpolitikájának is szembe kell néznie a gazdasági környezetében végbemenő változásokkal, továbbá a várható WTO-megállapodások is ebbe az irányba mutatnak. Ennek a piacnyitási folyamatnak egyik megnyilvánulása, hogy a világpiaci árak és az Európában előállított állati eredetű termékek előállításának költségei közelednek egymáshoz.

3.2. Bioüzemanyag-gyártás

Az elkövetkező évtizedben a mezőgazdasági termelést befolyásoló tényezők közül vitathatatlanul az egyik legfontosabb a bioüzemanyag-gyártás (további) fellendülése lesz. A kőolajár drágulása, a fosszilis energiahordozókból rendelkezésre álló készletek végesége, kitermelésük bizonytalansága és az üvegházhatású gázok kibocsátásának növekedése a politikai döntéshozók és a befektetők figyelmét mindinkább a „környezetbarátabb” megújuló energiahordozók felé irányítják. A kőolajimportőr országok számára a bioüzemanyag-gyártás nyersanyagainak hazai előállítása lehetővé teszi az importköltségek visszaszorítását, az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentését. Mindemellett a nyersanyagtermelők jövedelemszínvonala is javul.

A bioüzemanyag-, az élelmiszer- és a takarmányipar (állattartók) között 2006 második felében óriási verseny kezdődött a nyersanyagokért a világpiacon. A globális bioüzemanyag-fogyasztás megugrásában egyelőre főleg az Egyesült Államokban és Braziliában végrehajtott beruházások játszanak főszerepet⁷. E két ország mellett azonban már az Európai Unió is előírja az etanol és biodízel felhasználásának növelését⁸, ami kétségtelenül lökést ad az európai etanolgyártás fejlesztésének (az irányelv megjelenése 2008 első felében várható).

A politikai intézkedések ösztönző hatásának köszönhetően a világ üzemanyagcélú etanoltermelése 2006-ban megközelítette a 40 milliárd litert. E mennyiség a globális benzinfelhasználás 2%-át tette ki. A legtöbb üzemanyagcélú etanolt tavaly az Egyesült Államok (18,3 milliárd liter) állította elő, megelőzve a korábbi piacvezető Braziliát (16,7 milliárd liter). Harmadik helyen – jelentős lemaradással – az EU-25 (1,6 milliárd liter), míg a negyedikén Kína (1,3 milliárd liter) állt. Rajtuk kívül említést érdemel még India, Kanada, Ausztrália, valamint Thaiföld, de Közép-Amerikában és Afrikában is megindult és egyre növekszik a termelés. A világ üzemanyagcélú etanolgyártása 2007-ben megközelítheti az 50 milliárd litert; az USA kibocsátása várhatóan 24,6 milliárd literre, míg Brazíliáé 18,8 milliárd literre nő.

⁷ Az Egyesült Államokban 2007 végén 134 etanolüzem működött és 80 üzem építése volt folyamatban. A működő üzemek összes kapacitását 25 milliárd liter körülire becsülték, ami a várakozások szerint az épülő gyárak üzembe helyezésével 2009-ig megkétszereződhet. Braziliában a cukornád feldolgozása 324 üzemben folyt, ebből 50-ben csak etanolt, 22-ben csak cukrot állítottak elő, míg 252-ben mindkét terméket.

⁸ Braziliában a 2006/2007. gazdasági évben 23% volt a kötelező bekeverési arány, amit a 2007/2008. gazdasági évben a korábbi 25%-os szintre emeltek. Az Egyesült Államokban az RFS program 2006-ban 15,2 milliárd liter bioüzemanyag gyártását írta elő (az etanol kötelező bekeverési aránya az Energiapolitikai törvény értelmében 2,78% volt), amit 2012-ig 28,4 milliárd literre növelnek. A 2007. év elején Bush elnök bejelentette, hogy a bioüzemanyagok kötelező felhasználási arányát 2017-ig fokozatosan 10%-ra emelik. Az Európai Bizottság 2007 márciusában megjelent cselekvési terve a bioüzemanyagok legalább 10%-os kötelező bekeverését írja elő az Európai Unióban 2020-ra.

Az etanolgyártás az Egyesült Államokban, Kanadában és az Európai Unióban a technológia, valamint az alapanyagárok miatt csak jelentős szubvenciók mellett vagy igen magas kőolajár esetén versenyképes.

Bár az **EU-25** etanolelőállítására az előző évihez képest 71%-kal nőtt, 2006-ban a belső fogyasztás 6%-kal meghaladta a termelést. Ezért **a közösség importra szorult**: Brazíliából 230 millió liter etanolt hozott be 2005-ben. A várakozások szerint az EU középtávon nem lesz képes teljesíteni még az 5,75%-os bekeverést sem. Az Európai Bizottság előrejelzése szerint 2013-ban 17,7 millió tonna gabonát (ebből a búza 11,1 millió tonnát, a kukorica 4,6 millió tonnát tesz ki), vagyis a prognosztizált összes gabonatermés 6%-át, továbbá 2,2 millió tonna cukrot használnak fel etanolgyártásra. A 10%-os kötelező bekeverés teljesítéséhez a közösség az alapanyagok vagy az üzemanyagcélú etanol 25%-át importálni fogja.

A 2007. évben az EU-27 etanoltermelése várhatóan eléri a 2,3 milliárd litert, ami a 2006. évihez képest (EU-25) 44%-os növekedést jelent.

Magyarországon az etanolgyártásba bevonható gabonafelesleg évi több millió tonnát tesz ki. Uniós vállalásunk teljesítéséhez, 2010-ig a közlekedésben felhasznált üzemanyagok összes energiatartalmán belül a bioüzemanyagok arányának 5,75%-ra emeléséhez csupán 144 ezer tonna etanolra lenne szükség, ami a hektárhozamtól függően már 65-75 ezer hektár kukoricából fedezhető⁹, míg a 10%-os kötelező felhasználáshoz 113-130 ezer hektár kukorica elegendő.

Optimista szakértők szerint azonban a Magyarországon gyártott etanol mennyisége ennek többszöröse is lehet még 2010 előtt: középtávon a hazai kukoricatermelés akár 40-50%-át, 3-4 millió tonnát az etanolgyártásban lehetne felhasználni. E mennyiségből 1,1-1,5 millió tonna etanol állítható elő, aminek a nagyobb része az EU piacán (elsősorban Svédországban, Dániában és esetleg Németországban) értékesíthető. Ehhez a hazai gyártókapacitások további fejlesztése szükséges, egyrészt a meglévő keményítő-, illetve szeszgyár bázisán, másrészt új üzemek létesítésével.

A takarmányozásban felhasznált gabona egy része a feldolgozás során keletkező melléktermékekkel (nedves és száraz gabonamoslék) helyettesíthető. Kérdés, hogy a gyárak vonzáskörében ezekre, különösen a nedves gabonamoslékra mekkora igény lesz. A száraz gabonamoslék regionális piacának kiépítése fontos feladat az EU-ban.

A **biodízel-előállítás és -felhasználás** ma még főleg az Európai Unióra és – kisebb mértékben – az Egyesült Államokra jellemző, bár az utóbbi néhány évben a világ más országaiban is megkezdődött a biodízel gyártása. A 6 milliárd liter körüli globális biodízel-kibocsátásból az EU-25 mintegy 80%-kal, az USA 12%-kal részesedett 2006-ban. A közösség etanol- és biodízelgyártása közötti szembevetendő aránytalanság oka, hogy az Unióban az összes üzemanyag-fogyasztáson belül a dízelolaj aránya megközelíti a 60%-ot, ráadásul az EU nettó dízelolaj-importőr, míg benzinből nettó exportőr.

Az Európai Unióban elsősorban repceolajból, míg az Egyesült Államokban szójaolajból gyártanak biodízelt. A repce- és szójaolaj-alapú biodízel fajlagos előállítási költsége ugyan nem különbözik lényegesen, de például Németországban vagy Franciaországban az

⁹ A működő etanolgyártó kapacitások Szabadegyházán és Győrben találhatóak. Mindkét üzem jelentős beruházásokat hajtott végre, különösen a szabadegyházai Hungrana, ahol technológiai fejlesztés (száraz feldolgozási technológiáról nedvesre való áttérés) és kapacitásbővítés zajlik. Ennek köszönhetően az 5,75%-os bekeveréshez a két gyártó elegendő etanolt tud előállítani.

egy hektárról betakarítható repcemagból közel két és félszer annyi olaj nyerhető, mint egy hektár szójababból Észak-Amerikában¹⁰.

Becslések szerint a világ biodízelgyártó kapacitása 2007-ben meghaladhatja a 26 milliárd litert, 2008-ban a 35 milliárd litert. A közeljövőben Brazília, India, Kanada és Ausztrália is egyre több biodízelt állít elő. A fejlődő országok közül a Fülöp-szigetek, Indonézia és Malajzia jelentős fejlesztéseket hajtanak végre a biodízelgyártás terén. Ezen országokban a fő alapanyag a pálma- és kókuszolaj.

Az **Európai Unióban** 2007 közepén már 185 biodízelüzem működött, együttes kapacitásuk megközelítette a 11,7 milliárd litert (ez csupán 9%-kal marad el az EU-25 tagállamokban az 5,75%-os bekeveréshez szükséges mennyiségtől). Az EU-27 összes biodízelgyártó kapacitása 2008-ban elérheti a 17 milliárd litert. Az Európai Bizottság előrejelzése szerint 2013-ban 20,2 millió tonna olajosmagvat, az összes termés több mint 60%-át használják fel biodízelgyártásra.

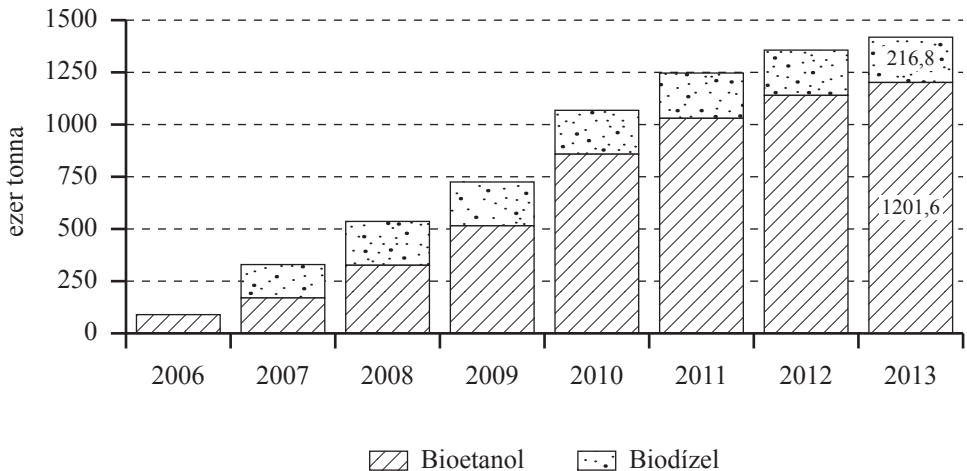
Magyarország éves gázolajfogyasztása jelenleg 2,2-2,3 millió tonnára tehető. Változatlan fogyasztással és a vonatkozó EU-direktívában rögzített legkevesebb 5,75%-os bekeverési aránnyal számolva a biodízel iránti hazai kereslet 2010-ben előreláthatóan meghaladná a 180 ezer tonnát. E mennyiség előállításához több mint 550 ezer tonna repcemagra lenne szükség, ami a középtávon becsült hazai termelés mellett is több mint 100 ezer tonna importot jelentene (vö. 4.3.2. fejezet). A 10%-os kötelező bekeverés teljesítéséhez a legoptimistább esetben is több mint 740 ezer tonna import repcemagot kellene feldolgozni vagy közel 250 ezer tonna biodízelt kellene behozni.

A tervezett hazai biodízel-előállító üzemek output-kapacitása összesen több mint 400 ezer tonnára tehető, ami éves szinten mintegy 1,3 millió tonna olajosmag feldolgozását tenné lehetővé. Előreláthatóan 2009-ben kezdi meg működését Hódmezővásárhelyen egy hozzávetőlegesen 220 ezer tonna outputkapacitású biodízelüzem, amely a tervek szerint már az első évtől mintegy 400 ezer tonna napraforgót és 80 ezer tonna repcét dolgoz fel.

A hazai bioüzemanyag-gyártás rendelkezésre álló információk alapján várható alakulását a 7. ábra szemlélteti.

¹⁰ A szójabab olajtartalma 18%, míg a repcemagé 45%.

Az etanol- és biodizeltermelés várható alakulása Magyarországon (2006-2013)

Forrás: az AKI Agrárpolitikai Kutatások Osztályán készült számítások

Cellulózalapú etanolgyártás

Egyes vélemények szerint célszerű lenne megvárni a második generációs technológia elterjedését, nehogy a mezőgazdasági termelők olyan energianövények termesztésébe ruházzanak be, amelyekre később már nem lesz szükség. Példának okáért a kínai nád (*Mischantus sinensis*) ugyanazon a földterületen versenyképes lesz a kukoricával szemben. Hozzá kell tenni azt is, hogy a költségigényes beruházások miatt sem a nyersanyag-termelők, sem a bioüzemanyag-gyártók nem tudnak könnyen termelési szerkezetet váltani.

A magas cellulóztartalmú növények a gabonaféléknél sokkal kevesebb műtrágyát igényelnek, és az átlagosnál gyengébb adottságú területeken is termesztethők. Ebből következően akár a gabonafélék és olajnövények terhére jelentősen növelhető a területük. A cellulózalapú etanolgyártás nyersanyagforrása egyaránt lehet lág- és fásszárú növény (pl. energiafű, fűzfa és nyárfa, valamint erdészeti és faipari hulladék, kukoricaszár vagy szalma). A cellulóztartalmú nyersanyag ugyan jóval olcsóbb, de etanollá történő átalakítása a cellulózbontó enzimek magas ára miatt drága, ezért a második generációs etanolgyártás egyelőre nem versenyképes az elsőgenerációs technológiával szemben. (A cellulózalapú etanolgyártáshoz felhasznált enzimek költsége 2006-ban literenként 8-12 dollárcent között változott, ez azonban egy évtizeden belül akár a tizedére is csökkenthető.)

A biomassza-termelékenység trópusi környezetben a legnagyobb, és a bioüzemanyagok termelési költsége számos fejlődő, illetve feltörekvő országban viszonylag alacsony. A trópusi régiók más országok számára is tudnának olcsó bioüzemanyagot vagy annak gyártásához szükséges olcsó nyersanyagot előállítani. A második generációs technológia bevezetésével a trópusi térségek a magasabb fajlagos fahozamnak köszönhetően versenyképesek lesznek Európával és Észak-Amerikával szemben (az Európai Unióban és az Egyesült Államokban főleg a mezőgazdasági melléktermékek felhasználása jöhet szóba).

A Nemzetközi Energia Ügynökség (IEA) előrejelzése szerint az első és második generációs bioüzemanyagok a világ üzemanyag-felhasználásának 10%-át fedezhetik 2025-ben, szemben a 2006. évi 1%-kal (energia-egyenértékben kifejezve). Ehhez azonban a bioüzemanyag-iparnak még számos akadályt kell leküzdenie. Ilyenek a magas termelési költségek, a mezőgazdasági termőterület csökkenése vagy az öntözővíz-készletek megcsappanása.

A víz, a termőföld és a biológiai sokféleség könnyen áldozat lehet a gépjárműhasználat „oltárán”. A hagyományos folyékony hajtóanyagok 5%-nál nagyobb arányú helyettesítése bioüzemanyagokkal a mai termelési és feldolgozási színvonal mellett már óriási nagyságú földterületet vonna el az élelmiszer-, takarmány- és más ipari növények termesztése elől. A főbb szántóföldi növények ennél nagyobb arányú bioüzemanyagcélú felhasználása a gabonafélék, olajosmagvak, illetve a cukor globális vagy regionális hiányához vezethet, ezért minél előbb át kellene térni az alternatív nyersanyagokra.

Emellett nem elhanyagolható szempont az energiaigény egyéb forrásból történő pótlása és csökkentése sem. A szakmai fórumokon ezért egyre inkább hangsúlyozzák, hogy a bioüzemanyagok felhasználása nem lehet az elsődleges cél, csak egy eszköz, amit az ésszerű energiatakarékosság és egyéb alternatív energiaforrások (nap, szél, víz, földalatti hő, a közlekedésben a hidrogén) felhasználása mellett célszerű alkalmazni.

3.3. Éghajlatváltozás

A mezőgazdaság, különösen a növénytermesztés jövője a globális, illetve lokális gazdasági-politikai változások mellett egyre inkább a klíma változásának függvénye is. Ezt felismerve ma már számos nemzetközi szervezet (pl. FAO, OECD) és nemzeti mezőgazdasági, élelmiszerügyi, illetve környezetvédelmi kormányzati szerv is kiemelt fontosságot tulajdonít a szélsőséges időjárási eseményeknek, időszaki jelentéseket készít, megfigyelő és megelőző rendszereket működtet.

A klímaváltozás, a globális felmelegedés a mezőgazdaság számára óriási kihívás, hiszen a növénytermesztés eredményessége döntően az időjárási körülményeken múlik. A növénytermesztés kibocsátása közvetetten meghatározza az állattenyésztés helyzetét, a két mezőgazdasági főágazat termelési lehetőségei pedig egy földrajzi vagy politikai térség élelmiszer-biztonságának legfontosabb tényezői. Persze az élelmiszer-biztonság mellett nem hagyhatók figyelmen kívül az egyéb társadalmi hatások sem, mint például a mezőgazdasági termelés jövedelmezőségének feltehetően egyre nagyobb ingadozása vagy általában a reálbérek és az életszínvonal visszaesése az élelmiszerárak várható (további) emelkedése miatt.

A klímaváltozás mezőgazdaságban hosszútávon jelentkező, legfontosabb negatív hatásai a FAO [2007] tanulmánya alapján a következő pontokban összegezhetők:

- Az időjárás változókényebbé, szélsőségesebbé és kiszámíthatatlanabbá válik, ezáltal megnehezíti a tervezést, csökkenti a termelés biztonságát, emellett súlyos károkat okoz.
- Egyes térségekben a tengerszint emelkedése miatt csökken a mezőgazdasági termelésben hasznosítható földterület.
- A kedvezőtlen lokális változások miatt máshol egyre több, még érintetlen, természetes növénytakaróval fedett földterületet vonnak a termelésbe.

- Csökken a biológiai sokféleség.
- Egyes térségekben kevesebb lesz az ivó- és öntözővíz.
- A tengeri halászat hozama drasztikusan visszaesik, márpedig a tenger jelenleg fontos élelmiszer- és különösen jelentős fehérjeforrás az emberiség számára.
- Egyes kártevők, növény- és állatbetegségek gyorsabban terjednek és eljutnak olyan területekre is, ahol korábban nem fordultak elő.

Persze a mezőgazdaság nem csupán elszenvedője a klímaváltozásnak, hanem egyik okozója is: az üvegházhatást kiváltó gázok közül elsősorban a metán (kérődző állatok tartása), a nitrogéndioxid és – feltételezések szerint – a dinitrogénoxid (műtrágyázás) kibocsátásáért tehető felelőssé. Tehát az ágazat a fosszilis energiahordozókat részben kiváltó, megújuló energiaforrások előállításával mellett másként, más téren is segítheti a klímaváltozás lassítását. Természetesen a globális probléma megoldására irányuló törekvések térben és időben eltérő hatékonyságúak, gondoljunk csak a lokális természeti, gazdasági és politikai adottságok különbözőségére vagy a technológiai fejlődés gyorsuló ütemére és a beruházások viszonylag hosszú megtérülési idejére (pl. első *versus* második generációs bioüzemanyag-gyártás).

Nem nehéz megjósolni, hogy mind a klímaváltozás közvetlen hatásai, mind az azok mérséklésére tett lépések komoly hatással lesznek a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek piacára (sőt, egyre inkább más ipari termékek piacára is). A termelőkörzetek áthelyeződnek, egyes nettó exportőr országok kivitele számottevően csökken, másoké még inkább nő, ugyanakkor a nagy nettó importőrök pozíciója jellemzően romlik¹¹. A globális mérleg – legalábbis a mai agrártechnológiai viszonyok között – negatív: a jövőben, hacsak nem történnek alapvető változások a termelési szerkezetben, módszerekben, a világ növénytermelése visszaeshet. Ez a gabonafélék, növényolajok és cukor növekvő bioenergetikai felhasználásával, továbbá a feltörekvő országok (pl. Kína és India) elsősorban húsfélék iránt rohamosan élénkülő keresletével párosulva krónikus hiányhoz vezethet a világpiacon, ami további áremelkedést okozhat. Ez az állattenyésztésben a termelési költségek növekedését, és az állati eredetű termékek drágulását vonhatja maga után. Az élelmiszer-alapanyagok és élelmiszerek árának emelkedése a már most is nehézségekkel küszködő fejlődő országokat sújtaná leginkább, de nyilvánvalóan hatással lenne az egész világgazdaság fejlődésére.

Megemlítendő, hogy a globális felmelegedés, a sarki jégtakaró visszahúzódása nyomán hajózhatóvá válhat az Északnyugati-átjáró, ami átrendezheti a nemzetközi tengeri áruszállítást: az átjárónak köszönhetően lerövidül a szállítási út Észak-Amerika keleti partvidéke és Ázsia, illetve Európa között, ezáltal számottevően csökken a fuvar költség, a Panama-csatorna szerepe pedig kisebb lesz.

Az **európai kontinensen** nem csak vesztesei, de nyertesei is lehetnek a globális felmelegedésnek. Míg Dél-Európa egyre forróbb nyarakkal és mind gyakoribb aszályal szembesülhet a jövőben, addig a földrészt északi felén kitolódik a növények vegetációs időszaka, aminek köszönhetően többféle mezőgazdasági haszonnövényt és a jelenleginél kedvezőbb körülmények között lehet majd termeszteni. Összességében a növénykultúrák északabbra „vándorlásával” lehet számolni.

¹¹ Észak-Amerikában több téli csapadék és enyhébb téli időjárás valószínűsíthető, Kanadában és az Egyesült Államok északi vidékein hosszabb lesz a tenyészidő, emelkednek a hektárhozamok. Dél-Amerikában szintén több téli csapadékra lehet számítani, aminek köszönhetően nő a szójabab és kukorica hektárhozama. Ugyanakkor kevesebb lesz a nyári csapadék, aminek következtében visszaesik a búzatermelés. Észak- és Kelet-Ázsiában általában több csapadék és magasabb hektárhozamok várhatók, ezzel szemben Ázsia déli részén csökken az éves csapadékmennyiség és a hozamok. A klímaváltozás Afrika és Ausztrália mezőgazdaságát sújtja leginkább: kevesebb lesz a csapadék és visszaesnek a hozamok.

Ami szűkebb környezetünket, Dél-Kelet-Európát és a **Kárpát-medencét** illeti, a klímaváltozás iránya minden modell szerint egyértelmű: hosszabb távon melegebb és szárazabb nyarakra kell felkészülni. A klímakutatók előrejelzései szerint az európai kontinensen mind gyakoribb lesz a rendkívüli hőség, gyakrabban alakulnak ki olyan nagy kiterjedésű magas légnyomású légörvények, amelyek forró, száraz levegőt nyomnak a Kárpát-medencébe [Láng *et al.*, 2007]. Ha a talaj nedvességtartalma alacsony, a felszálló levegő száraz marad, és a kontinens belsejében nem keletkeznek csapadékot hozó esőfelhők.

E prognózisokat látszanak egyébként alátámasztani az Országos Meteorológiai Szolgálat megfigyelései, amelyek szerint Magyarországon az 1901-2004 közötti időszakban az éves középhőmérséklet 0,76 fokkal, a nyári átlag 1 fokkal emelkedett, miközben a csapadék 11%-kal csökkent: télen 12%-kal, tavasszal 25%-kal, míg ősszel 14%-kal kevesebb hó, illetve eső esett. Úgy tűnik, a Kárpát-medencében valamivel erőteljesebb a felmelegedés, mint a globális, aminek mértékét az ENSZ Kormányközi Klímaváltozási Testülete (*Intergovernmental Panel on Climate Change*) száz év alatt 0,74 fokra becsüli a felszínközeli légkör egészére.

Az éghajlatváltozás miatt várhatóan súlyosbodó aszálykárok mérséklésére, megelőzésére Magyarországon az öntözés széleskörű elterjesztése lehet az egyik megoldás. A Kárpát-medence szerencsés adottsága, hogy hatalmas víztömeg áramlik át rajta, és ezt a lehetőséget ki kell használni. Ugyanakkor térségünkben a gyakoribb aszályok ellenére nő az árvízveszély. A nyári csapadék ritkább lesz ugyan, de annál kiadósabb. A felmelegedéssel együtt járó szélsőségek miatt nő a minden eddiginél hatalmasabb dunai és tiszai árvizek esélye is. Mivel a tartós csapadékhiány miatt várhatóan csökken a felszínalatti vizek szintje, a víz kinyerése egyre költségesebb lesz, ráadásul romlik a víz minősége, és végső soron az ivóvízellátás is veszélybe kerülhet. A megoldás – ami persze hatalmas összegeket emésztene fel – tározók építése, kialakítása lenne, amelyekben az időszakos víztöbblet összegyűjthető, visszatárolható¹². Ezek hosszútávon biztosíthatnák a mezőgazdasági termelés jövedelmezőségét és fennmaradását egyes térségekben.

3.4. WTO-tárgyalások és bilaterális agrár-külkereskedelmi egyezmények

A 2007. április 30-án közzétett ún. Falconer-jelentés nyilvánosan is beismerte a 2000 óta folyó WTO-tárgyalások megfeneklését. Ezt több körülmény idézte elő, amelyek lehetséges közös eredménye a Dohai Forduló kudarca, vagyis hogy belátható időn belül egyáltalán nem születik megállapodás a szervezetben, vagy ha mégis, az csak csekély előrelépést hoz a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek globális kereskedelmének liberalizálásában.

Az egyik ilyen fontos tényező, hogy bár az Egyesült Államok új agrárszabályozást készül bevezetni, a 2007. évi „farmtörvény” – tekintettel a 2008. évi választásokra – aligha enged teret átfogó reformoknak, hacsak egy gyorsan megkötendő WTO-megállapodás nem kényszeríti erre a kormányzatot. Nyilvánvaló, hogy külső kényszer nélkül a szavazatokért versengő pártok egyike sem javasol olyan átalakításokat, amelyek a mezőgazdasági jövedel-

¹² Megjegyzendő, hogy a Vásárhelyi Terv keretében összesen tíz víztározó létesül a Tisza völgyében (közülük kettő kialakítása már megkezdődött) az elkövetkező években, azonban ezek egyike sem lesz alkalmas az összegyűjtött víz hosszabbtávú tárolására. A tervezésnél mégis figyelembe vették, hogy később felmerülhet ilyen igény, ezért ezek a természetes tárolók könnyen olyan létesítményekké alakíthatók, amelyekben a víz hosszabbtávon is visszatárolható. Ez annál is inkább fontos lenne, mert az Alföld, különösen a Kis-kunság a szárazság által egyik legveszélyeztetettebb terület.

mekre esetleg negatív hatást gyakorolnak. Márpedig ha a 2002. évi farmtörvényhez [részletesen ld. Popp, 2002] hasonló születik, amire nagy az esély, az évekre behatárolja az USA mozgásterét a tárgyalásokon [Blandford, 2007].

A másik hátráltató körülmény, hogy az Európai Uniót semmi nem sietteti a megállapodásra. A 2003. évi reform 2013-ig körvonalazta a Közös Agrárpolitikát, ekkor ér véget a vidékfejlesztési támogatások újabb ciklusa is, ezért Brüsszel valószínűleg nem szívesen illeszt újabb módosításokat a rendszerébe. Amennyiben olyan megállapodást sikerülne tető alá hozni, amelyet a jelenlegi agrárpolitikai keretek között megvalósíthatónak tart, az EU nem zárkózna el annak aláírásától, egyébként igyekszik kitolni az újabb vállalásokat 2013 utánra.

Ugyancsak nehezíti a WTO-megállapodás megszületését a fejlődő, illetve feltörekvő országok egyre határozottabb fellépése. Häberli [2007] szerint két fő, és ezzel szoros összefüggésben álló oka van annak, hogy a Hong Kong-i miniszteri konferencia (2005) óta nem közeledett lényegesen a tárgyalófelek álláspontja:

- A tárgyalássorozat már 2001-ben, Dohában rossz irányba indult. A fordulót lezáró dokumentum, az ún. *Doha Development Agenda* túlzottan hangsúlyozta annak lehetőségét, hogy a fejlett országok az új megállapodásban a korábbinál nagyobb engedményeket tesznek majd a fejlődő (és feltörekvő) országoknak. Ez azt sugallta a fejlődő országoknak (amelyek számaránya 2000 után igencsak megnőtt a WTO-tagok között), hogy az új tárgyalássorozat számukra jelentős kedvezményeket hoz majd – nagyobb ellentételezés nélkül, pusztán humanitárius megfontolásokból –, ezért a fejlett országok mérsékeltebb javaslataival rendszerint elégedetlenek, ami lassítja a tárgyalások előrehaladását.
- A második nagy hiba az volt, amikor a Cancún-i miniszteri konferencián (2003) a főtárgyalók a tárgyalások felgyorsítása érdekében az ún. szingapúri vitapontok (*Singapore Issues*) mellőzése mellett döntöttek. A döntéshozók úgy vélték, a tárgyalások egyszerűbbé válnak, ha a csak legfőbb kérdésekre koncentrálnak. Valójában azonban a beruházás, verseny és közbeszerzés olyan témakörök, amelyek nemzetközi szabályozása egyfajta ellentételezést, viszonzást jelenthetett volna a fejlett országok számára a kereskedelem terén tett engedményekért. Végül is a fejlett országok érdekeltsége a tárgyalások sikeres lezárásában kisebb.

Häberli a kialakult helyzetben három forgatókönyvet tart lehetségesnek:

- Az első valószínű kimenetel a tárgyalások gyors lezárása, amennyiben a felek elfogadják a kölcsönös felajánlásokat. Már ez is a vámok, belső támogatások viszonylag jelentős lefaragását és az exporttámogatások felszámolását eredményezné. Igaz, a belső támogatások javasolt léptékű csökkentése nem kényszeríteni ki újabb, átfogó agrárpolitikai reformokat a hagyományosan legtöbb támogatást nyújtó tagállamoknál, és a vámcsökkentések ellenére megmaradna egyfajta piacvédelem – főleg, ha az ún. érzékeny termékek továbbra is külön kezelhetők. Mégis, egy ilyen tartalmú megállapodás korántsem lebecsülendő eredmény lenne.
- A második forgatókönyv a tárgyalások hivatalos felfüggesztése. Tekintettel a nemzetközi agrárkereskedelem folyamatos bővülésére, rövid- és középtávon még ez az egyébként negatív scenárió sem hozna visszaesést a globális agrártermelésben és áruforgalomban.

- A harmadik lehetőség, hogy a felek előremutató, átfogó reformok helyett egyes mezőgazdasági ágazatok helyzetét, lehetőségeit mérlegelik, és eszerint írnak alá megállapodást kölcsönös engedményekről. A szakterületen jártas agrárközgazdászok – tekintettel a tárgyalások elhúzódására, a javaslatot megelőző hosszabb vizsgálatokra és a témában készülő hatástanulmányok számosságára – e végkifejletet tartják a legvalószínűbbnek. E forgatókönyv egyben azt is jelentené, hogy a nemzetközi agrárkereskedelem további liberalizálásáról főleg bilaterális, illetve regionális egyezkedések folynak majd.

A WTO-megállapodás késése miatt egyébként is egyre nagyobb a jelentőségük a bilaterális és regionális egyezményeknek a nemzetközi kereskedelemben. A globális áruforgalom közel fele valamilyen szabadkereskedelmi megállapodás keretében folyik, bár a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek részaránya ennél jóval kisebb [Josling, 2007]. A bilaterális és regionális egyezmények legfőbb vonzereje az, hogy lehetőséget adnak a kivételezésre, az érzékeny termékek „fegyverének” bevetésére vagy egyoldalú engedményekre, így a mezőgazdaságot sebezhetőségének megfelelően kezelik, ugyanakkor a fejlettebb partner ipari termékei és szolgáltatásai előtt új piaci réseket nyitnak.

Az Európai Uniónak több olyan nemzetközi kereskedelmi megállapodása létezik, ami vagy nem terjed ki a mezőgazdasági termékekre, vagy nem érinti a különösen érzékeny termékcsoportok behozatalát. Azon megállapodásoknál, ahol nem találkozunk ilyen kivételekkel, jellemző, hogy a partnerországok nem exportálnak az EU által érzékenyként definiált termékekből (ezek főleg olyan ágazatokból származnak, amelyekre a piacsabályozás, az intervenció felvásárlás intézménye kiterjed). Ez igaz a legtöbb fejlődő országra, valamint részben a mediterrán országokra, Mexikóra és Dél-Afrikára. Ha bizonyos termékcsoportok belső piacát mégis veszélyezteti egy adott egyezmény, akkor olyan kikapukat hagynak, amelyek segítségével kivédhetők az esetleges negatív hatások (a legjobb példa a zöldség- és gyümölcsfélék belépési ára vagy a gyakran alkalmazott ún. biztonsági, idegen szóval *safeguard* intézkedések.)

Az EU és más protekcionista agrárpolitikát folytató országok kedvelt eszköze a kedvezményes vámkvóta (*tariff rate quota*). Ennek előnye, hogy hatása pontosan kiszámítható, ellentétben a nem kvótához kötött kedvezményekkel, amelyek esetében nem tudni, mekkora lesz a beáramló import.

Részben a WTO-tárgyalások elhúzódása miatt, részben az Egyesült Államok szabadkereskedelmi megállapodásaira válaszul, az EU 2006 októberétől új bilaterális és regionális egyezményeket készít elő. Az EU kereskedelempolitikájának célja bilaterális egyezmény megkötése Koreával és az ASEAN-tagállamokkal¹³, valamint a tárgyalások felgyorsítására a MERCOSUR- és a GCC-tagállamokkal¹⁴. Az Európai Bizottság a Tanácstól arra is felhatalmazást kért, hogy a továbbiakban tárgyalást kezdeményezzen a közép-amerikai és az Andokban fekvő országokkal, továbbá Indiával.

A lehetséges új megállapodások közül egyedül a MERCOSUR- és az ASEAN-tagállamokkal aláírandó egyezménynek lehet komolyabb hatása az Európai Unió mezőgazdaságára és agrárpolitikájára. (A többi potenciális partner nem jelentős exportőr az EU számára

¹³ *Association of South East Asian Nations* (Dél-Kelet Ázsiai Nemzetek Szövetsége), tagjai Brunei, Kambodzsa, Indonézia, Laosz, Malajzia, Mianmar, Fülöp-szigetek, Szingapúr, Thaiföld és Vietnám.

¹⁴ *Mercado Común del Sur* (Déli Közös Piac) tagjai Argentína, Brazília, Paraguay és Uruguay; *Gulf Association Council* (Öböl-menti Együttműködési Tanács), tagjai Bahrain, Kuvait, Omán, Katar, Szaúd-Arábia és az Egyesült Arab Emírségek.

fontos agrártermékekből, ellenben ígéretes piaca lehet a közösség ipari termékeinek és szolgáltatásainak.) Nem véletlen tehát, hogy a MERCOSUR-tagállamokkal a tárgyalások évek óta húzódnak. Az EU által javasolt kedvezményes (vámmentes) kontingenseket – minőségi búzára 200 ezer tonna, kukoricára 500 ezer tonna, marhahúsvra 100 ezer tonna, baromfihúsvra 700 ezer tonna, etanolra 1 millió tonna – a másik fél kicsinek tartja, ezért megegyezés csak akkor várható, ha az Unió újabb javaslattal áll elő. Ez elvileg lehetséges, hiszen az etanol iránti kereslet megnőtt, marhahúsból a közösség már most is nettó importőr, a gabonapiaci intervenciók felvásárlás reformja pedig napirenden van.

Bár az ASEAN-térség jóval heterogénebb termékszerkezete miatt összességében kisebb fenyegetést jelent, mint a MERCOSUR, egyes ágazatok esetében (pl. rizs vagy baromfi) a várható következmények mégsem elhanyagolhatók [Möhler, 2007].

A magyar agrárgazdaságra nézve a legkomolyabb hatása a vámok tervezett leépítésének lenne. Mivel a WTO-tárgyalások állása szerint progresszív csökkentés várható, vagyis a magasabb vámokat kell nagyobb mértékben visszavágni, a magas vámmal védett ágazatok hátrányos helyzetbe kerülhetnek. (Fokozza a problémát, hogy a magas vámvédelem oka általában az EU versenyhátránya a termelési költségek terén, ezért a nagyobb léptékű csökkentés valós fenyegetést jelent.) Viszonylag magas vám védi a magyar termelési szerkezetben fontos baromfihúst, sertéshúst, valamint egyes zöldség- és gyümölcsfélét. Cukorágazatunk – a vámszinttől függetlenül – már most is nagy importnyomás alatt áll a nyugat-balkáni országokból kedvezményesen (vámmentesen) beáramló cukor miatt, ezért e szektorra a vámsökkentés nem lenne hatással. Sajátos helyzetben van a gabonaágazat, ugyanis a főbb termények maximális vámja az intervenciók árhoz van kötve, ezért egyelőre nem világos, hogy az intervenciók felvásárlás várható megszüntetése milyen mértékű vámsökkentést vont maga után. Magyarország számára az jelenthetne megoldást, ha az érintett termékeket sikerülne „érzékeny terméként” elismertetni. Az érzékeny termékek listáját elsőként Brüsszellel kell elfogadtatni, ezt követheti a megegyezés a WTO keretében.

Tekintettel a bioüzemanyagok globális piacának előreláthatóan gyors bővülésére, ezek nemzetközi kereskedelmének szabályozása külön említést érdemel. Mivel a bioüzemanyagok országok, illetve országcsoportok közötti adásvétele viszonylag új keletű, továbbá az energiaellátás tipikusan nemzetbiztonsági kérdés, a bioüzemanyag-kereskedelem korábban nem szerepelt a WTO-tárgyalások napirendjén.

Manapság (Brazília kivételével) a kormányok protekcionizmusa határozza meg a globális bioüzemanyag-gyártást: a hazai gyártás támogatása és a helyi, illetve belföldi piacra termelés az elsődleges cél. A bioüzemanyagok nemzetközi kereskedelme erősen korlátozott: például az EU és az USA igen komoly, vámegyenértékben kifejezve 25%-nál magasabb vámtarifát alkalmaz a környezetet legkevésbé terhelő, szennyező módon előállított bioüzemanyagra, a cukornádból készült etanolra.

Ennek megváltoztatásához a WTO-ban tisztázni kell e termékek besorolását. A bioüzemanyagokat mezőgazdasági nyersanyagokból állítják elő, azok ipari terméket helyettesítenek, de alapvetően környezetvédelmi célokat szolgálnak. A WTO-tárgyalások egyik fontos témaköre a környezetvédelmi javak és szolgáltatások kereskedelmének liberalizálása. Az Uruguay-i fordulón született Mezőgazdasági Megállapodás az etanolt végfelhasználástól függetlenül a mezőgazdasági termékek körébe (HS 1-24), míg a biodizelt az ipari termékek (HS 38) körébe sorolta. Az etanol besorolása lényeges kérdés, mert míg az OECD-tagállamok ezzel egyetértettek, a fejlődő, illetve feltörekvő országok más véleményen van-

nak. Ugyanakkor néhány OECD-tagállam (pl. Kanada és Új-Zéland) szeretné, ha a biodízel felkerülne a WTO környezetvédelmi javak listájára. A biodízel új vámbesorolása azért nem vált ki különösebb ellenkezést a többi OECD-tagállam részéről, mert az jelenleg a vegyipari termékek között szerepel, így vámszintje az OECD-tagállamokban legfeljebb 6,5% lehet.

A legnagyobb vita természetesen arról szól, hogy a bioüzemanyagok nyersanyagai, az energianövények milyen mértékben támogathatók (pl. adókedvezményekkel, vámokkal stb.) az importált bioüzemanyag árához viszonyítva. Emellett tisztázásra vár a bioüzemanyaggyártás melléktermékeinek közvetett szubvencionálása is: ez esetben vajon mezőgazdasági vagy ipari termékekről van-e szó? A döntés függvénye többek között a szárított gabonátörköly vagy a glicerin vámbesorolása.

A mezőgazdasági termeléssel szemben támasztott fenntarthatósági követelmények nagyban befolyásolják a nemzetközi kereskedelmet. Az EU szerint az importált bioüzemanyag vagy nyersanyag előállítótól megkövetelhető a környezetvédelmi tanúsítvány, mert a gabona-, olajnövény-, valamint cukornádtermelés számottevő növelése trópusi erdők kiirtásával, gazdag biodiverzitású ökoszisztémák pusztulásával fenyeget.

A bioüzemanyagok kötelező felhasználása, bekeverése a hagyományos üzemanyagokba nagyban elősegítheti azok nemzetközi kereskedelmének liberalizálását. A fejlett országok többsége ugyanis képtelen saját szükségletének kielégítésére, míg a fejlődő vagy feltörekvő országokban olcsóbb a nyersanyag előállítása, köszönhetően az olcsóbb munkaerőnek és hosszabb vegetációs időszaknak. Mivel a fejlett országokban a bioüzemanyaggyártás felszívja a mezőgazdasági termékfelesleget, a fejlődő vagy feltörekvő országok több nyersanyagot tudnak eladni a világpiacon, illetve több bioüzemanyagot képesek előállítani saját felhasználásra és exportra. A bioüzemanyagok, illetve nyersanyagok komparatív előnyökkel rendelkező trópusi országokból történő behozatala egyre nagyobb figyelmet kap az Európai Unióban és az Egyesült Államokban. Az import nagy része Brazíliából (etanol), Malajziából és Indonéziából (pálmaolaj) származik.

3.5. Változások a Közös Agrárpolitikában

A KAP 2003. évi átalakításának célja az agrár- és élelmiszerpiac stabilitásának megteremtése, a termékfeleslegekből felhalmozott intervenciók készletek leépítése, az exportszubvenciók lefaragása, a mezőgazdasági termelés piacorientálása és a versenyképesség növelése volt. Kiemelt jelentőséget kapott a gazdálkodás jövedelembiztonságának növelése, a termelők között kialakult jövedelemkülönbségek mérséklése, valamint a mezőgazdasághoz kapcsolódó kiegészítő, illetve alternatív jövedelemszerzési lehetőségek teremtése a vidéki térségekben.

Az Európai Bizottság reformcsomag-tervezetét a tagállamok csak lényeges változtatásokkal fogadták el. A csomag egyik legfontosabb intézkedése a MacSharry-féle reform keretében 1992-ben bevezetett közvetlen támogatások függetlenítése a termeléstől és egy történelmi jogosultságokra épülő átalánytámogatási rendszer, magyarul összevont gazdaságtámogatási rendszer (*Single Payment Scheme*, röviden SPS) bevezetése a régi (EU-15) tagállamokban a 2005-2007 közötti időszakban.

A közvetlen támogatási rendszer átalakítása és a közvetlen kifizetések vidékfejlesztési célokra történő átcsoportosítása (moduláció) mellett a reformcsomag magában foglalta a fon-

tosabb termékpiacok rendtartásának aktuális, illetve várható kül- és belpiaci folyamatokhoz igazodó változtatását, továbbá a vidékfejlesztési intézkedések bővítését, a vidékfejlesztés agrárpolitikai szerepének erősítését is. Egyes reformelemek, mint például a különböző piaci beavatkozások már 2004-től hatályba léptek (az új tagállamokban is), más elemek fokozatosan kerültek, illetve kerülnek bevezetésre. A KAP átalakításával nagyobb hangsúlyt kapott az élelmiszerminőség, élelmiszerbiztonság, köz-, növény- és állategészségügy, állatjólét, valamint környezetvédelem, ugyanis az összevont területalapú támogatás a földterület tagállam által meghatározott helyes mezőgazdasági és környezeti állapotban (*good agricultural and environmental condition*), röviden „kultúrállapotban” tartása mellett további 18 ilyen jellegű feltételhez kötődik. Ez a kölcsönös megfeleltetés (*cross compliance*), aminek célja

- a mezőgazdaság és vidéki térség fenntarthatóságának erősítése;
- a társadalom és fogyasztók elvárásainak teljesítése;
- a KAP elfogadottságának erősítése, különös tekintettel a termeléstől függetlenített agrártámogatások vonatkozásában.

A reformfolyamat nem ért véget 2003-ban: 2005-ben került sor a cukorpiaci rendtartás átalakítására, 2007-ben a zöldség- és gyümölcspiaci, valamint a szőlő- és borpiaci rendtartás felülvizsgálatára.

A 2003. évi reformcsomag rendelkezése értelmében a KAP működését 2008-ban felül kell vizsgálni (*Health Check*). Bár az Európai Bizottság szerint e felülvizsgálat előreláthatóan már 2009-től fokozatosan életbe lépő módosításai csupán technikai jellegűek, azok nyilvánvalóan nagymértékben befolyásolják az EU agrárgazdaságának jövőjét, legalábbis közép-távon. A tagállamok agrárminiszterei által már korábban véleményezett, 2007. november 20-án nyilvánosságra hozott javaslatcsomag [European Commission, 2007b] többek között a következő felvetéseket bocsátotta nyilvános vitára:

- az összevont területalapú támogatás történelmi bázisidőszakra alapozott, üzemenként differenciált komponenseinek leépítése, átalakítása ún. regionalizált átalánykomponenssé;
- az egyszerűsített kifizetési rendszer (SAPS) alkalmazása lehetőségének meghosszabbítása 2013-ig;
- a termeléshez kapcsolt támogatások részleges vagy teljes függetlenítése, ami nyilván még inkább korlátozza a tagállamok amúgy is szűk hatáskörét az egyes szektorok termelési színvonalának fenntartásában (a támogatások részleges függetlenítése esetenként indokolt lehet olyan régiókban, ahol bár kicsi a termelés volumene, maga a tevékenység környezetvédelmi és/vagy gazdasági szempontból mégis meghatározó);
- tekintettel az éghajlatváltozásra és bizonyos vízgazdálkodási megfontolásokra, a kölcsönös megfeleltetési követelmények átalakítása, a célok pontosítása, továbbá az ellenőrzés és szankcionálás egyszerűsítése;
- a 0,3 hektár támogathatósági alsó határ (EU-15) megemlése;
- közvetlen kifizetések korlátozása:
  - 100-200 ezer euró/gazdaság esetén 10%-os csökkentés;
  - 200-300 ezer euró/gazdaság esetén 25%-os csökkentés;
  - 300 ezer euró/gazdaság felett 45%-os csökkentés;

- a közvetlen kifizetések korlátozásával felszabaduló források áthelyezése a tagállamok ún. addicionális támogatási keretébe és a 1782/2003/EK tanácsi rendelet vonatkozó 69. cikkelyének átalakítása¹⁵;
- a kötelező moduláció évi 2%-os növelése 2010-2013 között a II. pillér erősítése érdekében;
- a moduláció révén felszabaduló források kockázatkezelési célokra történő felhasználásának lehetősége;
- a hagyományos piacszabályozási intézkedések (intervenció, termelési kvóták, magántárolás, exportengedélyezés) megváltozott piaci feltételekhez igazítása vagy megszüntetése, mint például
  - a kötelező területpihentetés megszüntetése (előreláthatóan 2010-től);
  - az árpa és cirok intervenció felvásárlásának átalakítása a kukoricaintervenció mintájára;
  - az energianövények 2004-ben bevezetett támogatásának értékelése és átalakítása;
  - a tejkvóta megemlése és kifuttatása a 2014/2015. kvótaévig.

Valószínűsíthető továbbá az ún. tízhónapos szabály¹⁶ egyszerűsítése, azaz a támogatási jogosultságok aktiválásához (a pénzösszeg lehívásához) a földhasználat egyetlen időponthoz (tárgyév június 15.) kötése, tekintettel arra, hogy a tagállamok gyakorlata igen különböző, az ellenőrzés pedig szinte lehetetlen. A KAP felülvizsgálatával párhuzamosan folyamatban van a piacszabályozás egyszerűsítése, a közöspiaci szervezetek (*Common Market Organisations*) összevonása.

Az Európai Unió a 2007-2013 közötti hétéves költségvetési időszakra összesen 371,3 milliárd euró kiadást irányoz elő a mezőgazdaság számára. Ebből a piaci beavatkozásokra és közvetlen támogatásokra 293,1 milliárd euró, míg vidékfejlesztésre 69,8 milliárd euró jut. A tagállamok azonban piaci beavatkozásokra és közvetlen támogatásokra fordítható keretük egy részét vidékfejlesztési programokra átcsoportosíthatják (moduláció), így az I. pillér tényleges kifizetéseinek ennél lényegesen kisebbek, a II. pilléré pedig nagyobbak is lehetnek. Az eredetileg 25 tagállamra szabott keretből kell fedezni a Bulgária és Románia csatlakozásával felmerülő többletköltségeket is.

Egy 2005 decemberében született tanácsi határozat az EU pénzügyi keretének átfogó felülvizsgálatáról rendelkezik 2009-ben, ami természetesen előtérbe helyezi az agrártámogatásokat. Az EU nettó befizető tagállamainak érdeke e szubvenciók megszüntetése, de legalábbis a támogatási szerkezet gyökeres átalakítása, a források önkéntes vagy kötelező átcsoportosítása az I. pillérből a II. pillérbe. Érvelésük alapja elsősorban a nemzeti költségvetésért viselt felelősség, a közvetlen támogatások versenytorzító hatása, a WTO-tárgyalások eseményei, valamint a bilaterális agrár-külkereskedelmi tárgyalások és egyezmények.

Az EU pénzügyi keretének átfogó felülvizsgálata és a *Health Check* nemcsak időben esnek közel egymáshoz, hanem tartalmi összefüggésben is állnak.

¹⁵ A 1782/2003/EK tanácsi rendelet 69. cikkelye megengedi, hogy a tagállamok egyes szektorok brüsszeli forrásból származó, termeléshez kapcsolt, illetve termeléstől függetlenített közvetlen támogatásainak legfeljebb 10%-át elkülönítsék, és abból külön támogatást nyújtsanak az érintett szektorokban a környezeti, minőségi és marketing szempontból kívánatosnak ítélt gazdálkodási gyakorlatot folytató termelőknek

¹⁶ Földhasználatnak az minősül, aki a támogatásra jogosult földterületet a tagállam által megszabott időponttól számítva, ami nem lehet korábbi, mint az összevont területalapú támogatási kérelem benyújtását megelőző év szeptember 1-je, legalább tíz hónapig használja.

A közvetlen támogatások döntő hányada az EU-15 tagállamokban, valamint Máltán és Szlovéniában már történelmi jogon jár, és néhány éven belül a többi tagállam is bevezeti a történelmi bázisértékekre alapozott támogatási rendszert. Az országok, illetve régiók különböző történelmi bázisértékei, egységnyi szántó- vagy gyepterületre vetítve igen eltérő támogatási szintjei egy múltbéli termelési potenciál és struktúra rögzítését, a torz versenyfeltételek fenntartását jelentik. Ezért elkerülhetetlen a rendszer átalakítása, amire ha 2008-ban vagy 2009-ben nem is, de 2013-ig bizonyosan sor kerül. Magyarország számára nem a közvetlen támogatások leépítése és megszüntetése, hanem inkább azok kiegyenlítése, az egységnyi földterületre vetített szint azonossá tétele (EU *flat rate*) lenne kívánatos. A közvetlen támogatásokat nem történelmi bázisértékek alapján, hanem a mindenkire egyformán érvényes, a jelenleginél egyszerűbb, átláthatóbb minimális elvárások teljesítéséhez, bizonyos közjavak előállításához (pl. a táj kultúrállapotának megőrzése) kell kötni.

Kétségtelen, hogy az EU túlvállalja magát a környezetvédelem, állatjólét stb. terén, ami többletköltségeket jelent, globális viszonylatban pedig tovább növeli versenyhátrányát, ezért az EU *flat rate* mellett a mezőgazdasági termelő tevékenységet folytatók további kompenzálása (pl. beruházási támogatások) véleményünk szerint mindenképpen indokolt.

3.6. Az SPS bevezetése Magyarországon

A magyar mezőgazdaság további fejlődését meghatározó legfontosabb változás a közeljövőben az összevont gazdaságtámogatási rendszer bevezetése. Jóllehet, az Európai Bizottság javaslata szerint (*Health Check*) a 2004-ben csatlakozott tagállamok az SPS bevezetését akár 2013-ig elhalaszthatják, Magyarország már 2009. január 1-jétől szándékozik áttérni arra. Ennek egyik indoka a földhasználók jogcímeinek és bázisértékeinek mielőbbi rendezése. Az FVM szerint ugyanis 2009-től a hosszútávra kötött földbérleti szerződések nagy számban járnak le, és fontos lenne, hogy a támogatási jogosultságokat a földhasználók és ne a földtulajdonosok kapják. A másik és talán még nyomósabb érv: 2011-2013 között a nemzeti kiegészítő támogatások leépülnek, és nem lesz lehetőség a támogatások üzemek közötti differenciálására.

Az EU-15 tagállamokban, továbbá Szlovéniában és Máltán már alkalmazott SPS magában foglalja

- az üzemek termeléstől függetlenül, összevont területalapú támogatását
- és a különböző, opcionálisan, illetve nem opcionálisan termeléshez kapcsolt közvetlen támogatásokat.

Az összevont területalapú támogatás szerzett jogon alapul, az üzemek számára megálapított és kiosztott vagyoni értékű jogosultságok úgy mond „aktiválásával” (földhasználattal) hívható le. Mivel a jogosultságok száma korlátozott, azok birtoklása alapvetően befolyásolja a gazdálkodók vagyoni helyzetét, tevékenységük jövedelmezőségét.

Az SPS új tagállamokban történő alkalmazásának szabályait a 1782/2003/EK tanácsi rendelet rögzíti. E szabályok korábban több ponton is vitathatók, kifogásolhatók voltak, így például

- az új tagállamok csak regionális SPS modellt vezethetnek be (a közvetlen támogatások üzemek közötti sokszerű átcsoportosítása miatt az EU-15 tagállamok egyike sem merte átmeneti időszak nélkül bevezetni a regionális SPS modellt);

- a 3 millió hektárnál nagyobb támogatásra jogosult földterülettel rendelkező új tagállamban több régiót kell kialakítani (a 2004 óta csatlakozott tagállamok egyikében sem differenciálták a támogatásokat régióként);
- a minimális üzemméret 0,3 hektár (az egyszerűsített kifizetési rendszert alkalmazó tagállamok közül sokban 1 hektár a minimális üzemméret).

A problémákat az Európai Bizottság is felismerte, ezért a cukorpiaci rendtartás 2005 novemberében tárgyalt és elfogadott reformcsomagjához a 1782/2003/EK tanácsi rendelet vonatkozó cikkelyeit felülíró, illetve alternatívát kínáló változtatásokat kapcsolt. Ezek szerint

- az SPS bevezetésének évében a nemzeti tartalékra vonatkozó 3%-os korlátozás feloldható, a közvetlen támogatási keret egy hányada ide áthelyezhető, és ebből speciális segélynyújtás címén, objektív megfontolásokra hivatkozva extra támogatási jogosultságok oszthatók ki azon gazdálkodóknak, akiket az áttérés nyilvánvalóan hátrányosan érint (a megemelt nemzeti tartalékból a támogatások újraelosztása nem engedélyezett);
- a 3 millió hektárnál nagyobb támogatásra jogosult földterülettel rendelkező új tagállam egy régiónak tekinthető;
- az új tagállamokban a minimális üzemméret 1 hektár lehet.

A fentiek közül a legfontosabb, hogy a nemzeti tartalékra vonatkozó módosításnak köszönhetően az új tagállamok gyakorlatilag az összevont területalapú támogatás egy kvázi hibrid változatát (regionális és a nemzeti tartalékból üzemsorosan kiosztott extra támogatási jogosultságok egyvelege) vezethetik be¹⁷. Tekintettel e lehetőségre a magyar SPS modell az alábbi elvekre, célokra és technikai szempontokra épül:

- a nemzeti tartalék megnövelése az áttérés évében;
- az egyszerűsített kifizetési rendszerrel történő átállás minél kisebb megrázkódtatásokkal történő megvalósítása;
- az igazságosság, átláthatóság és végrehajthatóság elveinek alkalmazásával a rendszer elfogadhatóvá tétele a társadalom számára;
- az átállás adminisztrációs terheinek korlátok között tartása;
- a várható jogviták számának csökkentése;
- a finanszírozhatóság és pénzügyi tervezhetőség szempontjainak figyelembevétele.

Magyarország olyan hibrid SPS modell bevezetését tervezi, amelyben a nemzeti tartalékból az áttérés évében – tehát egyszeri alkalommal – kiosztott extra támogatási jogosultságok az egyszerűsített kifizetési rendszerben nyújtott, a termeléstől 2007-ben, illetve a GOFR-növények esetében 2008-ban függetlenített nemzeti kiegészítő támogatások, valamint a cukorrépa-, továbbá zöldség- és gyümölcstermelőknek fizetett kompenzáció kontinuitását jelentik. Vagyis az alábbi, 2009 előtt nemzeti forrásból finanszírozott üzem-specifikus közvetlen támogatások 2009-től EU-forrásból finanszírozott támogatásokká válnának:

- egyes szántóföldi növények termeléstől függetlenített nemzeti kiegészítő támogatása (összevont jogcíme);
- rizs termeléstől függetlenített nemzeti kiegészítő támogatása;
- *Burley*-típusú dohány termeléstől függetlenített nemzeti kiegészítő támogatása;
- *Virginia*-típusú dohány termeléstől függetlenített nemzeti kiegészítő támogatása;

¹⁷ Az EU-15 tagállamok közül Dánia, az Egyesült Királyság (Anglia és Észak-Írország), Finnország, Luxemburg, Németország és Svédország, a 2004-ben csatlakozott tagállamok közül Szlovénia vezetett be hibrid SPS modellt.

- hízott hímivarú szarvasmarhák termeléstől függetlenített nemzeti kiegészítő támogatása (összevont jogcímek);
- húshasznosítású tehének termeléstől függetlenített nemzeti kiegészítő támogatása (összevont jogcímek);
- extenzív szarvasmarha-tartás termeléstől függetlenített nemzeti kiegészítő támogatása;
- tehéntej termeléstől függetlenített nemzeti kiegészítő támogatása (összevont jogcímek);
- anyajuhok termeléstől függetlenített nemzeti kiegészítő támogatása a kedvezőtlen adottságú területeken;
- cukorrépa-termelők kompenzációs kifizetése;
- zöldség- és gyümölcs-termelők kompenzációs kifizetése.

Mindezek mellett a tervek szerint az anyajuhtartók is kapnának a nemzeti tartalékból extra támogatási jogosultságokat (az anyajuhtartás nemzeti kiegészítő támogatásként igényelhető alaprémiuma 2007-ben és előreláthatóan 2008-ban is termeléshez kapcsolt lesz).

Magyarországon az összevont területalapú támogatási jogosultságokat az MVH az alkalmazás első évében osztja ki a 2013. évi 100%-os névértéken. A jogosultságok aktiválásával lehívható támogatási összeg persze kisebb lesz, egyrészt, mert a közvetlen támogatások szintje a Koppenhágai Megállapodás értelmében még csupán 60% 2009-ben, és évről évre 10%-os lépcsőkben emelkedik, másrészt, mert különböző elvonások (pl. nemzeti tartalék, önkéntes moduláció) lehetségesek.

A kiosztott egységnyi támogatási jogosultságok két összetevőből állnak. Az egyik az ún. regionális komponens, amely minden, az áttérés évében bejelentkező, a jogosultsági kritériumoknak megfelelő, jogosult földterülettel rendelkező földhasználót megillet. Az egységnyi regionális komponens megállapítása a következő: a 2013. évre rögzített közvetlen támogatási keretből elkülönítik az ún. regionális támogatási „borítékot”, majd ezt elosztják az áttérés évében bejelentkező, támogatásra jogosult hektárok számáva. Az áttérés évében bejelentkező, támogatásra jogosult terület az összevont területalapú támogatás referenciaterülete. Az FVM úgy tervezi a regionális komponens „beállítani”, hogy annak összege 2009-ben (nemzeti kiegészítéssel együtt) a lehető legjobban közelítse a 2008-ban esedékes 125-130 euró/hektár közötti SAPS kifizetést. A regionális komponens a szántó- és gyepterületek között differenciálható, de hogy e lehetőséggel Magyarország él-e, arról nincs végleges döntés.

Az egységnyi támogatási jogosultságok másik összetevője az ún. kiegészítő komponens, amivel az üzemek között differenciálni lehet. A differenciálás a 2007-ben, illetve 2008-ban kiosztott nemzeti támogatási jogosultságok (bázisidőszak 2006. december 31.), valamint a cukorrépa-, továbbá zöldség- és gyümölcs-termelőknek külön fizetett kompenzáció alapján történik. A kiegészítő komponens megállapítása a következő: a 2013. évre rögzített közvetlen támogatási keretből elkülönítik (a regionális támogatási boríték mellett) a 3%-ot meghaladó nemzeti tartalékot, amelyből az MVH a nemzeti kiegészítő támogatási jogosultságok nyilvántartása segítségével az egyes üzemekhez külön-külön referenciaösszegeket rendel, majd azokat elosztja az adott üzem áttérés évében bejelentett, támogatásra jogosult hektárjainak számával. A kapott egységnyi kiegészítő komponenseket hozzáadja az üzem egységnyi regionális komponenseihez. A regionális és kiegészítő komponensek minden üzemnél összeolvadnak, együtt képezik az ún. egységnyi támogatási jogosultságokat. Egy

üzem egységnyi támogatási jogosultságainak száma tehát a bejelentett támogatásra jogosult hektárok számával, míg jogosultságainak névértéke a regionális és kiegészítő komponensek összegével lesz egyenlő. Egy egységnyi támogatási jogosultság névértéke legfeljebb 5 ezer euró lehet.

Összegzésként: az egységnyi támogatási jogosultságok az áttérés évében kreált, üzemként eltérő nagyságú vagyoni értékű jogok lesznek. Mivel a támogatásra jogosult minimális üzemméret 1 hektár marad, ezért minden támogatásra jogosult üzem legalább 1 db egységnyi támogatási jogosultsággal fog rendelkezni. Egy egységnyi támogatási jogosultság csak akkor aktiválható, ha ahhoz tulajdonosa 1 hektár támogatásra jogosult, használatában lévő földterületet tud rendelni, és teljesíti a kölcsönös megfeleltetési követelményeket.

Az FVM a kiegészítő komponenst a tervek szerint nem dinamizálja, vagyis ún. statikus hibrid támogatási modellt vezet be. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a Dániában, az Egyesült Királyságban (Angliában), Finnországban és Németországban bevezetett dinamikus hibrid megoldásokkal ellentétben Magyarországon az üzemsorosan rögzített kiegészítő komponens nem olvad bele fokozatosan a „közös kasszába”, vagyis az összevont területalapú támogatás regionális komponensébe.

Speciálisan kezelnék a cukorrépa-termelők közvetlen támogatási keretből 2006-2008 között kiemelt kompenzációját. Mivel a 41 millió euró összegű külön kifizetés az összevont gazdaságtámogatási rendszer bevezetésének évében megszűnik, forrása az SPS pénzügyi keretébe olvad, a korábban kompenzációra jogosultak a nemzeti tartalékból extra támogatási jogosultságokat (értsd: kiegészítő komponenst) kapnak. A kompenzációra nem vonatkozik az átmeneti szabályozás, vagyis a támogatás fokozatos bevezetése, így e kiegészítő komponens 100%-on lesz beszámítva.

Az FVM hasonlóképp tervezi megoldani a zöldség- és gyümölcspiaci rendtartás reformja keretében a paradicsom, őszibarack és körte 2008-tól megszűnő feldolgozói támogatása ellentételezéseként megítélt 4,756 millió euró közvetlen támogatási növekmény szétosztását.

Jogosult terület

Az összevont területalapú támogatási jogosultságok a zöldség- és gyümölcspiaci, valamint a szőlő- és borpiaci rendtartás reformja nyomán minden mezőgazdasági művelés alatt álló földterülettel aktiválhatók lesznek.

Az összevont gazdaságtámogatási rendszerben – ellentétben az egyszerűsített kifizetési rendszerrel – az energianövények támogatásában részesülő fásszárú energiaültetvények is SPS jogosult területnek minősülnek.

Termeléshez kapcsolódó támogatások

Az új tagállamok számára is adott a lehetőség, hogy egyes közvetlen támogatásokat az összevont területalapú támogatás mellett, EU-forrásból, gyakorlatilag az Agenda 2000 szerint, tehát termeléshez kapcsolódóan folyósítsanak. Magyarország az alábbi, a brüsszeli szakzsargon szerint ún. „*recoupling* opciókat” tervezi:

- a nemzetközi marhahús piac hosszabbtávú kilátásai, illetve a hazai marhahústermelés piaci igényekhez igazodó szerkezetváltásának szükségessége miatt a borjúvágási támogatás 100%-a és emellett a húshasznú-tehénprémium 100%-a és felnőtt szarvasmarha vágási támogatásának 40%-a;

- a magyar juhtenyésztés jelenlegi színvonalának fenntartása érdekében a juhprémiumok 50%-a;
- tekintettel a dohánytermelés elszegényedett, munkanélküliséggel küszködő régiókban betöltött szociális szerepére a dohányprémiumok 60%-a (2009-ben és 2010-ben).

A nem opcionálisan termeléshez kapcsolt termék-specifikus szubvenciók, amelyek lehívásának feltétele az érintett növények legalább virágzásig történő termesztése, bizonyos termékek előállítása vagy feldolgozóval kötött szerződés bemutatása, természetesen Magyarországon is igényelhetők lesznek. Ezek a következők (100%-os támogatási összeg):

- durumbúza minőségi támogatása (40 euró/hektár);
- rizs termék-specifikus támogatása (102 euró/tonna);
- fehérjenövények területalapú kiegészítő támogatása (55,57 euró/hektár);
- rostonövények feldolgozói támogatásai (90-200 euró/tonna);
- szárított takarmányok feldolgozói támogatása (33 euró/tonna);
- héjas gyümölcsök területalapú támogatása (120,75 euró/hektár);
- bogyós gyümölcsök területalapú támogatása (230 euró/hektár);
- energianövények támogatása (45 euró/hektár)¹⁸.

Nemzeti kiegészítő támogatások

Az egységi támogatási jogosultságok és a termeléshez kapcsolt támogatások nemzeti forrásból kiegészíthetők. A termeléshez kapcsolt szubvenciók esetében a nemzeti kiegészítő támogatásokra ugyanazon szabályok érvényesek, mint az egyszerűsített kifizetési rendszerben. Az SPS támogatási jogosultságok elvileg 30%-ponttal, illetve 2011-ben 20, 2012-ben 10, míg 2013-ban 0%-ponttal fejelhetnek meg.

Kötelező területpihentetés

Az SPS bevezetésével a kötelező területpihentetés hatályba lép. Ennek érvénye minden (összevont területalapú támogatásra jogosult) szántóterületre kiterjed. A területpihentetési ráta kiszámításának módja Magyarország esetében a következő:

$$10\% \times [3\,487\,792 \text{ hektár} / \text{az áttérés évében bejelentett szántóterület}]$$

Példának okáért, ha az SPS bevezetésekor a földhasználók csak a 2006. évben egyszerűsített kifizetésre jogosult szántóterületet (az MVH adatai alapján 4,163 millió hektár) jelentenék be, a kötelező területpihentetési ráta 8,4%- lenne.

A pihentetett területekre az MVH külön támogatási jogosultságokat állapít meg és tart nyilván. Ezek csak akkor aktiválhatók, ha a gazdálkodó bármilyen szántóföldi növény termesztése esetén legalább az e jogosultságokhoz rendelhető hektárszámmal egyenlő nagyságú szántóterületet pihentet. Az egységnyi területpihentetési támogatási jogosultságok névértéke megegyezik a normál támogatási jogosultságokéval.

Magyarországon azon termelők, akik nem rendelkeznek legalább 19,45 hektár szántóterülettel, mentesülnek a területpihentetési kötelezettség alól.

¹⁸ Az energianövények támogatása 100%-os szinten jár.

A kötelezően pihentetett területeken a termelők bizonyos, nem étkezési vagy takarmánycélú növényeket termelhetnek, ez esetben azonban a támogatás igényléséhez csatolni kell a feldolgozóval kötött szerződést. A pihentetett szántóterületeken bio- és energianövények termelése is engedélyezett, jóllehet, az utóbbiak után a 45 euró/hektár kiegészítő támogatás nem vehető fel.

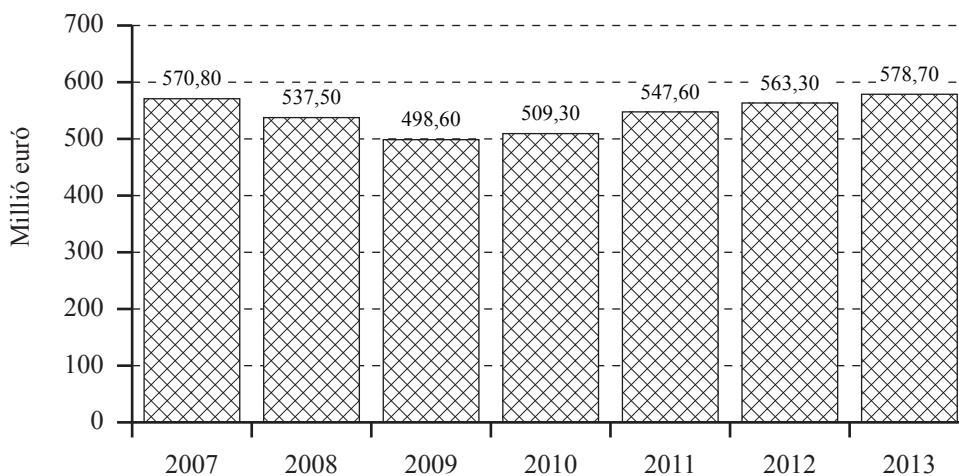
A magyar SPS modell további technikai részleteit ld. a 6. mellékletben.

3.7. Fejlesztési lehetőségek

Az Európai Unió folyó költségvetési időszakának végéig, azaz 2013-ig a magyar mezőgazdaság EU-forrásból finanszírozott közvetlen támogatásai 1,3 milliárd euróra emelkednek (1. ábra), **emellett évi 500-600 millió euró költhető el vidékfejlesztési intézkedésekre** (8. ábra).

8. ábra

Az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból (EMVA) Magyarország számára rendelkezésre álló vidékfejlesztési források (2007-2013)

Forrás: ÚMVP, Finanszírozási terv

A termelők által realizált jövedelem mellett a vidékfejlesztési támogatások lesznek Magyarországon a beruházások és fejlesztések legfontosabb forrásai a következő években. A 2007-2013 közötti időszakban vidékfejlesztésre **nemzeti társfinanszírozással együtt összesen mintegy 1400 milliárd forint** áll rendelkezésre. Ezen összeg közel 47%-a elsősorban mezőgazdasági és erdészeti üzemek korszerűsítését, infrastruktúrájuk fejlesztését szolgálja. A beruházási támogatás a növénytermesztési és állattenyésztési ágazatok nemzetközi versenyképességének javítását célozza. A legtöbb munkahely a kertészeti és az állattenyésztési ágazatok fejlesztésével tartható meg. A tervezett kiadások 32%-a a környezet fokozottabb megóvását, 17%-a a vidéki élet minőségének javítását és a helyi kezdeményezések (LEADER-programok) támogatását szolgálja, míg 4%-a technikai segítségnyújtásra költhető (7. melléklet).

A 2007-2013 közötti időszakra szóló Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (ÚMVP) 44 támogatási jogcímet (intézkedést) foglal magában¹⁹, amelyek közül a pénzügyi megközelítés alapján legjelentősebbeket²⁰ a 3. táblázat tartalmazza.

3. táblázat

Az ÚMVP legfontosabb intézkedései

Megnevezés	Közkiadás		Magánkiadás	Összes kiadás	
	milliárd Ft	%	milliárd Ft	milliárd Ft	%
A mezőgazdasági üzemek korszerűsítése	389,9	30,2	476,5	866,4	41,3
A mezőgazdasági és erdészeti termékek értéknövelése	60,8	4,7	113,0	173,8	8,3
A mezőgazdaság és az erdészet fejlesztéséhez és korszerűsítéséhez kapcsolódó infrastruktúra javítása	53,8	4,2	29,0	82,7	3,9
Agrár-környezetgazdálkodási kifizetések	284,3	22,0	0,0	284,3	13,6
Mezőgazdasági földterület első erdősitése	64,3	5,0	27,5	91,8	4,4
Mikro-vállalkozások létrehozásának és működtetésének támogatása	78,3	6,1	95,7	174,1	8,3
Főbb intézkedések összesen	931,3	72,2	741,7	1673,0	79,8
Intézkedések mindösszesen	1289,8	100,0	806,5	2096,3	100,0
Kiadások megoszlása (%)	61,5		38,5	100,0	

Forrás: ÚMVP, Finanszírozási terv

A táblázatban felsorolt **hat intézkedés leköti a támogatási források 72%-át**, az összes kiadásból (közkiadás és magánérő, magánkiadás) pedig 80%-kal részesedik.

A vidékfejlesztési támogatások jelentős része – a közkiadásoknak mintegy harmada – kompenzációs jellegű (közülük legfontosabbak a hivatkozott táblázatban is szereplő agrár-környezetgazdálkodási kifizetések), tehát közvetlenül nem szolgál fejlesztési célokat. A támogatásoknak csak mintegy 40%-a „klasszikus” fejlesztési szubvenció (a legfontosabb a 3. táblázat első három intézkedése), bár ezek összege sem elhanyagolható, hiszen mintegy 505 milliárd forintról van szó, ami a tervidőszak **egy évére vetítve 72 milliárd forintot jelent**. Ez kétségtelenül nagy összeg, de emlékeztetnünk kell, hogy **az EU-csatlakozást megelőző három év átlagában mezőgazdaságunk fejlesztési támogatása hasonló nagyságrendű volt**.

Mire lenne ez az összeg elegendő, a kapcsolódó magánkiadással (magánérő) is számolva (a fejlesztéseknél a magánérő jellemzően eléri a kiadások 60%-át)?

Csupán a nagyságrendek érzékeltetésére hozunk néhány példát (ha az összes forrást egy-egy, itt megnevezett célra használnánk fel). Az elkövetkező hét év alatt:

- 160 ezer hektár területen (hasonló méretben, mint a jelenlegi termő ültetvényeink) létesülhetne korszerű, új ültetvény (7 millió forint fajlagos költséggel számolva) vagy

¹⁹ Több intézkedés tartalmaz alintézkedéseket is, például az infrastruktúra fejlesztés keretében nyolc alintézkedés szerepel.

²⁰ Teljesen önkényes elhatárolás szerint azon intézkedések a legjelentősebbek, amelyek az összes közkiadásból (uniós és nemzeti támogatás) 4%-kal vagy azt meghaladóan részesednek.

- létesíthetnénk 620 ezer komplex anyakoca-férőhelyet²¹ (férőhelyenként 1,7 millió forint költséggel számolva) vagy
- 450 ezer komplex tejelőthén-férőhelyet (férőhelyenként 2,5 millió forint költséggel számolva).

Ha e forrásokat viszonylag széles körben „terítenénk”, vagyis például minden regisztrált gazdaságban támogatnánk valamiféle fejlesztést, akkor **egy gazdaság évente kevesebb, mint 1 millió forintnyi fejlesztést valósíthatna meg** (200 ezer gazdasággal számolva). Ha a statisztikai számbavétel szerint gazdaságnak minősülőkre vetítünk (az egyszerűség kedvéért 600 ezer gazdaságot vegyünk alapul), akkor a fejlesztések egy gazdaságra jutó összege negyedmillió forint körül lenne (egy traktor két kerekére jutó gumiköpeny).

Az előbbi egyszerű kalkulációk alapján is könnyű belátni, hogy minden ágazat összes fejlesztési igényét a rendelkezésre álló források nem elégíthetik ki. Az egyes ágazatokban felmerülő problémák azonban döntően az e támogatások segítségével megvalósítható fejlesztések és beruházások révén kezelhetők. Melyek ezek?

A mezőgazdasági termékek nagyobb része – közvetve vagy közvetlenül (takarmány) – az élelmiszeripar számára szolgál alapanyagul, ezért a szántóföldi növénytermesztésben a minőségi, illetve a speciális igényeket kielégítő alapanyag-termelés jelentősége kiemelkedő. A minőségen belül a termés beltartalmi értéke genetikailag meghatározott jellemzője a fajtának, aminek érvényesülését az agrotechnika különböző elemeivel elősegíthetjük. Következésképp fontos szerepe van mindazoknak a minőség javítását célzó, piacorientált termelési programoknak, az értékesítési lehetőségek bővülését szolgáló infrastrukturális fejlesztéseknek, amelyek hosszútávon biztosítani képesek a **szántóföldi termények** versenyképes piacrajutását (a megfelelő környezeti állapot fenntartása mellett). A főbb fejlesztési területek a következők:

- a fajták igényeihez, a termőhely adottságaihoz igazított termesztés-technológia (a talajterhelés csökkentése, a talajszerkezet megóvása, a tápanyag-kijuttatás korszerűsítése és az energiatakarékos technológiák alkalmazása);
- a meliorációs beavatkozások, mint a vízháztartás-szabályozás, talajjavítás, a talajvédelem és a területrendezés;
- az öntözőrendszerek fejlesztése, vízgazdálkodási létesítmények kialakítása, illetve korszerűsítése, vízelvezető árkok építése;
- árukezelés és nyomon-követhetőség.

Az elmúlt években megkezdődött a **zöltség- és gyümölcsstermesztés** stratégiai és strukturális fejlesztése. A TÉSz-ek szerveződése mellett – a termelők tökeszegénysége miatt – elmaradt az ágazatok technikai, innovációs és logisztikai fejlesztése. Ebből következően a legfőbb feladat a felzárkózás és a versenyképesség javítása. A fogyasztók és a feldolgozóipar jó minőségű, egészséges áruval történő ellátása szorosan összefügg a hazai zöltség- és gyümölcsvertikum (szaporítóanyag-előállítás, termelés, feldolgozás, értékesítés) kölcsönös érdekeltségen nyugvó összhangjának megteremtésével és minőségi pályára állításával. A minőségi termék előállítását segíti az innováció, a technikai és technológiai fejlesztés. A minőségi termelést befolyásoló főbb prioritások és fejlesztési területek a következők:

- a termőhelyi adottságok kiaknázása a különleges minőségek „hungarikumként” való megjelenítése érdekében;

²¹ A „komplex” kifejezés azt takarja, hogy telepszerű fejlesztés, az összeg az összes telepi költséget (malacnevelő, hizlalda, infrastruktúra, stb.) magában foglalja.

- a minőség, a produktivitás és a természetesség együttes figyelembe vétele a fajta-megválasztásánál, a fajtacserénél, az ültetvények fajtatársításánál;
- integrált- és környezetbarát termesztéstechnológiák alkalmazása;
- az intenzív, hatékony és gazdaságos művelési rendszerek, termesztéstechnológiák használata, a versenyképességet növelő technikák megújítása;
- a fedett területek (fóliás hajtás) fejlesztése, valamint a magyar termálenergia-kincs hajtásban való hasznosítása;
- az öntözött földterületek növelése, víztakarékos vízadagoló rendszerek alkalmazása;
- a betakarítás jobb szervezése, az árukezelés (válogatás, csomagolás) és tárolás, előhűtés, hűtés korszerűsítése, illetve az ezekhez szükséges műszaki feltételek biztosítása nélkülözhetetlen.

A **szőlő és borágazat** problémái leginkább a tökeszegénységből, az „atomizált” szerkezetből és a szervezettség hiányából fakadnak. A hátrányok felszámolása, a versenyképes struktúrák, a minőség javítása, az egységes, piac képes kínálat megteremtése érdekében ösztönözni kell a termelői csoportok létrehozását és borászati fejlesztéseit. A főbb fejlesztési területek a következők:

- a borminőség javítása érdekében szükség van a szőlőfeldolgozás gépeinek korszerűsítésére, musttisztító berendezésekre, hűthető erjesztő- és tárolótartályokra, automatizált folyadékszállító rendszerekre, az üzemi higiénia-t segítő berendezésekre stb.;
- megoldatlan a borászati üzemek víztisztítása, a borpiaci rendtartás reformja után a melléktermékek kezelésének helyzete;
- az öntözés, valamint a talajvédelem érdekében a melioráció létesítményeinek kialakítása és korszerűsítése;
- a magasabb fekvésű lejtős területek (ahol a napfény jobban hasznosul) művelésre alkalmassá tétele, teraszok, támfalak, feltáró utak, vízelvezető árkok kialakításával;
- a keskeny sortávú, meredek lejtőn lévő ültetvények megműveléséhez speciális erőgépek (láncfalas traktorok, hidas traktorok) és adapterek (korszerű növényvédelmi és tápanyagellátást szolgáló gépek) beszerzése;
- az idénymunkák tervezhetősége megköveteli egyes termesztéstechnológiai elemek gépesítését (pl. előmetszés, zöldmetszés és szüret).

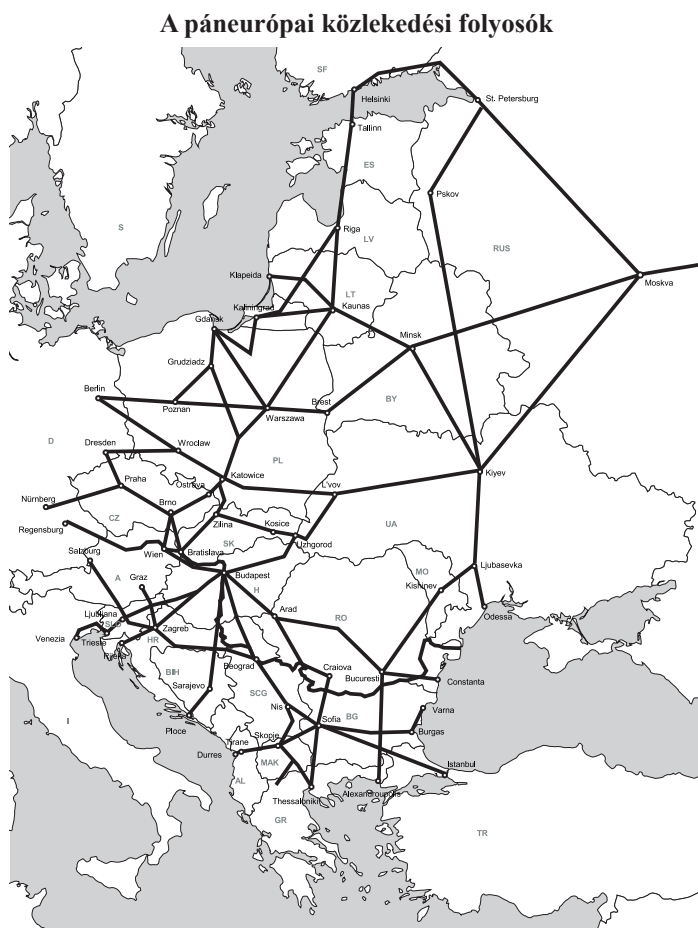
Magyarországon az **állattartó** telepek technológiája, infrastruktúrája, épületei és gépei korszerűtlenek, elhasználódtak. Az állattenyésztésben beruházások révén megvalósítható fejlesztések főbb területei a következők:

- a trágyakezeléshez szivárgásmentes, szigetelt trágyatárolók építése, a megfelelő trágyakijuttatáshoz célgépek beszerzése;
- a telepek energiafüggőségének csökkentése, a képződő trágya biogázként történő hasznosítása révén áram-, illetve hőtermelésre;
- a szellőztetési, fűtési rendszerek takarékosabb energiafelhasználást eredményező modernizálása;
- a termelés hatékonyságának, a végtermék minőségének javítása a genetikai alapok fejlesztése révén;
- az innovatív genetikai kutatás és fejlesztés eredményeinek átültetése a gyakorlatba;
- az etetés és itatás korszerűsítése;
- a takarmányozási rendszerek megújítása.

3.8. Logisztikai korlátok

Egy ország, egy ágazat versenyképességét alapjaiban befolyásolja, hogy a vállalkozások milyen gyorsan tudnak reagálni a piaci változásokra, és milyen hatékonyan szervezik, illetve irányítják az anyag- és információáramlás folyamatait. **Magyarország földrajzi helyzete logisztikai szempontból kedvező:** az Európát és Ázsiát összekötő szállítási útvonalak déli, dél-keleti és keleti irányú áthelyeződése lehető teszi, hogy központi szerepet töltsünk be a két kontinens közötti áruforgalomban²² (9. ábra).

9. ábra

Forrás: Közlekedéstudományi Intézet

A kedvező pozícióból származó előnyök hosszútávon azonban csak akkor használhatók ki (a környezeti szempontok figyelembevételével), ha időben és a megfelelő színvonalon rendelkezésre állnak a logisztikai keresletet idevonzó intermodális (a szállítási módok közötti kapcsolatot teremtő) infrastruktúra és szolgáltatások, továbbá a zavartalan működést biztosító szabályozási háttér.

²² Az új tagállamok (EU-10 és EU-2) közül csak Lengyelországon halad át több közlekedési folyosó, mint Magyarországon. Vasúti vonalhálózatunk 28%-a része a páneurópai korridoroknak.

Magyarország EU-csatlakozásával **kulcskérdéssé vált a közlekedési infrastruktúra javítása**. Már a csatlakozást megelőző években is jelentős támogatási forrásokat lehetett felhasználni a fejlesztésre, amire nagy szükség volt, és van is, ugyanis az eszközállomány és a hálózati infrastruktúra fejlettségében az európai átlaghoz képest jelentős a lemaradásunk²³. Ebből kifolyólag a logisztikai szolgáltatások színvonala is alacsony, ami nemcsak a nemzetközi integrációt nehezíti, de az országon belül is regionális feszültségekhez vezet. Az infrastruktúra jelenlegi helyzete az alábbiakkal jellemezhető [Szászi, 2007]:

- A vasúthálózat sűrűsége meghaladja az EU átlagát, a vasúti pályák és eszközök modernizáltsága viszont elmarad attól.
- A vasútvonalak tengelyterhelhetősége a pályák állapota miatt nem megfelelő, csak 20 tonna, szemben például a romániai vagy szlovákiai 22,5 tonnával.
- Árufuvarozóink „gördülőállományban”, vagyis vagonokban nem bővelkednek: a MÁV Cargo ZRt-nek csak 9 ezer üzemképes kocsija van, holott a piaci igények kielégítésére csaknem 12 ezerre lenne szükség²⁴. Egyes határátlépő helyeken szűk a vágánykapacitás.
- Bár az országos közúthálózat sűrűsége az EU-25 átlagának 88%-a, az elérhetőség tekintetében jelentős a lemaradásunk a régi tagállamokhoz képest. Autópálya-el látottságunk mindössze 40%-a az EU-15 átlagának.
- A közúthálózat teherbírása elégtelen, 10 tonna tengelyterhelésre vonatkoztatva a hálózat 23%-a rossz, 10%-a nem megfelelő. Megjegyzendő, hogy az EU 11,5 tonna tengelyterhelhetőséget ír elő.
- A közutak állagromlását az éves átlagban 1,5-2% közötti forgalomnövekedés felgyorsította.
- A Duna és mellékfolyóinak teherszállítási potenciálja nincs kihasználva. A folyó magyarországi szakaszán több mint 50 helyen kell mélységi és szélességi korlátozással számolni, és nagy a vízszint ingadozása.
- Nincs elegendő hajótér, a kikötői infrastruktúra fejlesztésre szorul.
- A folyami közlekedést nehezítik az elavult csatornák. A gázlók és szűkületek rendezésre szorulnak.

Az EU közlekedéspolitikai stratégiája [Európai Bizottság, 2001] több tucat intézkedést tartalmaz, amelyek közül a legfontosabb a különböző közlekedési módok közötti egyensúly kialakítása, a vasúti közlekedés fejlesztése, valamint a tengeri és folyami közlekedés ösztönzése [Antal, 2005]. Magyarország a csatlakozási tárgyalásokon a vasúti piacnyitás elhalasztására és a közúti kabotázs²⁵ tiltására kapott átmeneti lehetőséget.

Az európai tapasztalatok azt mutatják, hogy a vasúti áruszállítás piacosításával, az államvasúti monopóliumok megszüntetésével a vasúti áruforgalom jelentős mértékben nő és a vasutak gazdálkodása érezhetően javul. A versenyképesség csak nemzetközi viszonylatban értékelhető, mert Európában a több országon áthaladó szállítások kifizetődők. Magyarországon a MÁV Cargo ZRt. privatizációja csak 2007 novemberében fejeződött be, ezért az ágazat fejlődése lassú volt. A rossz infrastruktúra és annak magas használati díja, valamint a közúti

²³ Magyarország több támogatási csatornán keresztül jutott fejlesztési forrásokhoz, többek között az ISPA (2007. december 31-éig évi 11 milliárd forint), valamint a megújuló PHARE-program (29 milliárd forint) keretében [Tímár, 2003].

²⁴ A MÁV ZRt az árufuvarozást kiszervezte a MÁV Cargo ZRt-be, amely társaságnak az állam 100%-ban tulajdonosa. A domináns piaci szereplő a 2007. május 29-i privatizációs pályázatát követően 2007 végén a Rail Cargo Austria AG (RCA) és a Győr-Sopron-Ebenfurti Vasút Zrt. (GYSEV) alkotta konzorcium tulajdonába került. A vasúti áruszállítási piacon jelenleg tíz magyarországi székhelyű és egy szlovákiai vasúti társaság versenyez.

²⁵ Nem honos fuvarozók által végzett belföldi szállítási tevékenység.

infrastruktúrafejlesztést előtérbe helyező kormányzati közlekedéspolitika miatt félő, hogy a nyugat- és közép-európai országok vasúti árufuvarozása esetleg a szlovák és szlovén vasúton keresztül elkerüli Magyarországot²⁶.

Mivel a csatlakozást követően megnőtt a közúti szállítványozó cégek száma, a kapacitás-túlkínálat jelentősen lenyomta a fuvardíjakat. A legfeljebb 2009. április 30-ig meghosszabbítható kabotázs-tilalom megszűnése várhatóan további árcsökkenést eredményez.

A **belvízi áruszállításban óriási lehetőségek rejlnek**, hiszen ez olcsóbb, gazdaságosabb, megbízhatóbb és környezetbarátabb a többi fuvarmódnál. Félő azonban, hogy a pozsonyi (folyam-tengerjáró és folyami hajók közötti átrakódás, konténerek kezelése), a linzi (konténerhajók fogadása), valamint a kremisi kikötő fejlesztései miatt versenyhátrányba kerülünk. A kombinált árufuvarozásnak, vagyis a közúti forgalom vasútra, illetve belvízi útra terelésének kiemelt közlekedéspolitikai szerepe van. A kombinált árufuvarozás azonban speciális vasúti, vízi és közúti szállítóeszközöket, külön e célra létesített átrakóhelyeket és berendezéseket követel meg, emiatt költségesebb, mint a közúti árufuvarozás²⁷. Annak érdekében, hogy a szállítók a magasabb költségek ellenére éljenek a kombinált árufuvarozás lehetőségével, fejlesztési támogatásokra, továbbá adókedvezményekre, tarifaengedményekre és kabotázs-lehetőségre van szükség.

A hazai infrastruktúra elmaradottsága, a logisztikai feltételek elégtelensége, azok késedelmes megteremtése alternatív útvonalak – például Szlovákián át kelet felé vagy Ausztrián és a volt Jugoszlávia utódállamain keresztül dél-kelet felé – és disztribúciós központok igénybevételére ösztönözheti, kényszerítheti a nemzetközi áruforgalom szervezőit. A fejlesztési irányokat befolyásoló változás **a kelet-európai és az adriai kikötők szerepének felértékelődése a nyugat-európai kikötők kapacitásproblémái miatt**²⁸. Ez újabb, Magyarországot is érintő szállítási útvonalak kialakulását vetíti előre, ugyanis a távol-keletről érkező szállítmányok e kikötőkön keresztül több ezer kilométer útmegtakarítással érhetnek célba.

A célpiacok távolsága, a rendelkezésre álló szállítási infrastruktúra és a fuvardíjak alakulása mellett a mezőgazdasági termények versenyképességét, piacra jutását nagymértékben befolyásolja a meglévő tároló, átrakó, szárító, hűtő és fagyasztó stb. kapacitások. Az agrárfejlesztési program elsősorban termelési központú volt, **az agrártermelés értéknövelő logisztikai rendszereinek** (szállítás, szállítványozás, raktározás, disztribúció) **célirányú fejlesztése nem került a prioritások közé**, e nélkül súlyos versenyhátrányba kerülhet a mezőgazdaság.

²⁶ Megjegyzendő, hogy az egységvonatra vetített magyarországi infrastruktúrahasználati díjak Európában a negyedik legmagasabbnak számítanak. A pályahasználati tarifák összes fuvar költségén belüli aránya a vasúti áruszállítás költségeinél a 30%-ot is eléri, szemben a közúti árufuvarozás 10%-os költségével.

²⁷ A magyarországi kombinált árufuvarozás fejlesztésére a kormány 2007-től kezdődően öt éven át központi költségvetési támogatást nyújt. A 2007. évi mintegy 900 millió forint szubvenciót a MÁV Cargo ZRt.-n keresztül a vasúti kamionszállítást (RO-LA) végző Hungarokombi Kft. kapja. Az összeget a társaság osztja tovább az érintett közúti fuvarozóknak.

²⁸ A szlovén kormány tervei között szerepel a Luka Koper d.d. (51%-ban állami tulajdonú társaság) által működtetett koperi kikötő modernizációja mellett a kikötőbe befutó vasúthálózat fejlesztése is. Koper számunkra kiemelt fontosságú kereskedelmi kikötő, hiszen a magyarországi cégek Hamburg után itt bonyolítják le a legnagyobb forgalmat. Koperben főleg konténerek, vagonok, folyékony és ömlesztett száraz áruk (pl. gabona, szójadara stb.), továbbá élő állatok átrakódása történik. A többek között Koperben is jelen lévő MASPED magyarországi szállítványozó szlovén együttműködés keretében lehetőséget lát egy Koper-Magyarország-Ukrajna-Oroszország szállítási útvonal kialakítására, ahol Záhony árukezelő terminál szerepét tölthetné be. Mivel a kikötő a főbb szállítási útvonalak közelében helyezkedik el és kapcsolódik az európai vasúthálózathoz, a magyar vasúti és logisztikai infrastruktúrafejlesztések különösen indokoltak lennének [Világgazdaság Online, 2007].

Az ömlesztett áruk szállítása során a logisztikai korlátot korábban a gabonátárolók mennyisége, minősége és földrajzi elhelyezkedése jelentette. A 2005. évi raktárépítési program hatására viszont inkább az egyes szállítási módok hatékony működését biztosító infrastrukturális hiányosságokkal kell szembesülnie az ágazatnak. Ilyenek például a szűkös átrakó-kapacitások, különösen a vasúti szállításban, illetve a belvízi szállításnál a megfelelő hajókapacitás és egyes helyeken az infrastrukturális fejlesztések hiánya.

A zöldség- és gyümölcságazatban a termesztéshez és feldolgozáshoz kapcsolódó logisztika elmaradott, a szállítási infrastruktúra alacsony színvonalú, a szállítókapacitások (különösképpen a speciális kialakítású szállítóeszközök) hiánya vagy korszerűtlensége jellemző. A termékek előfeldolgozásához, tárolásához kapcsolódó informatikai háttér szintén hiányos, szükséges az EU-ban már működő rendszerekhez hasonló termelési-, vezetésirányítási-, valamint a raktárnyilvántartó- és logisztikai-informatikai rendszerek alkalmazása, fejlesztése. A folyóbor szállításához speciális tartálykocsira van szükség, amelynek tisztítása nagy körültekintést igényel. Magyarországon ezzel csak nagyon kevesen foglalkoznak, ezért a folyóbor szállításához nehéz megfelelő fuvarszkört találni.

A folyadéktej-kivitel esetében a fuvarozást döntően külföldi vállalkozók végzik, mivel olcsóbbak a magyar vállalkozóknál. Nagy kapacitású, hosszú távú szállításra alkalmas saját szállítóeszközzel jellemzően nem rendelkeznek a magyar tejfeldolgozó vállalatok. Mivel a húsipari termékek kereskedelmében elsősorban hűtőkamionos közúti szállítás dominál (egyes esetekben kombinálva a vasúti fuvarozással), így e termékek logisztikájának fejlesztésénél első számú szempont a teljes hűtési lánc korszerűsítése a vágóhídtól kezdve a vasúti, illetve kamionelosztó központokig.

4. Lehetséges fejlődési pályák

4.1. A jövőbeni agrárgazdaság általános jellemzői

A **szántóföldi növénytermesztésben** a bioüzemanyag-gyártás beindulásának köszönhetően új integrátorok, multinacionális oligopóliumok jelennek meg, amelyek új technológiát is hoznak magukkal. A termékpályák alsó és felső szakaszai között korábban közvetítő szerepet betöltő szolgáltatókra egyre kevésbé lesz szükség. A piac sokkal szervezettebb lesz, hosszútávra szóló szerződéses kapcsolatok alakulnak ki. Ez és a magas – jöllehet, esetenként a megszokottnál szélsőségesebben ingadozó – piaci árak a termelőket újabb és újabb beruházásokra ösztönzik, amelyek eredményeként intenzívebb lesz a termelés, nő a koncentráció, javul a hatékonyság.

A legjobb adottságú földterületeken az ipari monokultúras növénytermesztés térnyerése, míg a gyenge adottságú földterületeken a fásszárú biomassza-ültetvények tömeges megjelenése várható (a piaci szereplők minden rendelkezésre álló földterületet használatba vesznek). A biotechnológia alkalmazása középtávon exponenciálisan terjed. A főbb szántóföldi termények, illetve az azokból készült nagyobb hozzáadott-értékű termékek iránti lankadatlanul erős kül- és belpiaci kereslet a piaci szereplőket folyamatos infrastrukturális fejlesztésekre sarkallja. A növényi nyersanyagot felhasználó iparágakban, valamint az ezekre épülő szolgáltatási szektorban új munkahelyek létesülnek, ezek betöltésére azonban szakképzett munkaerőre lesz szükség (vagyis a mezőgazdaságból kikerülő alacsonyán képzett munkaerőt nem veszik fel). Említést érdemel, hogy mindezen változások a finanszírozásban egyre inkább érdekelt pénzintézetek részéről új hitelezési és kockázatkezelési konstrukciók kidolgozását igénylik.

A fejlődésnek köszönhetően a szántóföldi növénytermesztés közép- és hosszútávon előreláthatóan versenyképes lesz. E környezetben és a közvetlen támogatási rendszer már beharangozott változása miatt is egyre kevésbé lesz lehetőség a termelési struktúrákba a támogatások elosztása révén beavatkozó állami szerepvállalásra. Az agrárirányításban közép- és hosszútávon sokkal inkább meghatározóvá válik a korszerű, szolgáltató jelleg.

Merőben más a helyzet az **állattenyésztési ágazatoknál**, ahol a kilátások kevésbé biztatóak. Ez egyrészt a tartósan magas takarmányárakkal magyarázható. Másrészt az állattenyésztés vertikálisan kevésbé szervezett, a termékpálya alsó és felső szakaszai között a kapcsolat laza. Ez a legfontosabb felvevőpiacok szervezetlenségére is visszavezethető.

A magyar állattartók érdemben nem képesek befolyásolni sem a világpiacon, sem az Európai Unió piacán zajló folyamatokat, így gazdasági környezetükhöz kénytelenek alkalmazkodni, **árelfogadó pozícióban vannak**. Méretünkből és termelési potenciálunkból adódóan a „nagyok” által ki nem töltött rés piacokon kell megélnünk.

Mivel állattenyésztésünk jellemzően intenzív (legeltetés alig van, ugyanakkor a vásárolt takarmányok aránya nagy), a magas takarmányköltségek különösen érzékenyen érintik az ágazatot. A költségek emelkedése a hatékonyság javítására ösztönzi az állattartók egy részét, miközben a kevésbé hatékony gazdálkodók a támogatások függetlenítése miatt már rövidtávon felhagyhatnak a termeléssel. A magyar állattenyésztés szempontjából kulcskérdés, hogy megvalósulnak-e azok a modernizációs, hatékonyságot javító beruházások, amelyek szükségessé az életképesség megőrzéséhez. A beruházásokhoz egyelőre nem adott minden feltétel.

Bár a vidékfejlesztési támogatások segítséget jelentenek, a (jelenlegi) földtörvény nem kedvez a fejleszteni, beruházni szándékozó, tőkeerős potenciális befektetőknek.

Persze összességében az állattenyésztési ágazatokban is nő a koncentrált, iparszerű tartástechnológiák szerepe, jóllehet nem olyan mértékben, mint a szántóföldi növénytermesztés esetében. Ugyanis lassítják a folyamatot az állati eredetű termékek világpiacán középtávon várt pozitív tendenciák, úgymint a növekvő kereslet és árak, amelyek az EU piacán is egyre inkább érvényesülnek. Így feltételezhető, hogy a termelésben még megmaradó, kevésbé hatékony gazdálkodók termelésére is lesz igény.

Mindezek alapján a jövőben a magyar állattenyésztés kibocsátása várhatóan nem nő. Ugyan a felvásárlási árak magasak lesznek, azonban a termelési költségek növekedése miatt a realizálható jövedelem alig változik.

A **kertészeti ágazatok** azok, ahol a „hagyományos” mezőgazdaság-vidék kapcsolat megmaradása a leginkább valószínűsíthető. A folyamatos, egyre gyorsuló innováció a technológia és biotechnológia terén azonban mind gyorsabb alkalmazkodást igényel, még az álló-kultúrák esetében is. A termelési döntések kialakításában és az értékesítés megszervezésében továbbra is kulcsszerep jut a TЭСz-eknek, amelyek száma az összeolvadások nyomán tovább csökken. A megmaradók viszont a fejlesztési támogatások hatására megerősödnek, versenyképességük javul.

A magyar kertészeti termékek viszonylag alacsony feldolgozottsága miatt különösen fontos a „természetesség” (a természethez *ergo* a vidékhez kötődés) megőrzése, és egy erre épülő, „biztonságos élelmiszer” imázs kialakítása, illetve sikeres bevezetése – mindenekelőtt Magyarországon. Az elmúlt évek tendenciái alapján valószínűsíthető, hogy a zöldség- és gyümölcsféléből alapvetően önellátásra rendezkedünk be, csupán néhány terméknel (csemegekukorica, hajtatott zöldségfélék, étkezési paprika, alma, meggy, kajszli) remélhető külkereskedelmi aktívum.

A borreform következtében az ültetvényterület és a szőlőtermelők számának csökkenésével számolunk. A termelési volumen visszaesése miatt az árak és a borimport tovább nő. A megmaradt területeken folytatódik az ültetvények korszerűsítése, ezért a szektor kézimunka-igényének csökkenése valószínűsíthető. Az ágazat kilátásait a vertikális szervezettség javulása döntő mértékben befolyásolja.

A termelési volumen tekintetében **kevésbé jelentős növényi kultúrák**, amelyek a meghatározó szántóföldi kultúrákéhoz képest ugyan kisebb, mégis fontos piaci igényeket elégítenek ki, az 5,05 millió hektár összes támogatásra jogosult földterület 4%-át, mintegy 200 ezer hektárt tettek ki 2006-ban. Ezek részesedését a növénytermesztés termelési értékéből megbecsülni aligha lehet, de biztonsággal állítható, hogy jóval 4% fölötti. Az ugyancsak viszonylag **kis termelési volument képviselő állattenyésztési ágazatok** az állattenyésztés termelési értékéből kevesebb, mint 10%-kal részesednek. E mezőgazdasági ágazatok szerepe a környezet megőrzésében, illetve a vidéken élők foglalkoztatásában korántsem lebecsülendő, sőt, némelyikük szerencsés esetben akár sikerágazattá is válhat. Várakozásaink szerint ezen ágazatok szerepe a földhasználatban nem csökken, de az állattenyésztés esetében a „kis ágazatok” nem biztos, hogy középtávon megőrzik részesedésüket a főágazat termelési értékéből.

Vegyünk sorra néhány példát. A **gyógynövény**ágazat, amely viszonylag kis területen (kb. 25-30 ezer hektár) nagy értéket, körülbelül 30 milliárd forintot állít elő. Évente mintegy 30 ezer tonna növény kerül feldolgozásra, amelyből 4-5 ezer tonnát exportálunk. Az összes termelés mintegy 40-45%-a származik természetes növénytársulásokból, vagyis gyűjtési területekről. A termesztett és gyűjtött gyógynövényfajok számát tekintve Magyarország a világ élvonalába tartozik. Annak ellenére, hogy Európában nő az igény a gyógynövényalapú gyógytermékek iránt, Magyarországon évek óta stagnál a termőterület. Pedig a más mezőgazdasági ágazatokban gazdaságosan nem hasznosítható (lejtős, köves, vizenyős, lápos) területek bizonyos gyógynövényekkel újrahasznosíthatók lennének. A bio-gyógynövények és a „hungarikumok” előállítására (pl. sziki kamilla, majoránna) egy-egy kistérség, vagy község számára kitörési lehetőség, az exportpiacok felvevőképessége ugyanis növekvő, bár nem korlátlan.

Dísznövényágazatunk 2500 hektár szabadföldi és 300 hektár fedett területen (üvegház és fólia) összesen 60 milliárd forint – más becslések szerint 80-100 milliárd forint – értékű árut termelt 2006-ban, és 8-10 ezer családnak nyújtott megélhetést. Az ágazat külkereskedelmi mérlege negatív: a 2006. évi export 1,3 milliárd forintot, az import ennek csaknem a tízszeresét tette ki. A legfőbb exportcikkeink a rózsatő, a szárazvirág és a faiskolai termékek. Mivel a dísznövénysektorban komoly fejlesztés nem történt az elmúlt évtizedekben, az ágazat csak lassan fejlődik.

A magyar **mézt**termelés évi 18-19 ezer tonna. Magyarországon a méhsűrűség több mint háromszorosa (8,7 méhcsalád/km²) az EU átlagának. Mézexportunk, ami jellemzően az Európai Unióba irányul, meghaladja az évi 15 ezer tonnát. Az eddigi jelentős világszertei konkurensen (Argentína, Kína stb.) kívül azonban komoly fenyegetést jelent az EU-hoz 2007-ben csatlakozott két ország, különösen Bulgária, ahol a méz önköltsége jóval alacsonyabb a hazainál. A mézttermelés mellett nem elhanyagolható a méhek megporzási tevékenysége (pozitív externália).

A hazai **vágónyúl**-termelés és -export az elmúlt években gyakorlatilag stagnált, előbbi évi 10-12 ezer tonna, utóbbi 5-6 ezer tonna között alakult. Az elkövetkező években – az exportpiacok diverzifikálódásával, valamint a darabolt nyúl arányának növekedésével – kivitelnünk enyhén emelkedhet. A Nyúl Terméktanács bizakodó várakozásai szerint új vállalkozói telepek létesülhetnek, a régieket pedig bővítik, korszerűsítik, így a termelés növekedése várható.

Az egy főre vetített éves **halfogyasztás** Magyarországon 1 kilogrammal nőtt az elmúlt tíz évben, így elérte a 3,7 kilogrammot. A növekmény döntő részét azonban a tengeri halak adták. A fogyasztási szokások változásából kiindulva az elkövetkező években a hazai halfogyasztás további növekedése valószínűsíthető, ám a tendenciák alapján a többletet főként az import fedezi.

4.2. Az élelmiszergazdaság fontosabb makromutatóinak alakulása

A HUSIM és a FARM-T modellek eredményeit egyesítő eredményszemléletű számításaink, illetve a szakértői becslések egyértelműen a **növénytermesztés súlyának további növekedését vetítik előre**.

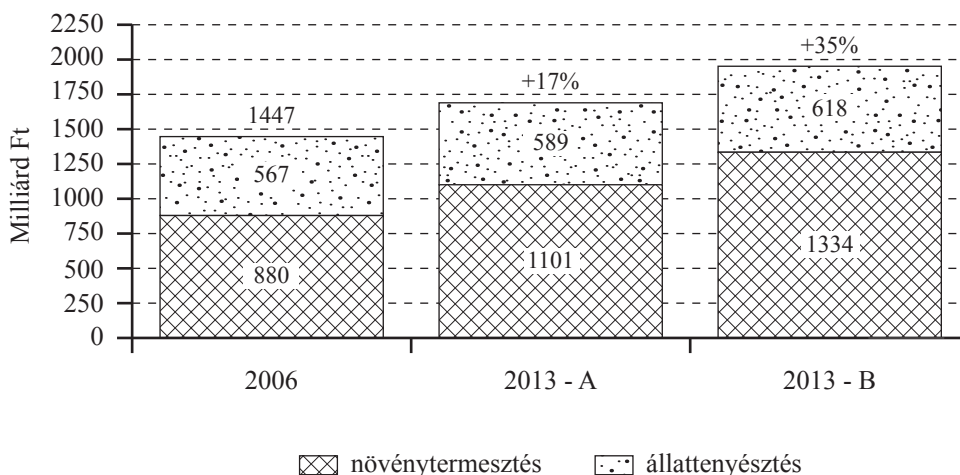
A mezőgazdasági termelés értékének várható alakulása

Az „A” modellváltozat szerint 2013-ban a mezőgazdaság termelési értéke folyó áron (figyelembe véve a közvetlen támogatásokat is) közel 17%-kal haladja majd meg a 2006. évi 1 447 milliárd forintot. A termelési érték alakulása főágazatonként igen eltérő, a növénytermesztés 25%-os növekedésével szemben az állattenyésztésben csupán 4%-os növekedés valószínűsíthető.

A „B” modellváltozat eredményei a mezőgazdaság folyó áron számolt termelési értékének az előbbinél jóval nagyobb, a 2006. évihez képest mintegy 35%-os növekedését vetítik előre 2013-ig. A főágazatonkénti kép itt is hasonló, a növekedés nagy részét (50% felett) e változatban is a növénytermesztés realizálja. Az állattenyésztés termelési értéke szerényebb mértékben, 9%-al emelkedik (10. ábra).

10. ábra

A mezőgazdaság termelési értékének várható alakulása (2006 versus 2013)

Forrás: az AKI Agrárpolitikai Kutatások Osztályának modellszámítási eredményei

A mezőgazdasági termelői bevételszínvonal várható alakulása

A termelési érték növekedése egyszerre köszönhető a termelői bevételszínvonal emelkedésének, illetve a termelési volumen bővülésének.

Az „A” modellváltozatban a folyó áron számított, egységre jutó termelői bevételek (árak és támogatások) színvonalának változását jelző Fisher-féle árindex²⁹ 2006-2013 között 11%-os növekedést mutat. A termelői árakhoz hasonlóan a bevételek alakulása is értelemszerűen főágazatonként, illetve ágazatonként differenciált: míg a növénytermesztésben a nominális termelői bevétel 2013-ban 16%-kal, az állattenyésztésben alig 3%-kal haladja meg a 2006. évi szintet.

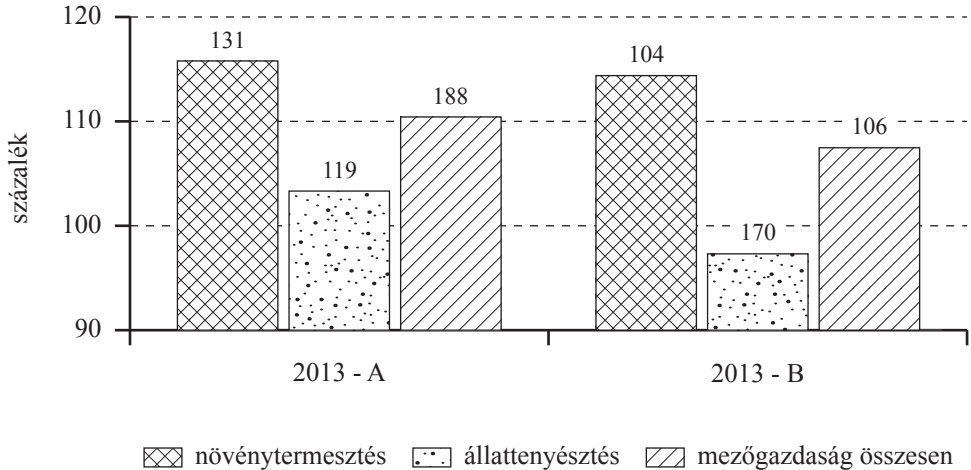
A „B” modellváltozatban a fajlagos termelői bevételek az „A” verziónál kalkulált szintek alatt maradnak, amit a termelési volumen növekedése által előidézett alacsonyabb gabona- és állati eredetű termék felvásárlási árak számlájára írhatunk (11. ábra).

²⁹ A bázis- és tárgyidőszaki termelési volumennel súlyozott egyszerű árindexek mértani átlaga.

11. ábra

A mezőgazdasági termelői bevétel színvonalának várható alakulása folyóáron (2006 versus 2013, 2006 = 100%)

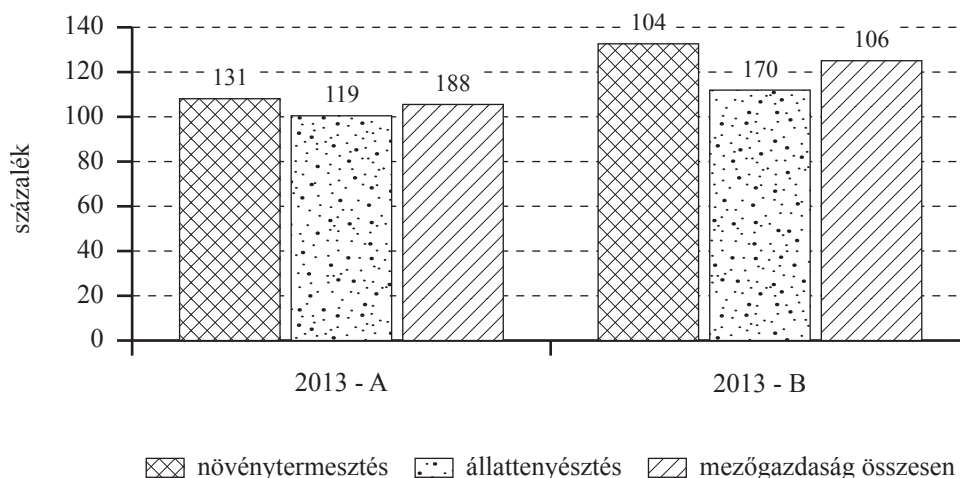
Forrás: az AKI Agrárpolitikai Kutatások Osztályának modellszámítási eredményei

A mezőgazdasági termelés volumenének várható alakulása

A mezőgazdasági termelés volumennövekedése szintén a termelési érték bővülésének irányába mutat. **Az „A” modellváltozat szerint 2013-ig a mezőgazdasági termelés volumenének a 2006. évihez képest 6% körüli növekedése valószínűsíthető.** Ezen belül a növénytermelési főágazat kibocsátása több mint 8%-kal az állattenyésztésé azonban csak kevesebb, mint 1%-kal nő.

A „B” modellváltozat eredményei lényegesen biztatóbbak: kedvezőbb feltételek között a mezőgazdasági termelés volumene számottevően, közel 25%-kal nő. Ezen belül a növénytermesztés kiugró, több mint 32%-os volumennövekménye egyrészt az általunk prognosztizált magasabb hozamok, másrészt az „A” verziónál gyorsabb ütemben bővülő kereslet eredménye. Ugyanakkor az állattenyésztésben tapasztalható bővülés elsősorban a jelentősen emelkedő sertésállománynak köszönhető (12. ábra).

**A mezőgazdasági termelés volumenének várható alakulása
(2006 versus 2013, 2006 = 100%)**

Forrás: az AKI Agrárpolitikai Kutatások Osztályának modellszámítási eredményei

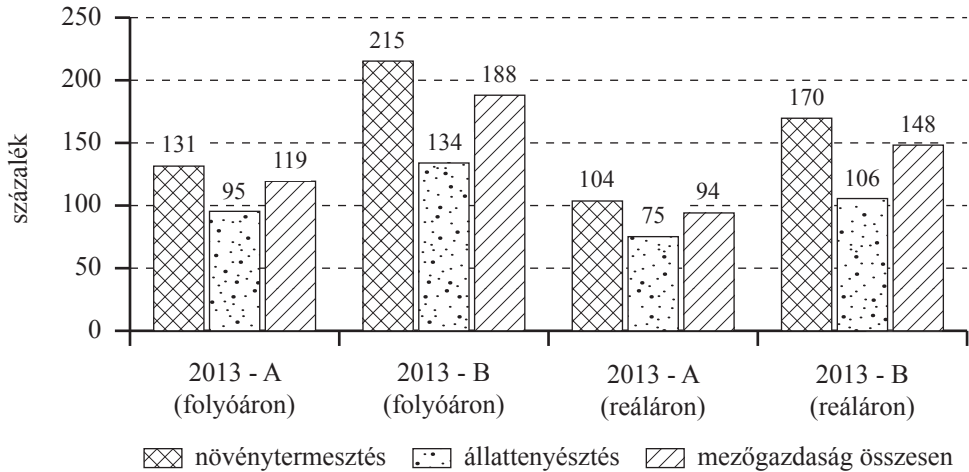
A mezőgazdasági termelés jövedelmének várható alakulása

Az „A” modellváltozattal készült eredményszemléletű számításaink szerint a termelési érték és a termelési költség változásának együttes hatására **a mezőgazdasági termelésben realizált vállalkozói jövedelemtömeg folyóáron a 2006. évinél 19%-kal lesz magasabb 2013-ban.** Persze az összkép főágazatonként merőben eltérő „eredményeket” takar: míg ugyanis a növénytermesztés összes jövedelme több mint 30%-kal nő a vizsgált időszakban, addig az állattenyésztésé mintegy 5%-kal csökken.

A „B” modellváltozat alapján a mezőgazdaság vállalkozói jövedelemtömege folyóáron 88%-kal emelkedne. Ezen belül a növénytermesztés jövedelme akár a duplájára is nőhet, de az állattenyésztésben is jelentős, 34% körüli növekedést prognosztizálunk 2013-ra a 2006. évihez képest. Ez az igen látványos emelkedés egyértelműen a volumennövekedéssel, illetve a költséghatékonyságnak az „A” modellváltozathoz képest erőteljesebb javulásával magyarázható, amelyek még a kínálatnövekedés hatására valamelyest csökkenő termelői bevétel színvonal, illetve az emelkedő inputárak ellenére is ilyen mértékű többletjövedelem elérését tesznek lehetővé.

Ha reáláron számolunk, az „A” modellváltozat szerinti, 2013. évi összes vállalkozói jövedelem ugyan 6%-kal kevesebb a 2006. évinél, a növénytermesztés azonban még ekkor is majd 4%-os növekményt könyvel el. **A „B” verziónál a mezőgazdaság összjövedelme még reálértéken is közel 50%-al emelkedik,** és még az állattenyésztés esetén is 5% fölötti reáljövedelem-bővüléssel számolhatunk (13. ábra).

**A mezőgazdasági termelés jövedelmének várható alakulása
(2006 versus 2013, 2006 = 100%)**

Forrás: az AKI Agrárpolitikai Kutatások Osztályának modellszámítási eredményei

Külkereskedelem

Modelleredményeink értékeléséhez meg kell jegyeznünk, hogy a 2007. év első nyolc hónapjának adatai alapján gyökeres változás állt be az export és az import dinamikájában: az előző év összehasonlító időszakához képest exportunk 39%-kal nőtt, míg importunk csak 16%-kal emelkedett. Ennek háttérében elsősorban **a 2006/2007. gazdasági évben értékét tekintve közel két és félszeresére emelkedő gabonaexportunk áll** (a felhalmozott intervenció kukoricát adtuk el). A mások „szokásos” mennyiségen felül 2006 szeptemberétől 2007 augusztusáig több mint 4 millió tonna kukoricát exportáltunk, elsősorban Olaszországba, Hollandiába, Németországba és Romániába. Ha élelmiszergazdasági exportunk alakulását a gabonafélék nélkül vizsgáljuk, akkor az összes többi termékcsoportban együttesen kivitelünk csak 16%-kal nőtt, ami megegyezik az import növekedési ütemével.

A példátlanul megugró gabonakivitel miatt rendkívül nehéz a 2007. évre vonatkozó külkereskedelmi adatok becslése, és ennek tükrében a 2013-ig készített prognózisok értékelése. Abból kiindulva, hogy búzatermésünk 2007-ben gyenge volt, a 2004. és 2005. évek utolsó négy hónapjának átlaga (a 2006. év utolsó négy hónapját azért nem vettük figyelembe, mert akkor már folyt az intervenció kukorica kivitele), illetve az egyéb árufoosztályokra jellemző exportnövekedési ütem alapján **a 2007. év összexport értéke 4,4-4,5 milliárd euró között várható. Importunk a jelenlegi növekedési ütem alapján minden valószínűség szerint 3 milliárd euró körül alakul, egyenlegünk tehát 1,4-1,5 milliárd euró között valószínűsíthető.**

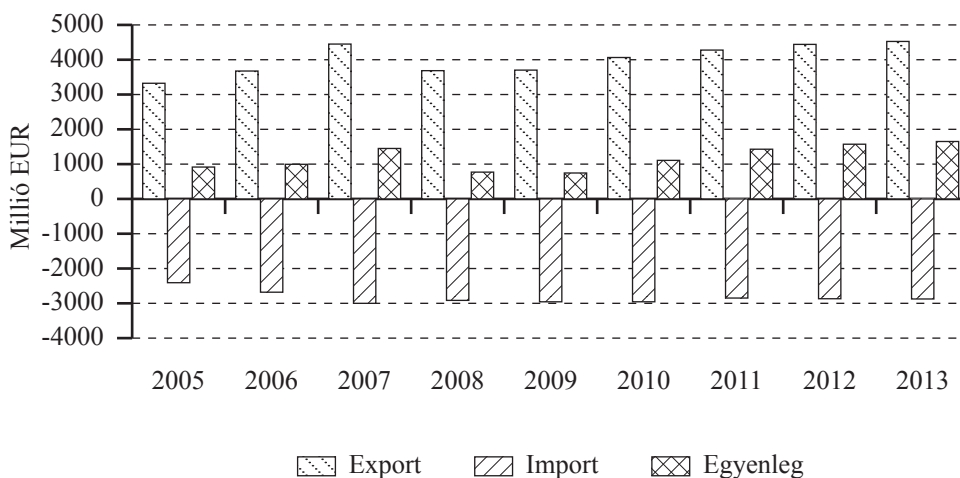
A fentiek alapján agrár-külkereskedelmünk középtávú prognózisának elemzésénél nem a 2006. és 2007. évek eredményeit vettük figyelembe, hanem inkább a realisabb képet mutató 2005. évet tekintettük az összehasonlítás alapjának.

A modellszámítások alapján az **agrár- és élelmiszergazdasági kivitel 2013-ban elérheti a 4,5 milliárd eurót** („A” scenárió). A mintegy 36%-os növekmény részben annak köszönhető, hogy gabonatöbbletünket mintegy félmilliárd eurós értékű bioüzemanyagként³⁰ juttatjuk a külföldi piacokra. Még a bioüzemanyagok exportjának figyelembevételével is a mezőgazdaság csupán 30%-át adja a teljes agrár- és élelmiszergazdasági kivitelnek.

Az agrártermékek behozatala a kivitelnél lassabban bővül, így **a külkereskedelmi forgalom egyenlege 2013-ban elérheti az 1,65 milliárd eurót, vagyis 80%-kal meghaladja a 2005. évi szintet** (14. ábra).

14. ábra

Agrár- és élelmiszergazdasági külkereskedelmünk alakulása* (2005-2013)
„A” modellváltozat

* Bioüzemanyagokkal együtt.

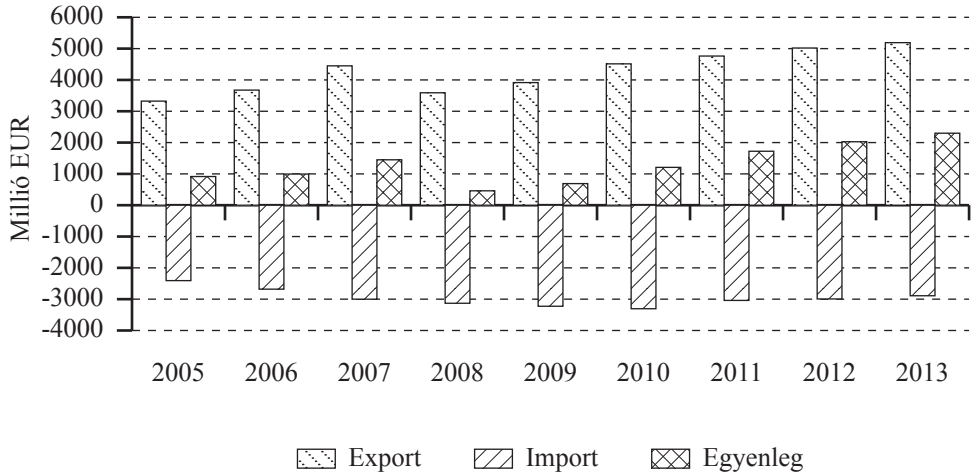
Forrás: a Food Adatbázis alapján az AKI Agrárpiaai Kutatások Osztályán készült számítások (2000-2007), valamint az AKI Agrárpolitikai Kutatások Osztályának modellszámítási eredményei (2008-2013)

A **„B” modellváltozat eredményeiben** tetten érhetőek egyrészt a termelési volumen korábban tárgyalt, számottevő növekedésének, másrészt az általunk kedvezőnek feltételezett világpiacon helyzetnek a hatásai. Ennek megfelelően ebben a változatban az **élelmiszergazdaság kivitele 2013-ra meghaladhatja a 5 milliárd eurót**. Ez mindennek előtt az „A” verzióhoz képest nagyobb volumenű gabona-, illetve állati eredetű termék exportnak, illetve a célpiacokon feltételezett magasabb áraknak köszönhető. Mivel nem számítunk a behozatal hasonló mértékű emelkedésére, **a külkereskedelmi egyenleg** ebben a változatban jóval az „A” modellváltozat eredménye felett, **2,3 milliárd euró körül alakul** (15. ábra).

³⁰ A bioüzemanyagok exportjának számbavétele módszertanilag még nem eldöntött kérdés, mi a mezőgazdaságnál számoltuk el.

15. ábra

**Agrár- és élelmiszergazdasági külkereskedelmünk alakulása* (2005-2013)
„B” modellváltozat**

* Bioüzemanyagokkal együtt.

Forrás: a Food Adatbázis alapján az AKI Agrárpiaci Kutatások Osztályán készült számítások (2000-2007), valamint az AKI Agrárpolitikai Kutatások Osztályának modellszámítási eredményei (2008-2013)

Rövidtávú csődelőrejelzés

A MICROSIM modellel végzett számításaink szerint az egyéni gazdaságok a társas gazdaságoknál lényegesen kisebb arányban hagynak fel a termeléssel a közeli jövőben, aminek egyik magyarázata, hogy az egyéni gazdálkodók akkor is folytatják a termelést, amikor azt a jövedelemviszonyok nem indokolják. Emellett **az egyéni gazdálkodóknál jelentősebbek a termelés pénzügyi vonatkozásán túlmutató, „irracionális” motivációk** (pl. a saját fogyasztásra termelés vagy az érzelmi kötődés a gazdálkodáshoz). A teszttizemi adatokból megállapítható, hogy a társas gazdaságoknál nagyobb az idegen tőke aránya, nagyobb az eladósodottság és kedvezőtlenebb a likviditási mutató (4. táblázat).

4. táblázat

Az egyéni és társas gazdaságok finanszírozásának összehasonlítása (2006)

2 EUME feletti gazdaságok	Saját tőke aránya (saját tőke/ források*100)	Eladósodottsági mutató (kötelezettségek/ eszközök*100)	Likviditási ráta
Összes egyéni gazdaság	83,6%	16,4%	5,50
Összes társas gazdaság	56,8%	41,3%	1,87
Csődbejutó társas gazdaságok	17,3%	78,8%	0,90

Forrás: az AKI Vállalkozáselemzési Osztályán készült számítások

Az abraktakarmány-fogyasztó állatokat tartó gazdaságok, vagyis **a sertés- és baromfitartók vannak a legveszélyeztetettebb helyzetben**: a társas vállalkozásoknál **a várható csődbejutási arány megközelíti a 33%-ot (215 üzem) 2010-ig**. Ez főként a magas takarmányárakkal, a lassabb ütemben növekedő felvásárlási árakkal, valamint az import jelentős árleszorító hatásával magyarázható.

Bár a tömegtakarmány-fogyasztó állatokat tartó üzemeknél a csődbejutási arány lényegesen kisebb, alig 3%, ez mégis 102 egyéni és 46 társas gazdaságot jelent. E csoporton belül az ágazatok várható jövedelmi helyzetét figyelembe véve valószínűsíthetően inkább a juhtartók hagynak fel a termeléssel. A növénytermesztő üzemtípusoknál és a vegyes gazdálkodást folytató üzemeknél a csődbemenők aránya még kisebb, esetükben 2010-ig jelentős szerkezetváltás nem várható.

A különböző feltételezéseken alapuló scenárióknál az **állattenyésztő üzemtípusok reagálásában figyelhető meg lényeges különbség, vagyis ezek az üzemek vannak leginkább kitéve a gazdasági környezet változásának** (5. táblázat).

5. táblázat

A 2010-ig csődbejutó hazai üzemek becsült százalékos aránya

Megnevezés	„A” modellváltozat			„B” modellváltozat		
	Egyéni	Társas	Összesen	Egyéni	Társas	Összesen
Szántóföldi növénytermesztők	0,48	5,72	0,88	0,44	5,41	0,81
Tömegtakarmány-fogyasztó állatokat tartók	2,20	10,43	2,91	2,20	1,34	2,13
Abraktakarmány-fogyasztó állatokat tartók	3,58	32,79	8,57	2,88	20,02	5,81
Ültetvény	0,72	9,61	1,39	0,71	8,00	1,25
Kertészet	0,93	0,00	0,90	0,93	0,00	0,90
Vegyes	0,10	4,52	0,21	0,08	3,79	0,17
Összesen	0,65	9,55	1,20	0,60	6,87	0,99

Forrás: az AKI Vállalkozáselemzési Osztályának modellszámítási eredményei

A csődbejutó üzemek arányánál is többet mond az 6. táblázat, amely a termelést feladók földterületét, állatállományát és foglalkoztatottainak számát mutatja.

A foglalkoztatottak száma tartalmazza a részmunkaidőben foglalkoztatottakat is. Becslésünk szerint a termelésből kivonuló (2 EUME feletti) gazdaságokban dolgozó mintegy 13 ezer fő, vagyis **a mezőgazdasági foglalkoztatottak 2,6%-a veszítheti el az állását a kedvezőtlen piaci folyamatok miatt 2010-ig**. Ha csak a főfoglalkozásukat nézzük, ugyanez az arány 4,6%. Számításainkban nem vettük figyelembe, hogy a termelésben maradók a csődbejutóktól nemcsak termelőkapacitásokat, hanem a „felszabadult” munkaerő egy részét is átveszik.

A földterülettel rendelkező gazdaságok csődbejutási esélye jóval kisebb. A modelleredményekből leszűrhető, hogy viszonylag kevés földterület esik ki a termelésből, ráadásul feltételezhető, hogy ezek egy részét az élet- és versenyképes gazdálkodók rövid időn belül átveszik. A kieső szőlő- és gyümölcssterületek között pedig nagy valószínűséggel sok a korszerűtlen, kivágásra szoruló ültetvény (vö. 4.3.4. és 4.3.5. fejezet).

**A 2010-ig csődbejutó hazai üzemek földterülete,
állatlétszáma és foglalkoztatottainak száma**

Megnevezés	Me.	„A” modell- változat	„B” modell- változat	Országos (>2 EUME)
Foglalkoztatottak száma	fő	13 099	12 393	500 327
Hízósertés (25 kg felett)	állatlétszám, db	392 890	323 149	1 943 858
Anyakoca	állatlétszám, db	57 338	45 422	302 524
Tejelő tehén	állatlétszám, db	8 771	5 374	230 718
Hízóbika	állatlétszám, db	23 010	23 010	57 909
Broiler	állatlétszám, db	2 172 955	1 444 703	20 403 122
Hízópulyka	állatlétszám, db	488 265	318 639	2 548 998
Juh (összesen)	állatlétszám, db	80 734	54 504	1 172 392
Szántóterület	ha	87 413	72 081	3 710 320
Gyepterület	ha	16 501	10 574	462 940
Ültetvény (szőlő, gyümölcs)	ha	7 240	6 366	146 545

Forrás: az AKI Vállalkozáselemzési Osztályának modellszámítási eredményei

Nagyobb aggodalomra ad okot, hogy a termelést feladó üzemek a sertésállomány 20%-ával, a broilerállomány 11%-ával, a hízópulyka-állomány 19%-ával rendelkeznek. A hízócsirkét tartó gazdaságok termelése szüneteltethető, kedvezőbb feltételek esetén újra-indítható, így a számok az állomány átmeneti csökkenésének felső határát jelentik. **A sertés-tartásban viszont a termelés feladása végérvényes döntés.** Mégis, középtávon inkább a sertésállomány stagnálása várható, részben a versenyben maradó hatékonyabb gazdaságok állománynövelése, részben az EMVA fejlesztési támogatásokban előírt tartási kötelezettségnek köszönhetően.

A bikahízalás esetében a kieső állatlétszám nem a csődbejutó üzemeknél tartott bikák létszáma; itt ágazati megközelítést alkalmaztunk, vagyis azt feltételeztük, hogy csak azon gazdaságok folytatják tovább a bikahízalást, amelyek támogatás nélkül is nyereséget tudnak elérni. Ezt a bikahízalás nemzeti kiegészítő támogatásának termeléstől történő függetlenítésére alapoztuk.

Összességében elmondható, hogy az elkövetkező három évben valószínűsíthető **piaci folyamatok súlyosabban az állattenyésztőket érintik**, mind a megszűnő üzemek száma, mind a termelőkiesés nagysága tekintetében.

4.3. A főbb termékpályák lehetséges jövője

Előrejelzéseink elkészítésénél természetesen figyelembe vettük és felhasználtuk a főbb kutatóműhelyek (OECD, FAPRI, USDA, Európai Bizottság) mezőgazdasági ágazatokra vonatkozó prognózisait. Emellett a magyarországi jövőkép felvázolásához a főbb mezőgazdasági ágazatoknál (gabonafélék, olajnövények, szarvasmarha, sertés, baromfi és juh) alapvetően az általunk kifejlesztett modelleket (HUSIM, FARM-T, MICROSIM) használtuk fel. Bizonyos ágazatok esetében (cukorrépa, zöldség-gyümölcs, szőlő és bor) azonban

a főbb kutatóműhelyek nem készítenek előrejelzéseket, illetve a rendelkezésre álló prognózisok csak korlátozott mértékben hasznosíthatók, itt elsősorban szakértői becslésekre támaszkodtunk.

4.3.1. Gabonafélék

Gabonatermelésünk alakulása elsősorban az időjárás, mindenekelőtt az éves csapadékmennyiség és -eloszlás függvénye. Ezt tökéletesen bizonyítja az elmúlt öt esztendő, amikor negatív és pozitív csúcsokkal egyaránt szembesültünk: míg 2003-ban mindössze 8,77 millió, addig 2004-ben, EU-tagságunk első évében 16,78 millió tonna gabonát takarítottunk be. A gabonatermelés 2004 óta évről évre csökkent, és 2007-ben a 9,7 millió tonna körüli betakarított mennyiséggel ismét gyenge évet zártunk. Ugyanakkor a gabonafélék összes területe 2003-2007 között legfeljebb évi 5-6%-kal, a két vezérnövény, a búza és a kukorica területe ennél is kisebb arányban ingadozott.

Az elmúlt másfél évtizedet vizsgálva azonban **a hazai gabonatermelés a mind szembetűnőbb éves kilengések mellett emelkedő tendenciát mutat:** a 2003-2007 közötti időszak átlaga 7,5%-kal haladta meg az 1998-2002 közötti, és 15,5%-kal az 1993-1997 közötti ötéves időszakét. Ugyanakkor a belföldi felhasználás – különösen takarmánykukoricából – az állatlétszám fogyatkozása miatt folyamatosan csökkent, ezzel párhuzamosan gabonakivitelünk nőtt. A 2004-2006 közötti hároméves időszak összesített exportvolumene elérte a 12 millió tonnát. Ennek kevéssel több mint 77%-a az Európai Unióba (beleértve a 2007-ben csatlakozott Bulgáriát és Romániát is) irányult. Különösen az EU-15 részesedése volt nagy, az összes gabonakivitel 61%-a a régi tagállamokba ment.

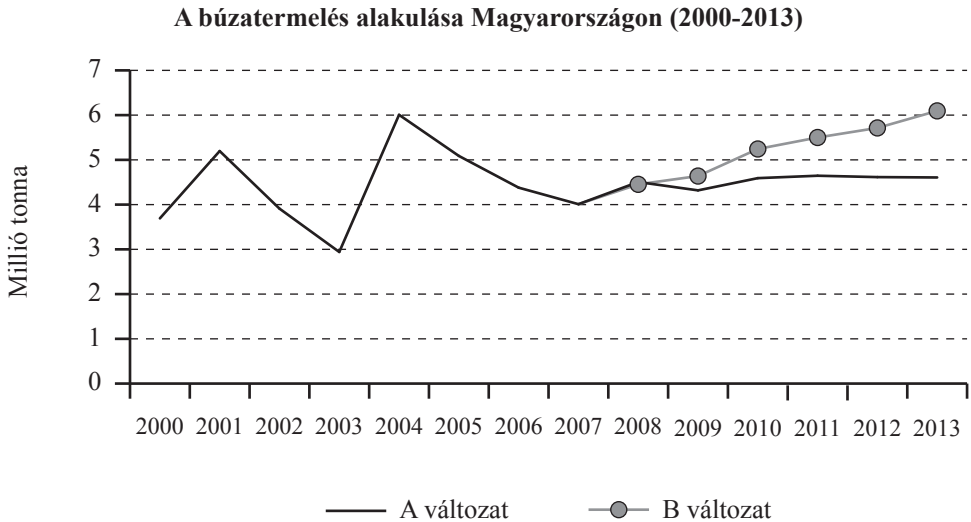
A főbb gabonafélék közül a búzából 2004-ben 6 millió tonna termett (ennél csak 1980-ban és 1985-ben, valamint a rendszerváltás körüli években takarítottunk be többet), és az 5,12 tonna átlagos hektárhozam is csak az 1980-as évtizedben volt magasabb. Ehhez képest 2007-ben 1,11 millió hektáron alig 4 millió tonna búzát arattunk. Kukoricából 2005-ben minden idők legnagyobb termését, közel 9,1 millió tonnát takarítottuk be; a 7,56 tonna átlagos hektárhozam is rekordnak számított. Ezzel szemben 2007-ben a száraz és forró nyár miatt alig több mint 4 millió tonna kukorica termett.

A rekordtermések a logisztikai és infrastrukturális problémákkal párosulva súlyos piaci zavarokhoz vezettek a 2004/2005. gazdasági évben. A kiszállítások leállása, a megfelelő intervenciós (és termelői) raktárkapacitások hiánya, továbbá a termelők tőkeszegénysége miatt jelentkező értékesítési kényszer következtében a főbb gabonafélék felvásárlási ára messze a tonnánként 101,31 euró intervenciós árszint alá süllyedt. A 2004/2005. gazdasági év intervenciós felvásárlási időszakában az MVH közel 3,9 millió tonna, míg a 2005/2006. gazdasági évben több mint 4,2 millió tonna felajánlott gabonát vett át. A 2006/2007. gazdasági évi intervenciós nyitókészlet megközelítette a 7 millió tonnát. A gabonafélék világpiaci és hazai felvásárlási árának 2006 második felében kezdődött emelkedésének köszönhetően azonban a 2007/2008. gazdasági év felvásárlási időszakának kezdetére (2007 novembere) Magyarország intervenciós gabonaraktárai gyakorlatilag kiürültek. A kivitel példátlanul felgyorsult: 2006-ban közel 5,2 millió tonna gabona hagyta el az országot. Időközben – a tárolási gondok enyhítése végett – részben vidékfejlesztési források felhasználásával csaknem 4 millió tonnával bővült a gabonaraktározó kapacitás. Sajnos, ezek a beruházások nem illeszkedtek egy átfogó infrastruktúra-fejlesztési koncepcióba.

A szélsőséges időjárás Magyarországon rendkívül nagy hozamingadozásokat okoz, az agrárpolitika és a piaci szereplők pedig hajlamosak a túlzott reakciókra. Viszont **modellszámításaink átlagos időjárási viszonyokat** és kiszámítható gazdálkodási környezetet feltételeznek. Ezek alapján a **búza vetésterülete 1,1 millió hektár alá esik 2013-ig**, a termés 4,3-4,6 millió tonna között alakul (16. ábra). Ezzel szemben a **kukorica vetésterülete továbbra is 1,2-1,3 millió hektár között** változik, a kibocsátás 2013-ban meghaladja a 9 millió tonnát (17. ábra).

16. ábra

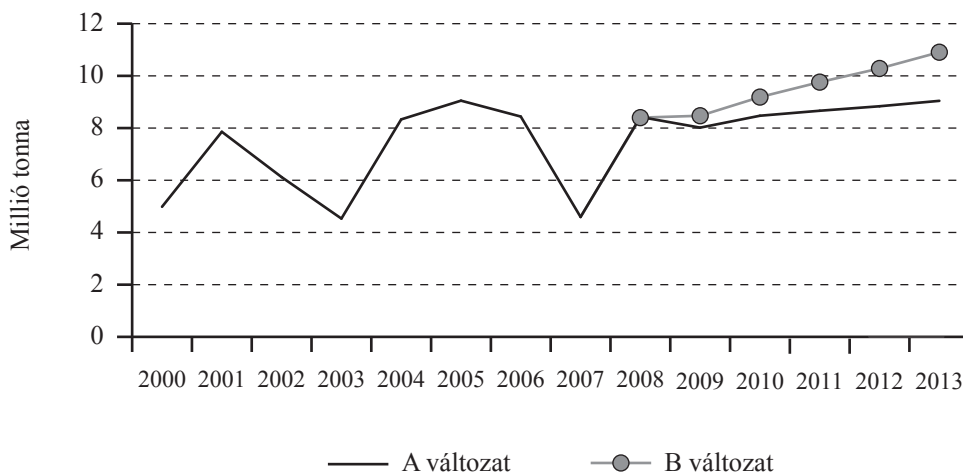

Forrás: KSH adatok (2000-2007), valamint az AKI Agrárpolitikai Kutatások Osztályának modellszámítási eredményei (2008-2013)

Természetesen kulcskérdés a hozambiztonság. Valószínűsíthető a szárazságtűrő, kártevőkkel és betegségekkel szemben ellenálló gabonafajták fokozatos térnyerése. A kukorica esetében számíthatunk a géntechnológiailag módosított (GM) vonalak megjelenésére és elterjedésére a hazai köztermesztésben. A glifozát-toleráns (pl. *Round-up Ready*) GM kukoricavonalak bevezetése Magyarországon leghamarabb 2009-ben várható, míg a kukoricabogárral szemben ellenálló fajták 2010-ben vagy 2011-ben kerülhetnek a piacra. Modellszámításaink alapján a GM kukoricafajták vetésterülete az összes kukorica vetésterületének kevéssel 10%-a felett alakulna 2013-ban³¹ [Bánáti *et al.*, 2007]. Várakozásaink szerint a búza hektárhozama a vizsgált időszak végén 4,3 tonna körül alakul, ami körülbelül az EU-csatlakozás óta megfigyelt szélsőértékek átlaga. Ezzel szemben a kukorica hektárhozama 7,3 tonnára emelkedik, ami csak kevéssel marad el a 2005. évi rekordtól.

³¹ A GM növények termesztésére a realizálható többletjövedelem, illetve bizonyos kényelmi megfontolások ösztönözhetik a gazdákat. A többletjövedelem az alacsonyabb növényvédőszer-ráfordításnak, a gép- és munkaerőköltségek csökkenésének, továbbá a terméshozamok esetleges növekedésének, de mindenekelőtt nagyobb stabilitásának lenne köszönhető. A biotechnológia használatának előnyeit a GM növények hazai termesztését szabályozó törvény miatt csak a nagyobb méretű gazdaságok lesznek képesek érvényesíteni: a hazai birtokszerkezet tagoltsága jelentős mértékben nehezíti a 400 méteres izolációs távolság betartását.

A kukoricatermelés alakulása Magyarországon (2000-2013)

Forrás: KSH adatok (2000-2006), valamint az AKI Agrárpolitikai Kutatások Osztályának modellszámítási eredményei (2007-2013)

A gabonaágazat az, ahol a magyar mezőgazdaság a természeti adottságok, a termelés vonatkozásában még bizonyíthatóan komparatív előnyökkel rendelkezik az Európai Unióban. Ennek fényében tehát egyáltalán nem hiú ábránd **az optimistább modellváltozatunk eredménye**, amely szerint búzatermelésünk **2013-ra meghaladja a 6 millió tonnát, kukoricatermelésünk pedig majdnem eléri a 11 millió tonnát** (16-17. ábra). Egyébként e megközelítés nem csak a hektárhozamok emelkedését (búzánál 5 tonna/hektár, a kukoricánál 8 tonna/hektár szintre), de a vetésterület kismértékű növekedését is feltételezi, a kül- és belpiaci kereslet valószínű erősödése miatt. A hatékonyság növelése szempontjából azonban kulcsfontosságú többek között az öntözött terület növelése és a birtokkoncentráció gyorsítása.

Magyarországon a legfontosabb takarmány-alapanyag a gabona: kalászosokból és kukoricából évi 5-6 millió tonnát használunk fel takarmányozásra. Becslések szerint a takarmánygabona felét a takarmánykeverék-gyártók dolgozzák fel, ami azt jelenti, hogy a gabona aránya a keverékben meghaladja a 60%-ot (az EU-25 átlaga csak 55%). Legfontosabb takarmánygabonánk a kukorica, ennek takarmánycélú felhasználása 2003-ban 4 millió tonna alá csökkent, 2006-ban már alig haladta meg a 3 millió tonnát. Magyarországon a sertéságazat a legnagyobb kukoricafogyasztó: a takarmánykukorica több mint felét a sertésekkel etetik meg. Második a tejtermelés, ezt követi a csirkehízlalás, majd a tojástermelés.

A gabonafélék ipari felhasználása az elmúlt években átlagosan évi 2-2,2 millió tonna között alakult, ebből a legnagyobb tételt a malomipar képviselte 1,2-1,3 millió tonnával, majd a keményítő- és izoglükóz-gyártás következett évi 500-550 ezer tonnával. A kapacitások bővülésének köszönhetően a hazai (bio)etanolgyártás a 2007. évi kukoricatermésből már legkevesebb 400 ezer tonnát vesz fel.

Modellszámításaink szerint a gabonafélék belföldi humánélelmiszeri felhasználása rövid- és középtávon nem változik. Az abrakfogyasztó állatállomány várhatóan stagnál, így a kukorica takarmánycélú felhasználása előreláthatóan nem haladja meg az évi 3,5 millió

tonnát. Az állatiermék-előállítás tehát nem jelent bővülő felvevőpiacot a növénytermesztésnek, **a fejlődő bioüzemanyag-ipar kukoricaigénye viszont évi 3-4 millió tonnára emelkedik középtávon.** Számolva az etanolgyártás felfutásával (vö. 2.2. fejezet, 7. ábra), a magyar gabona-exportárualap 4 millió tonna körül alakul 2013-ban. Ebből a kukorica mintegy 2,5 millió tonnát, a búza 1,5 millió tonnát tesz ki. A gabonakivitel a jövőben is döntően az EU-tagállamokba irányul.

A magyar kukoricának biztos piaca lesz, hiszen az EU-27 középtávon sem lesz képes a terményből kielégíteni saját igényeit³². Az Európai Bizottság a közösség önellátottságát 96% körül valószínűsíti. Az EU-15 kukorica-felhasználása a 2006. évihez képest a várakozások szerint 30%-kal, 65,5 millió tonnára nő 2013-ig, ezen belül az EU-12 30%-kal több, 24,5 millió tonna kukoricát használ majd fel az EU új költségvetési időszakának végére. A növekedés részben az EU bioüzemanyag-iparának növekvő alapanyagigényével magyarázható. Az EU-27 kukorica-behozatala 4,4 millió tonna körül valószínűsíthető 2013-ban.

Az EU-15 és EU-12 búzatermelése 18%-kal, illetve 14%-kal nő 2013-ig. Ez részben a termény tartósan magas világpiaci árával, részben a bioüzemanyag-ipar búzafelhasználásának várható növekedésével magyarázható. Az EU-27 önellátottsága búzából 2013-ban 110% körül alakul. Az EU-27 világpiaci részesedése valamelyest csökken, miközben búzakivitele – az Európai Bizottság prognózisa szerint –, a termelés várható bővülésének köszönhetően 2013-ig jelentős mértékben, a 2006. évihez viszonyítva 90%-kal nő, meghaladja a 23,2 millió tonnát. A közösség behozatala gyakorlatilag nem változik, 2013-ban 5,7 millió tonna körül valószínűsíthető.

A gabona mellett egyre fontosabb kiviteli cikkünk lesz a nagyobb hozzáadott-értékű etanol, ami szintén az EU-tagállamokban talál vevőre.

A „B” modellváltozat szerint a külpiacokon értékesíthető gabona mennyisége elérheti az 5,5 millió tonnát 2013-ra. Ebből a búza 2,3 millió tonnára rúgna, ami igen jelentős volumen, ezért az exporttal a versenyképes szállítási rádiuszon belül esetleg problémák lehetnek. Ugyanis a magyar búzatermelés nem piacorientált. A külpiaci értékesítés jobbra inkább a belpiaci feleslegek levezetése, semmint a gabonából deficités régiók sajátos igényeinek céltudatos, vertikálisan szervezett, rendszeres kielégítése. Az EU gabonaimportőr tagállamai azonban speciális minőségű búzafajtákat igényelnek, nagy mennyiségben és homogén tételekben.

Magyarországon a szántóföldi növénytermesztésben lényeges változás, hogy **a nemzeti kiegészítő támogatás 2008-tól az egyes üzemekre megállapított történelmi jogosultságok alapján, a termeléstől függetlenül lesz kifizetve.** Ez azt jelenti, hogy az egyszerűsített kifizetési rendszerben a gabonatermő terület növelése a történelmi jogosultságok bázisidőszakához képest az üzemeknek nem hoz többlettámogatást. Ennek ellenére a rendelkezésre álló szántóterület a jövőben is ki lesz használva, mert a gabonafélék magas ára ösztönzi a termelést. Az etanolipar új és erőteljesen bővülő felvevőpiac, ami kétségtelenül kedvező a gabonatermelők egy részéneknek. Az előnyök közé sorolhatjuk a hosszútávra szóló termeltetési szerződéseket és a közeli áruszállítás lehetőségét. Kiszámítható lesz a termelés jövedelmezősége, ami mezőgazdasági és infrastrukturális beruházásokra ösztönöz. Ez persze elsősorban azokra nézve igaz, akik szerződésre lépnek a feldolgozókkal.

³² Megjegyzendő, hogy Ukrajna és Szerbia potenciális konkurenciát jelentenek számunkra.

Akik a malomiparnak vagy az állattenyésztés számára termelnek takarmányokat, azoknak a bioüzemanyag-gyártás rugalmatlan kereslete és a várhatóan mind szélsősége-sebb időjárás miatt a felvásárlási árak szélsőséges ingadozásaira kell felkészülniük. Az árak ingadozása természetes jelenség, de a fokozott volatilitás lohasztja a befektetési kedvet, torzulásokat idéz elő a jövedelem-eloszlásban és tartósan negatívan hat a makrogazdasági növekedésre. A fejlett piacgazdaságokban egy-egy termékpálya szereplői az előre nem látható árváltozások kedvezőtlen hatását hagyományosan a származékos (pl. határidős és opciós) árupiacok kínálta kockázatkezelési lehetőségek segítségével ellensúlyozzák, amely instrumentumok alkalmazása normális esetben az üzletvitel szerves része. E gyakorlatnak a jövőben Magyarországon is el kellene terjedni, hiszen a határidős vagy opciós fedezeti ügylet többek között lehetőséget kínál a fizikai piacon valamely későbbi időpontban megkötendő, specifikus szerződés időszakos helyettesítésére, amikor

- a termelésben, szállításban vagy feldolgozásban zavarok valószínűsíthetők;
- a szerződni szándékozó felek alkupoziíciói és preferenciái különböznek.

Végül szólni kell a száraz-örléses etanolgyártásban keletkező szárított gabonamoslék vagy gabonatorrköly (DDGS) hasznosításáról. A DDGS fehérjében, energiában, ásványi anyagban és vitaminban gazdag, hús- és tejhasznú szarvasmarhák számára könnyen emészthető fehérje- és energiaforrás, de baromfi- és sertéstakarmányként is felhasználható. Magyarországon elsősorban a tejelő szarvasmarhák takarmányozásában használták, illetve használgják a szárított gabonatorrkölyt. Ez takarmánygabonát és fehérjetakarmányt (pl. olajosmag-darák) helyettesít. A DDGS ár/érték-aránya a gabonaféléknél kedvezőbb.

Magyarországon a DDGS-felhasználás – a prognosztizált állatlétszám és a jelenlegi takarmányozási rendszerek mellett – 250-360 ezer tonna között valószínűsíthető középtávon. Az egyes ágazatokban felhasznált DDGS mennyisége az alábbiak szerint alakulhat [Hingyi *et al.*, 2006]:

- tejtermelésben: 100-150 ezer tonna;
- szarvasmarha-hízalás: 70-90 ezer tonna;
- sertéshízalás: 60-80 ezer tonna;
- baromfi-hízalás: 20-40 ezer tonna.

Tekintettel arra, hogy e mennyiség már 0,8-1,1 millió tonna kukoricából előállítható, **Magyarországon DDGS-túltermelés várható.** A száraz gabonamoslék regionális piacának kiépítése ezért fontos feladat. (A nedves gabonatorrköly-felesleget biogáz előállítására lehetne felhasználni, persze egyelőre kérdés, hogy a gyárak körzetében, ésszerű szállítási távolságon belül erre mekkora igény jelentkezik.)

4.3.2. Olajnövények

A hazai olajnövény-termesztés biológiai alapjai nemzetközi összehasonlításban versenyképesnek mondhatók. Olajnövényeink közül vetésterületét és volumenét tekintve kiemelkedik a napraforgó. Napraforgómagból átlagosan évi 1,1 millió tonnát takarítottunk be a 2004-2006 közötti időszakban. A növény 2007. évi vetésterülete 532 ezer hektár volt, alig 1%-kal kisebb mint 2006-ban, de közel 19%-kal nagyobb mint a 2001-2005 közötti évek átlaga. A 2007 őszen betakarított napraforgó mennyisége viszont csak kevéssel haladta meg az 1 millió tonnát.

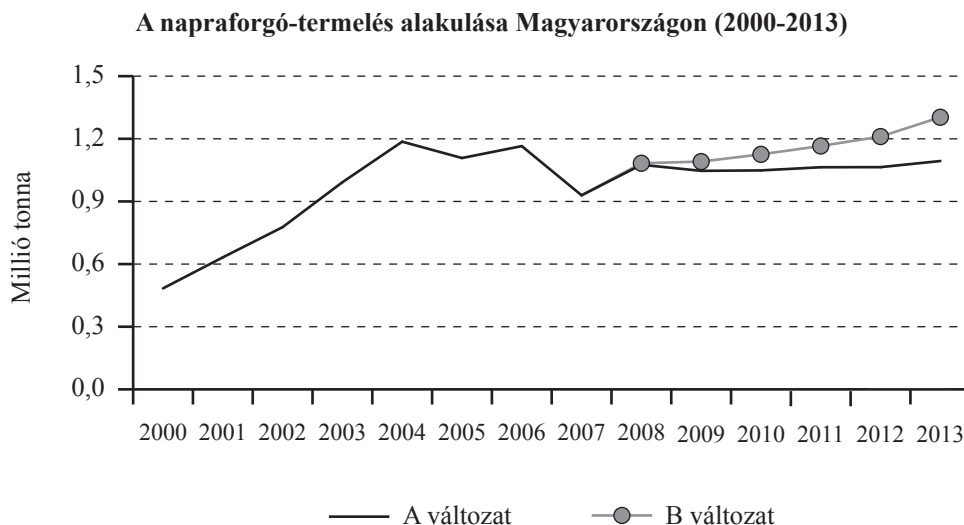
Magyarország 2004-2006 között Franciaország után az EU-25 második legnagyobb napraforgó-termelő tagállama volt. Átlagos hektárhozamunk a jobbtermésű években nemcsak megközelíti, hanem meg is haladja az EU-15 átlagát, de Franciaországtól – ha többesztendő időszeit vizsgálunk – még elmarad. Románia 2007. évi EU-csatlakozásával részesezésünk az EU napraforgó-kibocsátásából 30%-ról várhatóan 20% alá csökken az elkövetkező években.

Második legfontosabb olajnövényünk a repce. Repcemagból 334 ezer tonnát takarítottunk be 2006-ban, ami 18%-kal haladta meg a 2005. évi és 15%-kal a 2004. évi termés mennyiséget. A növény vetésterülete 2003 óta évről évre bővült, 2006 őszén már túllépte a 223 ezer hektárt, ami az előző évihez képest 60%-os, míg a 2001-2005 közötti évek átlagához viszonyítva több mint 200%-os növekedést jelent. A repce gyorsan növekvő népszerűsége egyértelműen az óriási kereslettel és a magas felvásárlási árakkal magyarázható. Bár a koratavaszi száraz időjárás nem kedvezett a növény fejlődésének, 2007-ben mégis 490 ezer tonnát közelítő rekordtermés került a magtárakba. A repce tervezett vetésterülete 2007 őszén 251 ezer hektár volt, ami 13%-kal nagyobb az előző évinél. A hazai repcetermelést a hozamok számottevő ingadozása jellemezte az EU-csatlakozást megelőző években, ami egyrészt időjárási (gyakori fagykár), másrészt agrotechnikai (alacsony műtrágya- és növényvédőszer-ráfordítás) okokra vezethető vissza. A 2004. évi tapasztalatok és a termelési költségek nemzetközi összehasonlítása alapján megállapítható, hogy a versenyképes és jövedelmező repcetermelés feltétele Magyarországon a legalább 3 tonna hektárhozam elérése és szinten tartása. Azonban országosan a hozambiztonság erősen kétséges, ugyanis a növény vetésterülete már messze meghaladta a termőhelyi adottságok szempontjából optimális maximumot.

Az olajnövény-termelés jövedelmezősége mind a napraforgó (étolaj és biodízel), mind a repce (biodízel) iránti kereslet további élénkülésének, valamint a közvetlen támogatások lépcsőzetes emelkedésének köszönhetően javul, ezért bizonyos, hogy a szántóföldi növények nemzeti kiegészítő támogatásának termeléstől történő függetlenítése, illetve az összevont gazdaságtámogatási rendszer bevezetése összességében csak kevésbé befolyásolja a hazai olajnövény-termelést. A komparatív előnyöket nem élvező területeken kiesők helyébe a hatékonyabb üzemek lépnek, így az olajnövények vetésterülete legfeljebb néhány tízezer hektárral csökken középtávon.

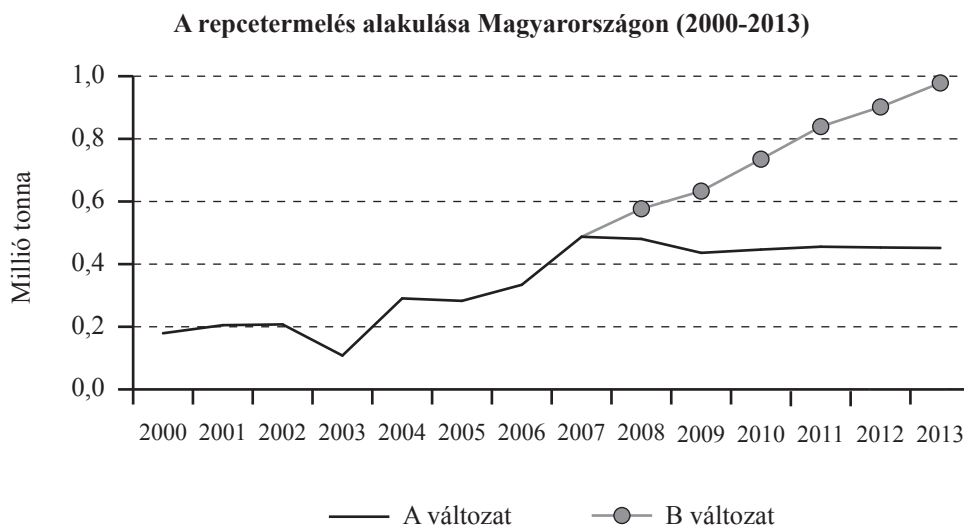
Modellszámításaink szerint a napraforgót 480 ezer hektáron, míg a repcét 220 ezer hektáron vetik 2013-ban. A napraforgó-termelés a 2004-2006 közötti időszak éves átlaga, vagyis 1,1 millió tonna, míg a repcetermelés 450 ezer tonna körül alakul a vizsgált időszak végén (18-19. ábra).

18. ábra

Forrás: KSH adatok (2000-2006), valamint az AKI Agrárpolitikai Kutatások Osztályának modellszámítási eredményei (2007-2013)

19. ábra

Forrás: KSH adatok (2000-2007), valamint az AKI Agrárpolitikai Kutatások Osztályának modellszámítási eredményei (2008-2013)

Kedvezőbb időjárási viszonyokat és gazdasági környezetet feltételező **optimistább modellváltozatunk eredményei alapján a napraforgó vetésterülete kerekítve 500 ezer hektár lenne, míg a repcét mintegy 300 ezer hektáron termeszténék 2013-ban.** Napraforgómagból 1,3 millió tonnát, repceből 980 ezer tonnát takarítanának be (18-19. ábra). Miként az leszűrhető, Magyarországon a repcetermés számottevő növelését részben a termésátlagok emelésével lehetne megoldani, ehhez azonban elengedhetetlen a helyes agrotechnika alkalmazása.

Európában az olajosmagvak kereslete a bioüzemanyag-ipar nyersanyagigénye miatt rövid- és középtávon is erős marad, ezért a felvásárlási árak előreláthatóan viszonylag magasak és stabilak lesznek. Ez azonban egyáltalán nem jelent garanciát arra, hogy az Európai Unióban rövid- vagy középtávon jelentősen nő az olajosmagvak termelése, ugyanis a repce vetésterületének aránya egyes térségekben elérte a vetésforgóban még optimálisnak mondható szélsőértéket. Ha ezt túllépik, akkor súlyos növényegészségügyi problémákkal és a hozamok csökkenésével kell számolni. Mindemellett valószínűsíthető, hogy a kötelező területpihentetés eltörlésével (*Health Check*) termelésbe vonható (általában gyenge adottságú) földeken a gazdálkodók többnyire kevésbé igényes kalászos gabonaféléket vetnek, semmint olajnövényeket.

A biodízel iránti kereslet folyamatos növekedése nyomán a biodízelgyártó üzemek száma Európában tovább nő, és mind több olajütő vált repcemagra. Ennek következményeként visszaesik a napraforgó-étolaj előállítás. **A saját termelésű repcemag mennyisége nem lesz elegendő az EU-27 saját igényeinek kielégítésére.** Erősödik a közösség importfüggősége: az Európai Bizottság várakozásai szerint a repcemag behozatala középtávon meghaladja az 1 millió tonnát. Ami a napraforgót illeti: az EU-25 a világ legjelentősebb napraforgómag-importőre volt, de Bulgária és Románia csatlakozása átrendezi a 27 tagúra bővült közösség kereskedelmi egyenlegét, ugyanis e két ország a világ legnagyobb nettó napraforgómag-exportőrei.

A biodízel-előállítás és -felhasználás terén a legtöbb tagállam Magyarország előtt jár. Amellett, hogy másutt kedvezőbbek a repcetermelés természeti és technológiai feltételei, aminek köszönhetően egységnyi területről akár másfélszer annyi biodízelt tudnak kinyerni (következésképp jobbak a gazdaságossági mutatók is), az idejekorán elindított programok eredményeként már számottevő feldolgozó kapacitásokkal rendelkeznek.

Magyarországon az évente megtermelt napraforgó- és repcemag szinte maradéktalanul a hazai feldolgozó üzemekbe, illetve exportra kerül³³. Legfontosabb felvevőpiacaink (Hollandia, Ausztria és Olaszország) a jövőben is igényt tartanak a magyar árura. Az export volumene a jövőben természetesen a megvalósuló hazai biodízelgyártó kapacitásoktól függ. A hivatkozott hódmezővásárhelyi üzem (ld. 3.3. fejezet) a tervek szerint már 2009-től a napraforgó-exportárualap mintegy 80%-át feldolgozza, napraforgómag-kivitelünk tehát hamar lecsökken³⁴.

A tervezett hazai biodízel-előállító üzemek összes output-kapacitása több mint 400 ezer tonnára tehető, ami éves szinten mintegy 1,3 millió tonna olajosmag feldolgozását tenné lehetővé. Ennyi alapanyag csak az optimistább modellváltozatunk szerint állna rendelkezésre, feltéve, hogy az összes megtermelt repcemag és az étolajgyártásban fel nem használt napraforgómag szabadon elérhető lenne a bioüzemanyag-iparnak. Nyilvánvaló, hogy csak a hazai termelésből az óriási igényt egyébként nem lehet kielégíteni, de a potenciális importot (pl. Ukrajnából, Romániából) figyelembe véve sem tűnik reálisnak az összes tervezett kapacitás megvalósítása. Az mindenestre valószínűsíthető, hogy repcemag-exportunk középtávon erősen visszaesik, esetleg teljesen meg is szűnik.

³³ A repcemag-feldolgozás Magyarországon elenyésző, ugyanis a hazai növényolaj-gyártást uraló Bunge Zrt. leszerelte és külföldre szállította a kapacitásokat (ugyanakkor a napraforgómag-feldolgozó kapacitását 20%-kal bővítette).

³⁴ Ugyanakkor bőségesen lesz takarmányozásra alkalmas napraforgódara, amivel szójadaraimportunk egy része kiváltható.

4.3.3. Cukorrépa

A világ cukortermelése és -felhasználása kontinensenként, illetve régióként igen eltérő mértékben, de összességében folyamatosan emelkedik. Míg a globális kibocsátás **3%-kal**, a cukorfogyasztás átlagosan évi **2%-kal** nőtt az 1990-2006 közötti időszakban. Utóbbi elsősorban az ázsiai és dél-amerikai kereslet élénkülésének tulajdonítható. A világ cukortermelése (nyerscukor-egyenértékben kifejezve) meghaladta a 160 millió tonnát a 2005/2006. gazdasági évben. Ennek 75-80%-át cukornádból, míg a fennmaradó részét cukorrépából állították elő. A kőolaj világpiaci árának emelkedése, illetve magas szintje az etanolgyártás jövedelmezőségét javítja, aminek rövidtávon valószínűsíthető következménye a nádcukor kínálatának visszaesése és – a cukor iránti kereslet további növekedése mellett – **a cukor világpiaci árának emelkedése.**

Az Európai Unió cukorpiaci rendtartása 2006/2007. gazdasági évtől hatályos változtatásainak elsődleges célja a **kínálat korlátozása**. A WTO-kötelezettségek teljesítése érdekében **5,5-6 millió tonnával** kellene csökkenteni az EU évi 18-19 millió tonna közötti cukortermelését a 2009/2010. gazdasági évre. Ezért az Európai Bizottság a cukor (euróban kifejezett) referenciaárát négyéves időszak alatt, több lépésben összesen 36%-kal, a cukorrépa minimálárát – a tagállamok „B” cukorkvótája függvényében – 38-45%-kal (Magyarországon 39,7%-kal) csökkenti. Emellett a cukor intervenciók felvásárlását közösségi szinten évi 600 ezer tonnában korlátozza a 2009/2010. gazdasági évig, majd megszünteti. A Bizottság a cukorrépa-termelők és -feldolgozók számára hátrányos intézkedések kompenzálására termeléstől függetlenül közvetlen jövedelmentámogatás, a kvóták önkéntes visszaadásának ösztönzésére szerkezetváltási segély, míg az intervenciók felvásárlás későbbi megszüntetése ellentételezéseként magántárolási támogatás bevezetéséről is döntött.

Az elkövetkező években az Európai Unióra nehezedő **importnyomás további erősödésére** kell felkészülni. Az EBA (*Everything But Arms*) megállapodás alapján 2009-től 46 fejlődő ország vámmentesen szállíthat cukrot az Európai Unióba, emellett a balkáni országokból származó cukorbehozatal is emelkedhet. Mindezek következményeként **4-5 millió tonna** közötti cukorimport várható.

Magyarországon a cukorrépa 2009/2010. gazdasági évtől érvényes 26,3 euró/tonna minimálára nagyjából az 1999-2002 közötti időszakban fizetett felvásárlási átlagárnak felel meg. Ilyen árszint mellett, a termeléshez felhasznált inputok drágulása miatt csak **a hatékonyság további javításával lehet jövedelmet realizálni**. Mivel a hazai répatermelők közül sokan technológiai fejlesztéseket hajtottak végre az EU-csatlakozás előtt és után, valószínűsíthető, hogy e kívánalmak teljesülnek is az elkövetkező években. Tesztüzemi adatokra alapozott prognózisunk szerint a cukorrépa minimálára és a termelőknek (szerzett joggal) fizetett kompenzáció mellett **van esély a megmaradt cukorkvótához szükséges cukorrépa jövedelmező előállítására – noha kétségtelen, hogy az elérhető jövedelem EU-tagságunk első éveitől kezdve visszasiklik**. Erős forint esetén, a gabonafélék és olajnövények jövedelmezőbb termesztése mellett a cukorgyárak –kvótájuk kitöltése érdekében – várhatóan csak a minimálárnál magasabb felvásárlási áron tudnak szerződést kötni a cukorrépa-termelőkkel. Borbély [2007] az árkiegészítés mértékét a gyárkörzetek függvényében tonnánként 1-6 euró között becsüli.

A cukorrépa-termelés jövedelmezősége középtávon más tényezők hatására is javulhat:

- az EU a cukortermelést középtávon (legalább 2014/2015. gazdasági évig) továbbra is a tagállami kvótákra alapozott répaszállítási jogok révén korlátozza;
- az EU cukorexport-visszatérítésének fokozatos leépítése felfelé húzhatja a cukor világszintű árát;
- magas kölajár mellett a cukornádra alapozott etanolgyártás igen jövedelmező, a nádcukor globális kínálata nem tud lépést tartani a dinamikusan fejlődő országok cukorkeresletének növekedésével, aminek nyomán a cukor világszintű ára emelkedhet;
- az Európai Bizottság várakozásai szerint az EU etanolipara 2013-ra már 2,2 millió tonna cukrot vásárol fel, amivel számottevően csökkenteni a belpiaci készleteket.

Magyarországon a 2007/2008. gazdasági év kezdetén – miután a kabai cukorgyár tulajdonosai a termelési kvótát visszaadták – már csak négy cukorgyár működött. Ezek két társaság érdekeltségi körébe tartoznak. A hazai cukorgyárak az európai átlagnál jobb költség-hatékonyan működnek. **Hátrányuk elsősorban a méretgazdaságosság, az élőlátás és energiafelhasználás terén adódik. Előnyünk a bérek viszonylag alacsony szintjéből és a kis amortizációs költségekből származik** [Csillag, 2005].

A szerkezetváltási program első évének tapasztalatai alapján, az Európai Bizottság javaslatára az Európai Tanács ismét módosította a cukorpiaci rendtartást, hogy még inkább ösztönözze a kvótavisszaadást. A cukorrépa-termelőknek lehetővé tette, hogy répaszállítási jogukat a cukorgyár kvótájának 10%-áig **közvetlenül visszaadják**, és így – tonnánként egyszeri, 237,5 euró kiegészítő kifizetést fejében – a feldolgozó beleegyezése nélkül lemondjanak a kapcsolódó cukorkvótáról. A Tanács a nemzeti kvótákat tovább csökkentette, figyelembe véve a rendtartás újabb módosításáig visszaadott cukorkvóták nagyságát.

E változtatások miatt a két magyarországi cukoripari társaság 2007 végén **egy-egy gyár bezárásáról** döntött. A Nordzucker érdekeltségébe tartozó cég a szolnoki, az Agrana érdekeltségébe tartozó cég a petőházi gyár leállításáról határozott. Mindketten abban érdekeltek, hogy egyenként 46 ezer tonna körüli cukorkvótáról mondjanak le, és így **a magyarországi kvótavisszaadás meghaladja az 50%-ot** (a kabai cukorgyár bezárásával együtt). Ekkor ugyanis nagyobb szerkezetátalakítási támogatásban részesülnek, egyúttal nem kell további kvótacsökkentésre számítaniuk. Több kvótát egyik társaság sem akar visszaadni, még a rövidtávon nagyobb szerkezetátalakítási támogatások ellenére sem, hiszen a megmaradó gyárak **500 kilométeres vonzáskörzetben** Borbély [2007] becslései szerint valószínűsíthető mintegy **2 millió tonna körüli „cukordeficit” hosszútávon magasabb jövedelemmel kecsgetet**.

Persze nem szabad elfeledni, hogy **a cukorrépa-termelés jövője Magyarországon mindenképp a gyártulajdonosok regionális stratégiájától függ.**

Az **optimistább** scénárió feltevései alapján a hazai cukorrépa-termelők kedvezőbb jövedelmezőséggel termesztenek a megmaradt cukorkvótához szükséges cukorrépat. Amennyiben a termelők számára kedvezőtlen változás nem következik be a cukorpiaci szabályozásában, akkor a **jövedelmezőség** – a reform nyomán valószínűsített csökkenéssel ellentétben – várhatóan **javul**, egyrészt a fájlagos termelési költségek mérséklődése, másrészt a gyengébb forint árfolyam hatására.

4.3.4. Zöldség- és gyümölcsfélék

Míg a globális zöldség- és gyümölcsstermelés egyenletes ütemben nő, a hazai mind inkább elszakad ettől a trendtől. A világpiacon új szereplők jelentek meg, akik nagy mennyiségben előállított, olcsó termékekkel kíméletlen versenyre kényszerítik a lassan reagáló régiókat. Az európai piac minden korábnál vonzóbbá vált a Távol-Kelet, valamint a déli félteke fejlett és fejlődő országai számára, ezért az öreg kontinens zöldség- és gyümölcsstermelőire nehezedő nyomás vélhetően tartós marad a közeljövőben [Baas, 2004]. A fogyasztás szerkezete a mai ismereteink szerint egészségesebbnek tartott táplálkozás felé mozdult el. Globálisan a zöldség- és gyümölcsfélék fogyasztásának további növekedésével lehet számolni az elkövetkező évtizedben.

Az Európai Unió a világ legnagyobb frissgyümölcs- és zöldségimportőre, és mint ilyen, piaci lehetőséget jelent a magyar termékek számára is. A világ frissgyümölcs-kivitelének csaknem fele az EU-tagállamokba érkezik (*extra*-EU kereskedelem); Nyugat-Európa különösen jó piaca a közösségben nem termelhető déligyümölcsöknek és a szezonon kívüli termékeknek. A hazai lehetőségek mérlegelésekor fontos szempont, hogy az EU-tagállamok mindössze harmada önellátó zöldség- és gyümölcsfélékből, a többi nettó importőr e termékekből. Az európai piacon keresett zöldség- és gyümölcsfajok jelentős része Magyarországon is versenyképesen termelhető. Az EU zöldség- és gyümölcspiaci szabályozása a termelést adminisztratív eszközökkel nem korlátozza, a hazai kibocsátás a piaci lehetőségek függvényében szabadon növelhető.

Magyarországon a zöldség- és gyümölcsstermesztés **több ezer családnak jelent megélhetést, kiegészítő jövedelemforrást**. Fontos szerepet játszik a vidéki népesség foglalkoztatásában, jövedelemszerzésében. A két ágazat együttesen a mezőgazdaság termelési értékének 10-12%-át adja, az élelmiszergazdaság exportárbevételéhez pedig 17-20%-kal járul hozzá. A magyar termelők az EU-csatlakozással, a piacnyitással, a tagállamokból és harmadik országokból érkező importáru térhódításával nehéz helyzetbe kerültek. A belföldi túlkínálat vagy éppen a kínálat hiánya és az import olcsósága a gyengén szerveződött hazai piacon nyilvánvalóvá tette lemaradásunkat a hatékonyság terén. Versenyképességi hátrányunkat tükrözi a termelési költségek magas és a realizált jövedelmek alacsony szintje, továbbá a termelési színvonal ingadozása. Termésátlagaink európai összehasonlításban alacsonyak, számos termék esetében legalább 30-40%-kal növelni kell a hektárhozamokat, amihez korszerű eszközökre, termesztési módszerekre, de mindenekelőtt az **öntözhető földterület növelésére** van szükség. Versenyben maradásunkhoz el kellene érni almából a 30-40 tonna, körtéből a 20-25 tonna, meggyből a 12 tonna, kajsziból a 15 tonna, őszibarackból a 20 tonna, ipari paradicsomból a 60-80 tonna, görögdinnyéből a 40-50 tonna hektáronkénti termést.

A kertészeti ágazatokban nem lehet eléggé hangsúlyozni az öntözés szerepét, hiszen az éghajlatváltozás kedvezőtlen hatásai a jövőben egyre súlyosabbak lehetnek. Magyarországon a szabadföldi termesztés technológiai hiányosságokkal terhelt. A zöldségfélék területének csupán harmada (a gyümölcsültetvényeknél ennél is kevesebb) öntözhető, intenzív termesztés az összterületnek kb. 10%-án folyik. A fejlesztések egyik prioritása tehát minél nagyobb földterület öntözhetővé tétele. Az öntözött terület nagyságát a jelenlegi 25-30%-ról **legalább 80-85%-ra** kell növelni. Az öntözés a magas színvonalú, biztonságos termelés záloga, a mennyiség és minőség ingadozásai csökkentésének legfontosabb eszköze. A vízpótlás alapvető módja a mikro-öntözés, ezen belül is a folyamatos tápoldatozással kombinált víztakarékos csepegtető öntözés.

A piaci verseny erősödése, a kereslet-kínálat összhangjának hiányosságai, az új piaci körülményekhez való alkalmazkodás a zöldség- és gyümölcsstermelésben változtatások sorát igényli. Az ágazatok fejlesztése célszerű, mert a közép-európai régió más országaihoz viszonyítva jó adottságokkal rendelkezünk, és kiterjedt belső piacra termelhetünk. Lehetőséget jelent a biotermékek, a különlegességek, az ún. hungarikumok előállítására, a részpiacok igényeinek kielégítése. Egyelőre azonban versenyhátrányban vagyunk, és számolni kell azzal, hogy az elkövetkező években tovább nő a friss áruk behozatala. Magyarország **nettó importőr friss gyümölcsökből**, de **a zöldségfélék nettó exportőri szerepe** az import határozott növekedése mellett **egyelőre nincs veszélyben**. Az EU-csatlakozás után különösen a banán, az egzotikus gyümölcsök, a dinnye, a paradicsom és a csemegezőlő behozatala nőtt meg. A feldolgozott termékek kivitele értékben kevésbé ingadozó és mérsékelt növekvő tendenciát mutat. (Főbb tartósított termékeink a csemegekukorica, zöldborsó, uborka, paradicsom és fűszerpaprika-őrlemény, gomba, szárítmányok, almalé-sűrítmény, ivólevelek és befőttek.)

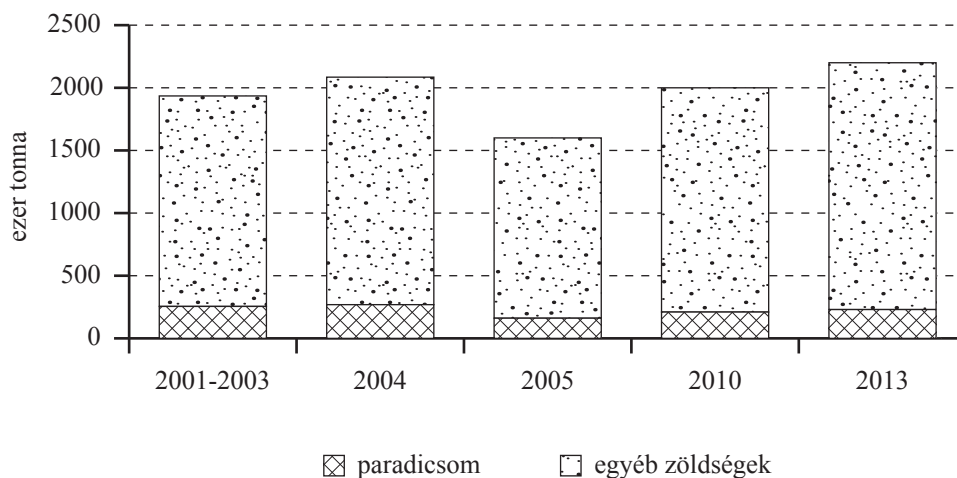
Az értékesítés szerveztségében nagy lemaradás mutatkozik, a kínálat koncentrációja csekély. A globalizálódó piacon a zöldség- és gyümölcságazatnak a szervezett szakmai munka és az EU által is támogatott termelői szervezetek (TÉSz-ek) tevékenysége jelent segítséget. A TÉSz-ek létrehozása komoly előrelépés a termékpálya és különösen az értékesítés szervezésében, ám az elkövetkező években szükség van ezek további fejlesztésére és megerősítésére (ez számuk csökkenésével, de a forgalomból való részesedésük növekedésével jár), infrastruktúrájuk javítására. Fontos lenne, hogy több értékesítő szervezet szövetséget alkosson és összehangolja tevékenységét, amire már vannak példák.

A 2004. évi, kedvezőtlen piaci folyamatok miatt a szántóföldi zöldségek vetésterülete 104 ezer hektárról 85 ezer hektárra, a hajtató felület 5 ezer hektárról 4,3 ezer hektárra csökkent (ebből mintegy 3,5 ezer hektár az állandó vázzal épített fóliaház, a többi váznélküli takarás, és 100 hektár körüli az üvegház). Az összes zöldségtermés is kevesebb lett: 2004-ben még 2 millió tonna, míg az azt követő években 1,6-1,7 millió tonna termett, ezen belül a hajtató zöldség mennyisége mintegy 360 ezer tonna.

A kibocsátás szinten tartása stabil feldolgozóipari háttérrel lehetséges³⁵ – a pénzügyi gondok azonban egyelőre beárnyékolják az ágazat jövőjét. A zöldségfélék vetésterületének 60%-át az „ipari” zöldségek (csemegekukorica, zöldborsó, paradicsom, uborka stb.) teszik ki. Az összes zöldségtermés mintegy fele kerül a feldolgozóiparhoz. Az ágazat jövője szempontjából az ipari háttér fejlesztése tehát stratégiai kérdés. **Becslések szerint a termés mérsékelt növelésére is van esély: 2010-2013 között 2,0-2,2 millió tonna kibocsátás is elérhető.** Ehhez azonban komplett fejlesztési csomag, a belföldi fogyasztás növelése, a piaci háttér bővítése szükséges. Súlyosan érinti az ágazatokat a bizonytalan feldolgozóipari háttér, ami miatt az ipari alapanyag-előállítás kiszámíthatatlanul ingadozik. Javulás az ipari háttér stabilizálódása után várható. A hazai zöldségtermesztés optimistább forgatókönyv szerinti alakulását a 2000-2013 közötti időszakban a 20. ábra szemlélteti.

³⁵ A globalizáció drámai változásokat idéz elő az iparágban. Nemcsak a külföldi befektetők „jönnek-mennek”, hanem a hazai kis- és közepes méretű konzervüzemek is leányvállalatokat nyitottak és nyitnak külföldön (pl. Ukrajnában).

A hazai zöldségtermelés középháttérén várható változása*

* Fűszerpaprikával együtt.

Forrás: KSH adatok (2001-2003, 2004, 2005), valamint az AKI Agrárpolitikai Kutatások Osztályán készült előrejelzés (2010, 2013)

A mintegy 80-85 ezer hektár szántóföldi zöldségtermesztés mellett a nagyobb és biztonságosabb hozamok elérése, illetve a tenyészidőszak meghosszabbítása érdekében kétszeresére kellene növelni a fólia alatti hajtató felületet (hideghajtás), ezáltal a jó minőségű áru mennyisége jelentősen növelhető. (Legfontosabb hajtató zöldségfajok a paprika, paradicsom és az uborka.) Ez a beruházás tökeigényes technikai fejlesztés, ezért fontos a versenyképesség javítását elősegítő energiatakarékos megoldások keresése, a **geotermikus energia** kertészeti hasznosítása. Becslések szerint a természetű létesítmények mintegy 60-65%-át fűtik geotermikus energiával. Az ágazat fejlődéséhez elengedhetetlen ezen energiaforrás szakszerű és környezetbarát kihasználása.

A melegigényes zöldségfélék (pl. ipari paradicsom, fűszerpaprika, konzervuborka) piacán a mediterrán országok dömpingárúja jelent mind nagyobb kihívást. A külföldön már ismert és bevezetett termékeink (pl. az étkezési paprika, pritaminpaprika, görögdinnye, fokhagyma, konzervuborka, toma, természetű gomba és egyes káposztafélék) eladását tovább kell növelni. Ezek mellett jó lehetőség van a spárga kivitelére és a piaci rések kihasználásával salátafélék, illetve hajtató termékek exportjára [Erdész *et al.*, 2006].

Gyümölcsfélékből az 1 millió tonna körüli, kiemelkedően magas, 2004. évi termés 30%-kal haladta meg a 2005. évet és az EU-csatlakozás előtti öt éves időszak átlagát. Be kell látni, hogy a távoli országokból érkező olcsó tömegáruval szemben a hagyományos hazai gyümölcsök (egyelőre) nem versenyképesek. A 2007. évi rendkívül gyenge termés tovább rontotta az ágazat helyzetét. Sajnos, a volumen csökkenése az önköltség várható növekedésével, az export visszaesésével és az import növekedésével párosul.

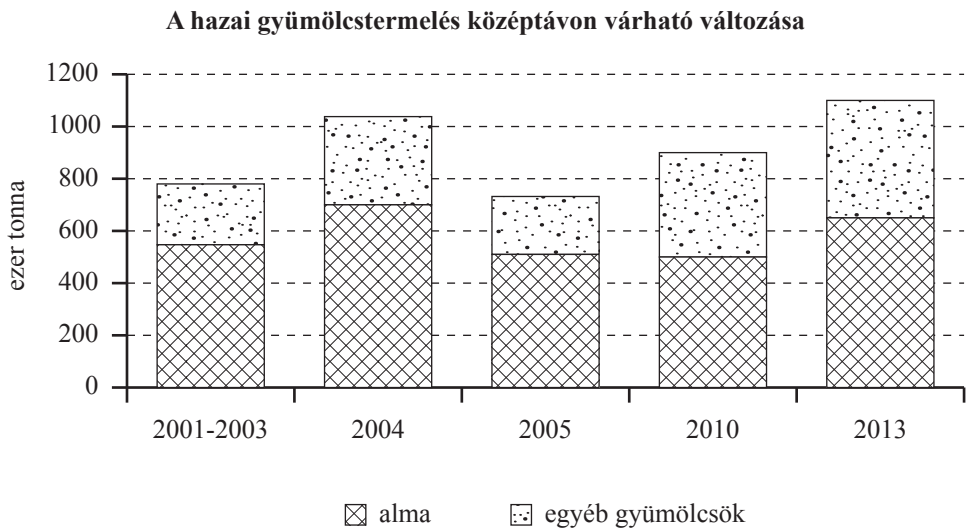
Az ágazatot sújtó szerkezeti problémák kezelése elengedhetetlen a jövőben. Az ültetvények korszerűsítése (beleértve az ültetvénykivágás támogatását) mellett az intenzív termesztés ösztönzése lehet a főirány. Versenyben maradásunkhoz nélkülözhetetlen a piac-

központú fajtaszerkezet kialakítása, a termelési színvonal emelése, az önköltség csökkentése, a frisspiaci kínálat növelése, az árukezelés, tárolás korszerűsítése, valamint a környezetbarát integrált termesztés elterjesztése [Erdész, 2007].

A termelés korszerűsítése mellett a **piac bővítése** a legfontosabb ágazati feladatok egyike, és a lemaradás itt a legnagyobb. Az EU piacán az alma és őszibarack nehezen adható el, ugyanakkor a meggy jelenlegi pozíciója előreláthatóan megőrizhető. Kedvezőnek mondhatók a körte, kajszli, cseresznye, szilva, egyes bogyós gyümölcsök és dió kilátásai. Jó eredmények érhetők el a feldolgozott gyümölcsök (almalé-sűrítmény, meggybefőtt, lekvárok, dzsemek, gyorsfagyasztott készítmények stb.) kivitelében. A gyümölcsle alapú italok, újdonságok iránti kereslet folyamatosan nő.

A belföldi fogyasztás árualapja a termelés szinten tartásával megtermelhető, ami kb. **700 ezer tonna** gyümölcsmennyiséget jelent. S bár a csatlakozás utáni nehézségek miatt átmenetileg ezzel a csökkent termeléssel lehet számolni, **fejlesztéssel van remény a hazai gyümölcsstermelés szinten tartására vagy 1 millió tonnát meghaladó növelésére**. E törekvést segíti az ültetvények korszerűsítése, az intenzív technológiák alkalmazása, az öntözés fejlesztése, az ápolási és betakarítási munkák hatékonyságának javítása, a nagyobb termésátlagok elérése stb. (21. ábra).

21. ábra

Forrás: KSH adatok (2001-2003, 2004, 2005), valamint az AKI Agrárpolitikai Kutatások Osztályán készült előrejelzés (2010, 2013)

A jelzett mennyiségből 400-500 ezer tonna hazai fogyasztásra, ugyanennyi feldolgozásra (ebből 300-350 ezer tonna alma), 50-100 ezer tonna gyümölcs pedig exportra kerülhet, és külkereskedelmi egyenlegünk javulhat. A termékszerkezet az alma részarányának csökkenése következtében a csonthéjasok növekedését mutatja.

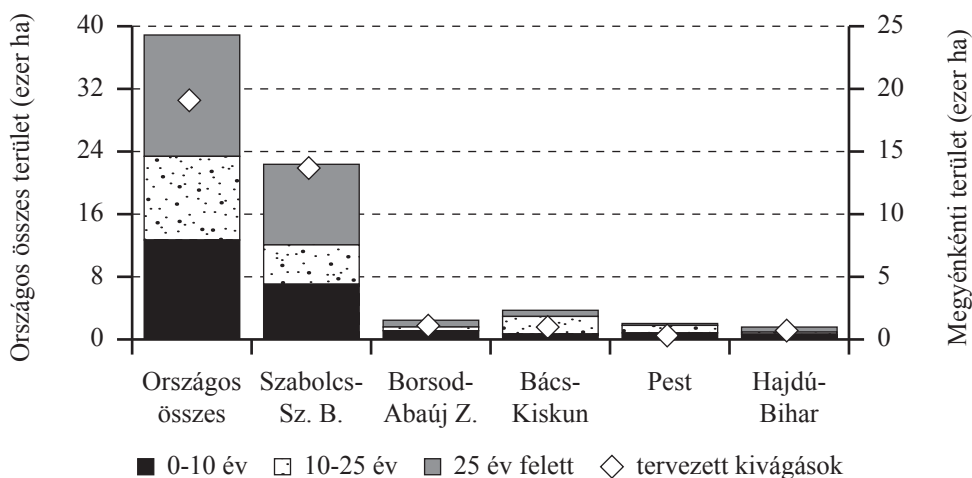
Legfontosabb gyümölcsfélénk, az alma helyzete tipikusnak mondható: van belföldi kereslet, emellett exportárualap is rendelkezésre áll (kivétel a 2007. év, amikor a 2006. évi terméshez képest 55-60%-os, több térségben 100%-os fagykár keletkezett), az ágazat mégis

évek óta értékesítési nehézségekkel küzd, aminek elsődleges oka az elavult fajtaösszetétel, az ültetvények elöregedése, a minőség ingadozása, valamint a termésmennyiség kiszámíthatatlansága. A 25 éves vagy ennél is idősebb almások az összes ültetvényterület közel 40%-át teszik ki.

Az ipari feldolgozásra kerülő alma (az összes termés több mint fele) átvételi ára sok esetben a termelési költségeket sem fedezi, mert a sűrítmény világpiaci ára a kínai dömping miatt alacsony. Ennek tükrében a várható árualapot nehéz megbecsülni, ám a probléma súlyosságát jelzi, hogy maguk a termelők 2010-ig összesen 19,1 ezer hektár (csak Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében több mint 13 ezer hektár), a meglévő almaültetvények 49%-ának felszámolását helyezték kilátásba [Szabó, 2004]. Az új ültetvényeket továbbra is hagyományos almatermelő vidékeinken telepítik. A termelés kétharmadát még mindig az észak-keleti megyék adják, ahol a tízévesnél fiatalabb almások aránya változatlan (22. ábra). Az ültetvények elöregedése és a kezeletlen almáskertek miatt az elkövetkező években a hazai almatermelés csökkenése valószínűsíthető.

22. ábra

A hazai almaültetvények kor szerinti megoszlása, valamint a kivágási szándék

Forrás: KSH és Alma TermékTanács

A 2007-2013 közötti időszak mindkét kertészeti ágazatban némi reménykedésre ad okot, mert az ÚMVP műszaki-, technikai- és technológiai fejlesztést, környezetgazdálkodást, komplex vidékfejlesztést elősegítő támogatási lehetőségeivel a zöldség- és gyümölcsstermelés nemzetközi versenyképessége javulhat.

Az EU zöldség- és gyümölcsfélék piacszabályozásának reformja 2008-tól hatályos. Ennek értelmében az ipar paradicsom, őszibarack és körte feldolgozói támogatása megszűnik, de azt a tagállamok **történelmi bázison, a termeléstől függetlenül is kifizethetik a gazdálkodóknak**. A reform célja a zöldség- és gyümölcs ágazatok piacorientáltságának és versenyképességének növelése, a termelői jövedelmek ingadozásának csökkentése, valamint a piaci válsághelyzetek megoldása. Emellett továbbra is támogatják a termelők értékesítési szerveződéseinek kialakítását és működtetését, továbbá kiemelt kérdésként kezelik a környezetvédelmet, illetve a zöldség- és gyümölcsfogyasztás népszerűsítését.

4.3.5. Szőlő és bor

A világ borgazdaságát erős kínálati nyomás jellemzi, ami alapvetően két tényezőre vezethető vissza: egyrészt a nagy bortermelő és borivó nemzetek borfogyasztásának csökkenésére, másrészt a szőlőterületek és a kibocsátás példátlan növekedésére a déli félteke országaiban, valamint az Egyesült Államokban és Kínában.

A világgazdaság bővülésére vonatkozó előrejelzések és a mértékletes borfogyasztás egészségre gyakorolt pozitív hatásairól szóló bizonyítékok kedveznek a borfogyasztás növekedésének. Az elkölthető jövedelem magas szintje és emelkedése ellenére azonban Franciaországban, Spanyolországban és Olaszországban a borfogyasztás további csökkenésével kell számolni. Ennek oka, hogy a nyugati társadalmak elöregedése miatt a legtöbb bort fogyasztó korcsoport részaránya csökken a népességben. A rendkívül gyors gazdasági növekedés, a hatalmas népességszám és a kedvező korstruktúra következtében a világ borfogyasztását Dél-Kelet-Ázsia, ezen belül Kína jelentős mértékben fellendítheti. Az ellentétes hatásokat összegezve **középtávon a világ borfogyasztásában szerény növekedésre számíthatunk**, amit a Vinexpo [2007] 4,8%-ra becsül a 2005-2010 közötti időszakban. Noha ezen belül a drágább borok fogyasztása várhatóan jobban nő, a globális fogyasztás mintegy 75%-át még mindig az ún. *basic* borok adhatják.

A borpiacon bekövetkezett áresés és a készletek felhalmozódása következtében a szőlőtelepítési kedv világszerte csökken. A termőfordulás előtt álló ültetvények magas aránya miatt azonban **az „újvilág” bortermelése az elkövetkező években a kereslet növekedését meghaladó ütemben emelkedik**, így a jövőben terméskorlátozásra is számítani lehet.

Az Európai Unió szőlőterülete a versenyképesség csökkenése miatt mind az EU-15, mind pedig az EU-10 tagállamokban visszaesést mutat. A borágazat válságához és a reformfolyamat elindításához a rendkívül szigorú és ellentmondásos szabályozás, az évjárat szerint szélsőségesen változó termelés, a belső fogyasztás csökkenése és az export stagnálása, valamint az import számottevő emelkedése vezetett. Az Európai Bizottság 2007 júliusában publikált borreform-javaslat a strukturális feleslegek megszüntetése érdekében öt évre szóló, önkéntes szőlőkivágási programot tartalmaz, ami – ha a tagállamok elfogadják a tervezetet – mintegy 200 ezer hektár ültetvény végleges felszámolását eredményezheti. A tervek szerint megszűnne a répacukorral, illetve a támogatott mustsűrítménnyel való mustjavítás lehetősége, továbbá eltörölnének minden intervenció célú piaci beavatkozást, amely eddig biztos felvevőpiacot jelentett a gyenge minőségű boroknak [Európai Bizottság, 2007a].

Az EU termelési potenciáljának visszaesése azonban valószínűleg csak átmeneti lesz, hiszen az elképzelések szerint **az új telepítések tiltása 2014-től megszűnne**, ami teret engedne a versenyképesebb ültetvényméretek kialakulásának. A szőlőültetvények szerkezetátalakítása a nemzeti támogatási boríték terhére várhatóan továbbra is támogatást élvez majd, ami a borminőségben és kissé magasabb termésátlagokban is érezheti hatását.

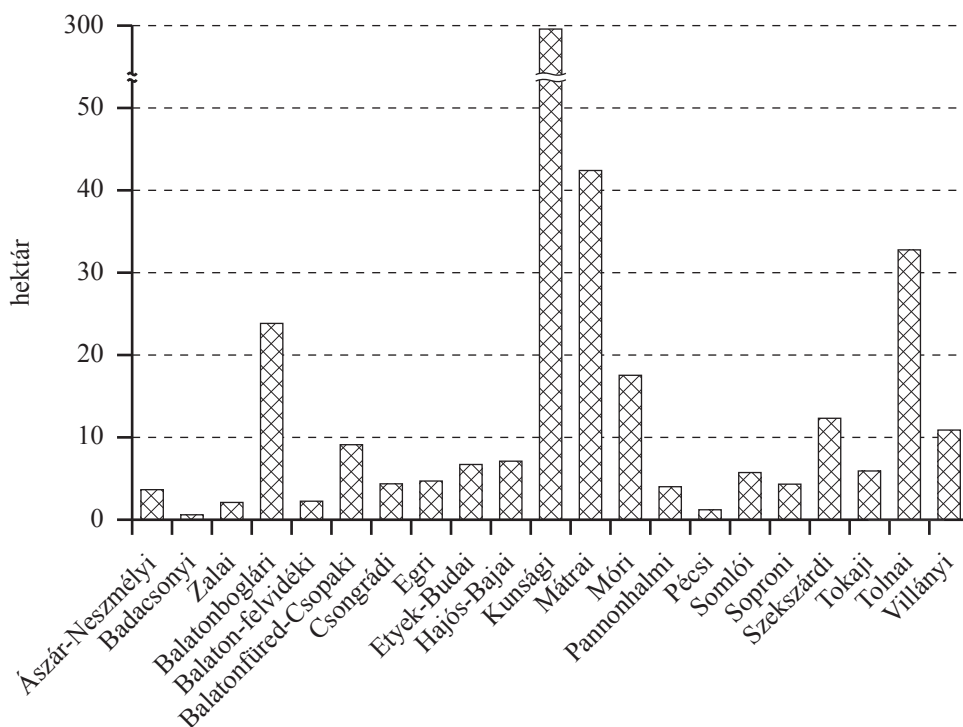
Magyarországon sok az öreg, szakszerűtlenül kezelt, elaprózott ültetvény, ennek következtében a szőlőtermelés területi termelékenysége alacsony, hektárhozama elmarad az újvilági és az európai élménynt alkotó országokétól. Az ültetvények fajtaösszetétele nem igazodik a „borvilág” ízléséhez, ami a világfajták és azon belül elsősorban a vörösborok fogyasztását részesíti előnyben. Borászati cégeink piaci ereje nem mérhető össze az elsősorban az Egyesült Államokban és Ausztráliában tevékenykedő nemzetközi nagyvállalatokéval, amelyek kivásárlások és összeolvadások eredményeként jelentős piaci koncentrációt értek

el. A világ legnagyobb borászatai több ezer hektáros szőlőültetvényeket hoznak létre az alapanyag termelés ellenőrzése, a minőség és a hatékonyság javítása érdekében, ezzel szemben a nálunk működő felvásárlói típusú integrációk – néhány pozitív példától eltekintve – nem szolgálják az ágazat fejlődését. A magyar boriparban – összehasonlítva a többi élelmiszeripari szakágazattal – igen alacsony a külföldi tőke részaránya.

Az ágazat a csatlakozást követően jelentős EU-forrásokat kapott a szőlőültetvények korszerűsítésére. A szerkezetátalakítási támogatások differenciálásának köszönhetően a támrendszerek felújítása mellett az ültetvények áttelepítése és a fajtaváltás is megindult. Az intézkedés 2004-2006 között összesen 4,3 ezer hektárt érintett (23. ábra). A szőlőültetvények végleges feladására 2006-ban 3,6 ezer, míg 2007-ben 2 ezer hektáron kerül sor.

23. ábra

Áttelepítés és fajtaváltás borvidékenként a szerkezetátalakítási támogatások felhasználásával (2007)

Forrás: MVH

A hazai borszektor egyik erőssége lehetne, hogy kiterjedt belső piacra termel, az importbor mennyisége azonban az EU-csatlakozás óta töretlenül nő. A behozatal leginkább az olcsó vörösborok szegmensében bővül, amit a magyar borokkal házasítva értékesítenek. Az ültetvényterület és a bortermés csökkenése árfelhajtó hatású, ami az import további növekedését okozza. A magyar borok kiszorulása a nemzetközi piacokról az EU-tagság ellenére folyamatos, a termékstruktúra sem minőségben, sem mennyiségben nem felel meg a piac igényeinek. Vannak ugyan magas minőségű csúcaborok a kínálatban – hiszen a magyar borászat egy része az elmúlt tíz évben jelentős fejlődést produkált – ezek azonban a termelési

volumennek csak kis részét képezik. A GfK Hungária [2007] háztartáspanel-vizsgálatai azt mutatják, hogy Magyarországon a bor kedveltsége évről évre nő, és főleg azok száma emelkedik, akik a minőségi borok kínálatából válogatnak. Ezzel együtt az asztali boroknak is van piaca, ezek a hazai fogyasztás több mint 60%-át adják. A gazdasági növekedés megtorpanása miatt az olcsó borokra középtávon is jelentős igény lesz.

Az Európai Bizottság borreform-javaslatja több szempontból is hátrányos a magyar borászokra nézve. A megemelt kivágási támogatás hatása a hazai borok hiányával szembesülő magyar piacon **a kivágás felgyorsulhat**, és elérheti, sőt, meg is haladhatja a terület 10%-áig (kb. 8,5 ezer hektár) terjedő tagállami kivágási limitet. A kivágásra feltehetően a kevésbé neves borvidékeken, kisebb területen, elavult ültetvényen, alacsony hatékonysággal termelők szánják rá magukat. A kistermelők ültetvényeinek kivágása a felvásárló borászatok helyzetére is hatással lesz, az alapanyagért folyó verseny borászatok megszűnéséhez vezet.

A reformjavaslat a természetes alkoholtartalom növelésének korábbi 2 térfogat-százalékos határértékét a „C” bortermelő zónában, ahová Magyarország is tartozik, 1 térfogatszázalékra csökkentené. Ez azt jelenti, hogy a még hiányzó cukortartalmat (az alkoholtartalom-növelés 1 térfogatszázalékát) alapanyagban kellene megtermelni, ami az egyébként is alacsony hektáronkénti termésátlagok csökkenésével jár. A répacukorral való mustjavítás tiltása (helyette sűrített must vagy finomított mustsűrítmény alkalmazható) egyes évjáratokban tovább drágítaná az asztali borok előállítását. Ugyanis problémát jelent, hogy kevés a szőlő, nincs sűrítési alapanyag, ami a szőlőár jelentős emelkedését okozza. Magyarországon elégtelen a sűrítőképesség is, a finomított mustsűrítmény előállítására pedig a technológia rendkívüli költségigénye miatt nem lesz lehetőség. Mindez oda vezetne, hogy a mustjavításhoz szükséges finomított mustsűrítményt a déli tagállamokból kellene importálnunk. A Hegyközségek Nemzeti Tanácsa (HNT) számításai szerint **a répacukorral való mustjavítás tiltása és az alkoholtartalom növelésének korlátozása legalább 30%-kal emelné az asztali borok termelési költségét.** E termék árversenyképességének romlása, ami nemcsak itthon, de olyan alacsonyabb árfekvésű piacainkon, mint Oroszország és Németország is pozícióink gyengülését okozná, az import növekedéséhez vezetne, elsősorban a túltermelést előidéző déli tagállamokból.

A borpiaci rendtartás forrásainak átcsoportosítása és a nemzeti támogatási „borítékok” kiszámítása, történelmi alapon való elosztása szintén nem kedvezne a magyar gazdáknak: **a reform után a termelési potenciál korszerűsítésére a korábbiaknál kisebb összeg jutna.** Pedig egyes szakírók véleménye szerint a vörösborok iránti kereslet mérséklődik, ezután a fehérborok „reneszánsza” következik, így Magyarországnak kedvező lehetősége lenne termőhelyi adottságai érvényesítésére. Összegezve az ültetvény-összeírás óta eltelt időszak telepítéseit, kivágásait és a várható kivágások adatait, **mintegy 25 ezer hektárnyi olyan ültetvény lehet az országban, amelyek azonnali cseréjére lenne szükség.**

Azonban a borágazat reformjáról szóló tárgyalások 2007 decemberi állása arra engedett következtetni, hogy **a répacukros mustjavítás a reformot követően is engedélyezett borászati eljárás marad**, mivel a tagállamok többsége elutasította a cukrozás tiltását. Az Európai Bizottság kompromisszumos javaslata alapján **a kivágási program öt évről háromra csökkenne**, a tagállamok pedig már **az ültetvényterület 8%-ának kivágásakor leállíthatnák a támogatási kérelmek befogadását.** A mustjavítás felső határát kedvezőtlen időjárás esetén a „C” bortermelő zónában **1,5 térfogatszázalékra emelnék.**

Amennyiben a reformról e változtatásokkal születik megállapodás, és a támogatott kivágások nem lépik túl a 8%-ot, a **hazai borszőlő-terület 76 ezer hektárra csökkenhet**. Ekkora, részben korszerűsített, jó kondícióban levő ültetvényterületen 3,5-3,9 millió hektoliter bort lehet előállítani, amiből – optimális esetben – 2,9-3,1 millió hektoliter bor belső fogyasztásra, 600-800 ezer hektoliter pedig exportra kerülhet. Az import a belső fogyasztás 5-10%-a lehet, de gyengébb évjáratokban vagy az ültetvény korszerűsítés elmaradás esetén a 20%-ot is meghaladhatja.

Ha meg akarjuk fékezni az ültetvényterület csökkenését, javítani kell a termelés jövedelmezőségét. Az elaprózott termelés helyett hatékony struktúrákat kell létrehozni a vertikális koordináció erősítésével. Segíteni kell a termelői csoportok közös borászati fejlesztéseit, folytatni kell a megkezdett ültetvénykorszerűsítést. A fejlesztéseket a piac igényeiből kiindulva kell végrehajtani, amihez a termelőket el kell látni megfelelő piaci információkkal. **Kisebb tételeknél a kiemelkedő minőséget és egyediséget, míg a tömegborok esetében a minőséget, a hatékonyságot és a fajtakör szűkítését kell szem előtt tartani.** Utóbbi esetben a cél az, hogy a piac igényeinek megfelelő minőségű, nagytételű, jó ár/érték-arányú borokkal rendelkezünk, amivel képesek leszünk ellátni a kiskereskedelmi láncokat is.

A termékpálya szereplőinek össze kell fogniuk közös bormarketing programok kidolgozására, a jövedéki adóból visszaforgatott források, és az EU promóciós támogatásainak felhasználására, a magyar borok megismertetésére, megfelelő pozicionálására. Az alacsonyabb költségű, piacképes, jobb vagy egyedi minőségű borok előállításával, a piacrajutás támogatásával javulnak az értékesítési lehetőségek, így mérsékelhető az export csökkenése és az import kiszorító hatása is.

4.3.6. Szarvasmarha

A globális gazdasági növekedés hatására a világ marhahúsfogyasztása átlagosan évi 1,5%-kal, tejfogyasztása 1,5-2,5%-kal nő középtávon. Az urbanizáció és a technológiai fejlesztések következményeként **a tejfogyasztáson belül nagyobb lesz a feldolgozott termékek aránya** a fejlődő, illetve feltörekvő országokban. A fejlett országok az innovációnak köszönhetően növelik a magas hozzáadott-értékű tejtermékek kibocsátását. A globális marhahústermelés átlagosan évi 1,5%-kal, a tejtermelés 1,8%-kal emelkedik az elkövetkező években. A kibocsátás leginkább azokban a növekvő keresletű feltörekvő országokban (elsősorban Braziliában, Kínában és Indiában) bővül, ahol a szabályozás nem korlátozza a termelést.

A **marhahús nemzetközi kereskedelme élénkül**, és a tejtermékekből (a soványtejport kivéve) is egyre nagyobb mennyiség kerül a világpiaci forgalomba. A marhahús világpiaci ára középtávon előreláthatóan nem emelkedik, sőt, az amerikai kontinensen némi csökkenéssel számolnak. A tejtermékek világpiaci ára a 2006 második felében kezdődött, 2007 első felében felgyorsult növekedés után 2008-2011 között várhatóan stagnál, de 2012-től megint emelkedik. Az USA tejportkészleteinek és az EU intervenciós készleteinek (vaj és soványtejpor), továbbá az EU exporttámogatásainak folyamatos leépítése nyomán változékonyabb piaci folyamatok valószínűsíthetők.

Az Európai Bizottság az állati eredetű termékek közösségi piacán összességében pozitívnak ítéli a középtávú kilátásokat. Egyedül a marhahústermelésben számol 8% körüli visszaeséssel, ami elsősorban a tejelőtehen-állomány – közvetlen támogatások termeléstől való függetlenítése miatt bekövetkező – csökkenésével magyarázható. Mivel a marhahús fogyasztása kevésbé mérséklődik, az EU behozatalának növekedése várható.

A tejtermelés kedvező kilátásait a Bizottság az EU-27 kibocsátásának elmúlt években bekövetkezett visszaesésével, valamint a világgpiaci árak emelkedésével indokolja³⁶. A közösség tejtermelése rövidtávon enyhén nő, azonban a kvóta miatt összességében nem változik lényegesen, 148 millió tonna körül alakul 2013-ig. A sajttermelés mintegy 10%-kal bővül az elkövetkező években, elsősorban az EU-12 termelése növekedésének köszönhetően. Mivel azonban a sajt fogyasztás is nő, a harmadik országokba irányuló kivitel csak kismértékben emelkedik. Tekintettel arra, hogy a megtermelt tej mind nagyobb hányadát fordítják nagyobb hozzáadott-értékű termékek előállítására, a vaj és soványtejpor kibocsátása előreláthatóan visszaesik.

Az előrejelzés azonban óvatosan kezelendő, ugyanis a megváltozott piaci helyzetre, a kereslet növekedésére és a kedvező kilátásokra tekintettel **a tejkvótát már 2008 februárjától megemelik**. Ez összesen **2,84 millió tonna többlet**etj előállítását teszi lehetővé a 27 EU-tagállamnak. E lépés (elvileg) nem befolyásolja a tejpiacon szabályozás felülvizsgálatát a *Health Check* keretében, ahol **az Európai Bizottság a tejkvóta fokozatos emelését javasolja annak megszüntetése előtt**.

A hazai tejpiacon folyamatok elsősorban a közösségi tendenciákhoz igazodnak, ahol viszont a piaci beavatkozások visszaszorulásával **egyre jobban érvényesülnek a világgpiaci tendenciák**. A globális kereslet növekedése és a tejtermelés csökkenése következtében az Európai Unióban és Magyarországon is számottevően nőtt a tehéntej felvásárlási ára: 2007 decemberében – az AKI Piaci Árinformációs Rendszer (PÁIR) adatai alapján – a tejért kilogrammonként 86 forintot fizettek, 32%-kal többet, mint egy esztendővel korábban. Igaz, a magas tejárak mellett a termelési költségeket jelentősen emeli a takarmányok magas ára, ami az elkövetkező években is jellemző lesz.

A kedvező külpiaci értékesítési lehetőségek hatására tovább nőtt folyadéktej-kivitelünk, elsősorban Olaszországba. Exportunk 2006-ban megközelítette a 230 ezer tonnát, ami az összes termelés 12%-a volt. A folyadéktej kivitele 2007-ben már elérhette a 300 ezer tonnát. Igaz, folyadéktej-behozatalunk is nőtt, 2007-ben már az export közel felét tette ki. Figyelembe kell venni azt is, hogy az EU tejkvóta-rendszerének merevsége miatt számos tagállam nem érte el az engedélyezett nemzeti termelési szintet, mert a hatékony üzemek tejtermelésének növekedését akadályozza a kvóta. Kérdés, hogy a tejkvóta megemlése 2008-ban milyen hatással lesz a közösségen belüli nyerstej-kereskedelemre. Az bizonyos, hogy a kvótaemelés és a piacsabályozás változásának hatására a közösségi tejtermelés tovább koncentráliódik, még inkább teret nyernek a nagy, tejtermelésre specializálódott üzemek. Az uniós összehasonlításban koncentrált magyarországi tejtermelésnek a kvótarendszer megszüntetése várhatóan kedvez, mert az alacsonyabb költséggel tejet előállító termelők térhódítása várható³⁷.

Az előrevetített piaci tendenciák alapján az elkövetkező években **tejtermelésünk továbbra is jelentős hányadát értékesíthetjük a hazainál magasabb áron más tagállamokban**. Ez a hazai felvásárlási árakat tartósan magasán tartja, ami kedvező a tejtermelők számára. Egészen más a helyzet a hazai tejfeldolgozókkal, akik, bár alacsonyabb árat fizet-

³⁶ A világgpiaci ár évtizedek óta nem tapasztalt növekedése egyrészt a kereslet élénkülésével (különösen az ázsiai országokban), másrészt kínálati korlátokkal magyarázható. Utóbbira példák: 1) Óceániában a szárazság miatt számottevően csökkent az exportárualap; 2) az EU részesedésének csökkenése a tejtermékek világgpiacán, különösen a soványtejpor esetében, sokkal erőteljesebb volt, mint azt – pusztán a közös tejpiacon szabályozás reformja alapján – várták. Az EU intervenciók készletei és az exporttámogatások minimálisra csökkentek.

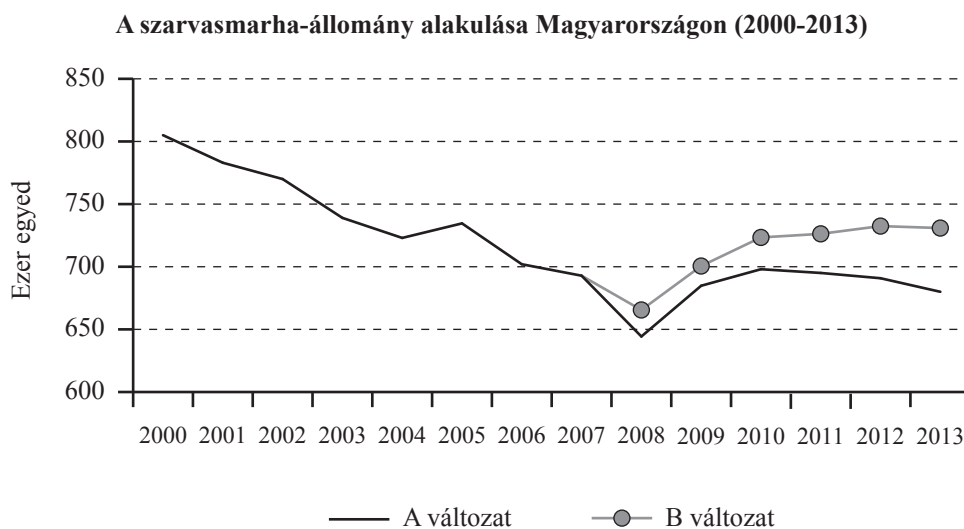
³⁷ A hazai tejelő-tehénállomány döntő része a 100 vagy annál nagyobb egyedszámmal bíró tehenészetekben található. A szakosított telepeken tartott mintegy 260-270 ezer tehén potenciális fajlagos hozama világszínvonalat képvisel. A tej zsírtartalma azonban a fajtára jellemzően elmarad az EU átlagától.

nek a nyerstejért, mégsem képesek a feldolgozott tejtermékeket a külpiacokon értékesíteni, sőt, termékeik gyakran a hazai piacról is kiszorulnak. Mindez a hazai feldolgozóknál súlyos alapanyag-ellátási gondokhoz vezethet, aminek következményeként a feldolgozott tej mennyisége csökkenhet. A tejfeldolgozásban érzékelhető kedvezőtlen folyamatok kiszolgáltatott helyzetbe hozhatják a termelőket, különösen akkor, ha romlik a hazai nyerstej külpiaci versenyképessége. A kereskedelem a tejtermékek iránt növekvő hazai keresletet várhatóan importtermékekből elégíti ki, a behozatal feldolgozott tejtermékekből (pl. sajt, desszertek) tovább növekszik.

A marhahústermelést érintő legfontosabb változtatás a közvetlen támogatások függetlenítése a termeléstől: 2007-től már csak a húshasznú-tehenek támogatása maradt (részlegesen) termeléshez kapcsolva. Ezért a kevésbé hatékony gazdálkodók felhagynak a marhahízalással. A hízalási költségeket jelentős mértékben növelik a magas takarmányárak. A termelést folytató gazdálkodók körében azonban előtérbe kerül a minőségi marhahústermelés, vagyis **nő a specializált üzemek aránya, mivel csak így lesznek képesek behozni a magas termelési költségeket.**

Modellszámításaink szerint a hazai szarvasmarhalétszám a nemzeti kiegészítő támogatások függetlenítése miatt kismértékben visszaesik 2008-ban, azt követően a tehenlétszám emelkedésének köszönhetően enyhén nő, majd 2013-ig a **tejtermelés hatékonyságának javulása nyomán 680 ezerre csökken**³⁸ (24. ábra).

24. ábra

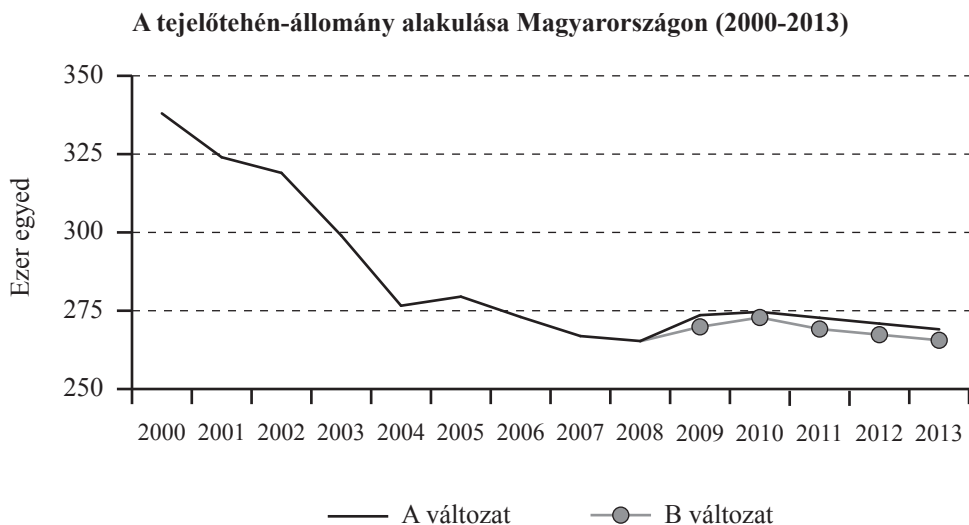

Forrás: KSH adatok (2000-2006), valamint az AKI Agrárpolitikai Kutatások Osztályának modellszámítási eredményei (2007-2013)

Hosszabb távon a húshasznú állomány mérsékelt növekedésével lehet számolni. Tejelőtehen-állományunk 2013-ban várhatóan 269 ezer egyedre számlál (25. ábra).

³⁸ Megjegyzendő: a hazai tejelőtehen-állomány átlaghozama 2005-ben az EU-15 átlaghozamának 99%-a volt; 2006-ban egyedenként 6701 kilogrammot tett ki.

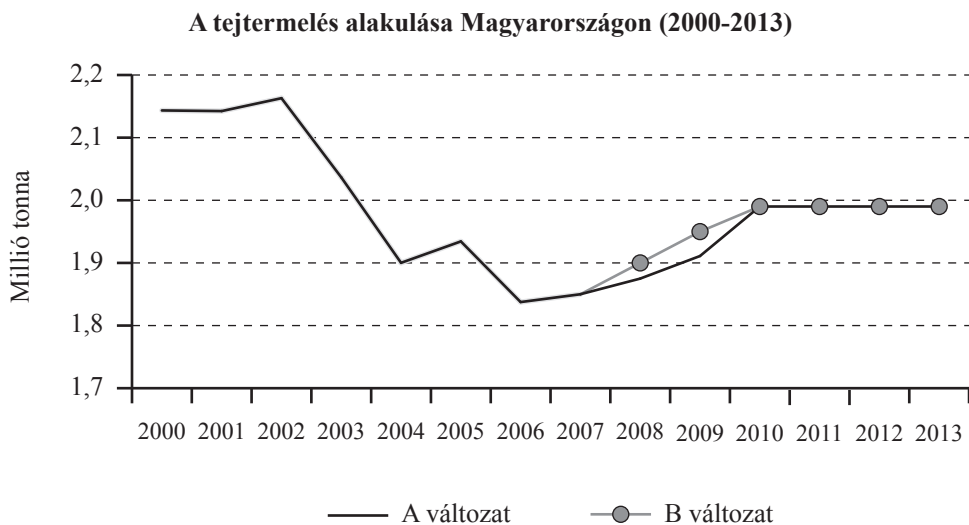
25. ábra

Forrás: KSH adatok (2000-2006), valamint az AKI Agrárpolitikai Kutatások Osztályának modellszámítási eredményei (2007-2013)

Tejtermelésünk 2010-ig folyamatosan emelkedik (26. ábra), amikor is kitölti a Koppenhágai Megállapodás szerinti kvótát. (A tejkvóta legkésőbb 2014-ig korlátozza a kibocsátást országos szinten, de megemelésére már az elkövetkező években sor kerül).

26. ábra

Forrás: KSH adatok (2000-2006), valamint az AKI Agrárpolitikai Kutatások Osztályának modellszámítási eredményei (2007-2013)

Tejtermék-külkereskedelmünkben mind az import, mind az export mennyisége nő 2013-ig. Kivitelünk 2013-ban elérheti a 285 ezer tonnát, aminek döntő részét az elkövetkező években is a folyadéktej teszi ki. Importunk tovább nő 2013-ig és a feldolgozott tejtermékek mellett, amelyek a növekvő hazai keresletet elégítik ki, jelentős lesz a folyadéktej behozatala is. Külkereskedelmi egyenlegünk a folyadéktej esetében pozitív marad. Ugyanakkor a külkereskedelem szerkezete miatt (elsősorban nyerstejet exportálunk, és feldolgozott termékeket importálunk), **tejegyenértékben kifejezve egyenlegünk valószínűsíthetően továbbra is negatív marad.**

Az **optimistább scenárióban** („B” modellváltozat) vázoltak megvalósulásához a következő, egymástól nem független feltételek teljesülése szükséges. Mind a termelői, mind a feldolgozó oldalon technológiai fejlesztésekre van szükség, amelyek részben az ÚMVP keretében finanszírozott vidékfejlesztési támogatások segítségével is megvalósulhatnak. E fejlesztések segíthetnek az EU standardoknak való megfelelés elérésében, ami ugyan a versenyképességet nem feltétlenül javítja, viszont a termelés folytatásához elengedhetetlen. Másik fontos feltétel a vertikális szervezethez való erősítés; a teljes termékpályában gondolkodás és a szilárd szerződéses kapcsolatok kialakítása. További feltétel, amely különösen az állati eredetű termékek esetében fontos, a feldolgozottság, a hozzáadott-érték növelése, amihez akár földrajzi eredetvédelem, egy jellegzetes imázs is kapcsolható. Az e célok megvalósításához szükséges beruházások elősegítése és támogatása a legfontosabb feladat az ágazatban.

Kedvezőbb piaci környezetben a hazai szarvasmarha-létszám 2008 után folyamatosan nőhet, **2013-ban meghaladhatja a 730 ezret.** Az állományon belül a húshasznú egyedek száma emelkedne számottevően. A tejelő tehének száma – a hozamok gyorsabb növekedésének következtében – 266 ezerre csökkenne 2013-ig. Tejtermelésünk hamarabb töltené ki a Koppenhágai Megállapodás szerinti kvótát (24-26. ábra). **Folyadéktej-exportunk 325 ezer tonnára** nőne 2013-ig. Külkereskedelmi egyenlegünk a növekvő import miatt csak kismértékben javulna az időszak végére.

4.3.7. Juh

A világ fejlett országaiban a juhhústermelés és -fogyasztás stagnálása, míg a fejlődő országokban mind a termelés, mind a fogyasztás évi 1-2%-os növekedése valószínűsíthető az elkövetkező években. A vezető juhhúsexportőr országokban, a világpiaci árakat „diktáló” Ausztráliában és Új-Zélandon a bárányok felvásárlási átlagára a 2006/2007. gazdasági évi, viszonylag alacsony szintről felfelé mozdul el, és a várakozások szerint lassan, de folyamatosan emelkedik. A prognózisok szerint Új-Zélandon 2013-ban 12%-kal többet, kilogrammonként 3,7 dollárt (NZD) fizetnek majd a bárányokért.

Az **Európai Unióban** – a korábbi években érvényesülő tendencia folytatásaként – előreláthatóan tovább csökken a juhhústermelés, amiért többek között a juhtartók közvetlen támogatásainak termeléstől való részleges, illetve a tagállamok többségében teljes függetlenítése okolható. Az Európai Bizottság előrejelzése alapján az EU-27 egy főre vetített juhhús-fogyasztása a 2006. évi 2,8 kilogrammról 2,6 kilogrammra esik vissza 2013-ig. Ez leginkább a juhhús más húsfélékhez viszonyított magas árával, de a fogyasztói preferenciák változásával is magyarázható. A kibocsátás a kereslet megcsappanása ellenére sem tudja kielégíteni a belpiaci igényeket, **a juhhús-önellátottság szintje 80%-ról tovább csökken,** a hiányt importból fedezi a közösség.

Magyarországon az anyajuhlétszám alakulását, nemzeti kvótánk kitöltését nagymértékben befolyásolja, hogy a juhtartók közvetlen támogatása részlegesen termeléshez kapcsolt marad az elkövetkező években³⁹. Ugyanis a kvótánál (1146 ezer egyed) lényegesen nagyobb állomány esetén csökkenne a támogatás (ráadásul az új belépők a függetlenített részre nem tarthatnak igényt), kisebb állománynál viszont a támogatás egy része (a termeléshez kötött 50%) elveszne. Így **a magyarországi anyajuhlétszám 2013-ig várhatóan 1,1 millió körül alakul.**

A magyar juhászat külpiazi helyzetét alapvetően befolyásolják a következő változások:

- A mind szigorúbb állatjóléti szabályozás miatt egyre drágább az élőállatok szállítása, ráadásul az az olasz vásárlói kör, amely kereste és fogyasztotta az élőbarányt, folyamatosan öregszik és egyre kisebb piacot jelent.
- Az Európai Unióhoz 2007-ben csatlakozott két ország komoly konkurencia Magyarország számára. Ez különösen Bulgáriára igaz, amely jelentős juhfűsfeldolgozó kapacitással rendelkezik, és kivitelében nem az élőállat, hanem a hús a meghatározó⁴⁰.

Részben e tényezők hatására elkezdődött a magyar juhúsexport diverzifikálása: a 2005-ig csak Olaszországba irányuló kivitelből egyre nagyobb arányban részesedik Görögország, és megjelentünk a francia és osztrák piacon is, igaz, egyelőre csak kis mennyiséggel. Pozícióink megőrzése biztosítottnak látszik, hiszen az EU (és benne kereskedelmi partnereink) juhfűsből továbbra sem lesznek önellátók.

A juhtartók jövedelmi helyzetének megszilárdításához, javításához **szükség lenne legalább egy működő feldolgozóüzemre** (vagy vágóhídra) Magyarországon. Ha ez megvalósulna, akkor nem az élőállat lenne az exportáru, és az ágazat kevésbé lenne kiszolgáltatott. Kivitelünk mind a célpiacok, mind az árukínálat tekintetében diverzifikáltabb lehetne, ez elősegítené a juhászat versenyképességének javulását. A termékpálya különböző lépcsőin elérhető jövedelem hosszabb távon nőne.

4.3.8. Sertés

A világ sertéshústermelése lassuló ütemben ugyan, de átlagosan évi 1,5-1,7%-kal bővül az elkövetkező években. Ez a fejlődő, illetve feltörekvő országok (elsősorban Brazília, India és Kína) növekvő kibocsátásának lesz köszönhető. Ugyanakkor **a fejlett országok összesített sertéshústermelése tovább csökken.** A világ sertéshúsfogyasztása meghaladja az évi 100 millió tonnát, de a termelés mindössze 5%-ára tehető globális sertéshús-kereskedelem viszonylag szerény mértékben bővül középtávon. A sertéshús világpiaci ára a takarmányfélék drasztikus drágulása miatt nő, 2013-ban kilogrammonként 1,6 dollár (USD) körül alakulhat.

Az EU-25 sertéshústermelése 2006-ban alig 1%-kal emelkedett. Az EU-25 önellátottsági szintje sertéshúsból ekkor 108% volt. Az Európai Bizottság középtávon az EU-27 kibocsátásának növekedésével számol, ami azonban jóval kisebb mértékű lesz, mint az 1990-es évtizedben. Ez fogyasztói oldalról a konkurenciát jelentő baromfiús alacsonyabb

³⁹ Ha azonban a *Health Check* (ld. 3.5. fejezet) során megszüntetik a támogatások opcionális termeléshez kapcsolását, és ezért a juhtartók összes közvetlen támogatását maradéktalanul el kell választani a termeléstől, akkor az ágazat strukturális átalakulása felgyorsulhat.

⁴⁰ Ezt alátámasztandó érdemes megjegyezni, hogy 1,6 milliót is meghaladó anyajuhállomány mellett Bulgária további 363 ezer juhot importált Görögországból és Romániából feldolgozásra és exportál tovább az EU-ba.

árával, míg termelői részről a takarmányárak emelkedésével magyarázható. Az EU-27 sertéshústermelése 2013-ban meghaladhatja a 22 millió tonnát, ami 3%-os bővülés a 2006. évihez képest. Az EU-25 sertéshúskivitele 2006-ban 2 millió tonna volt. Az Európai Bizottság előrejelzése alapján 2007-ben ez 100 ezer tonnával kevesebb lesz⁴¹. A harmadik országokba irányuló sertéshús-kivitel azért is csökken, mert az EU vezető exportőr országainak az alacsony költséggel előállított braziliai és észak-amerikai sertéshússal kell versenyezniük a világpiacon.

A vágósertések felvásárlási átlagára 2007 második felében a megelőző öt év átlagával azonos szinten volt az Európai Unióban. A malacok ára erőteljes visszaesést mutatott, mivel rendkívüli mértékben csökkent a hízalási kedv, a termelők inkább a **termelés csökkentését**, sok esetben **feladását** tervezték. Ez elsősorban a **magas takarmányárakra** vezethető vissza⁴². Az EU sertéshúspiacán 2008 első félévében a sertéstartóknak alacsony felvásárlási árakkal kell számolniuk.

Magyarországon a sertésállomány a 2000 augusztusi 4,9 millióról 2007 áprilisára **4,1 millióra esett vissza**. Az anyakocalétszám 278 ezer volt, 64 ezerrel kevesebb, mint 2000 augusztusában. Míg a hazai sertéshústermelés 2000-ben még megközelítette a 400 ezer tonnát, addig 2006-ban alig haladta meg a 300 ezer tonnát. Ehhez képest a **belföldi felhasználás nem változott**. Az alapanyaghiány miatt a feldolgozók sertéshús-, illetve élősértés-behozatalra kényszerültek, amit döntően készítménygyártásra használtak fel. A KSH adatai szerint 2006-ban az élősértés-import csaknem 20%-kal nőtt, ennek 60%-a Lengyelországból származott. Sertéshúskivitelünk 2006-ban 87 ezer tonnára csökkent, ennek több mint 25%-a (21 ezer tonna) Romániába irányult. A sertéshús-előállítás visszaesése miatt Magyarország 2005-ben nettó importőrré vált, 2006-ban a behozatali többlet 36 ezer tonnát tett ki.

Magyarországon a sertésüzemek 80%-át kellene felújítani, a sertésüzemek mindössze 20%-a alkalmaz európai színvonalú technológiát. Az épületek rekonstrukciója, a technológia lecserélése óriási nagyságrendű befektetést igényel⁴³. Térségünk néhány országában (pl. Lengyelország, Románia) a sertésüzemek versenyképességét erősítő komplex fejlesztési programokat dolgoztak ki és hajtanak végre. Magyarország lemaradása – bár jelentős beruházások és fejlesztések történtek – egységes fejlesztési koncepció hiányában nőtt, a környező országokkal szembeni egykori versenyelőnyünk elveszett. **A régióban Lengyelország vette át a piacmeghatározó szerepet**, és a jövőben egyre inkább számolni kell a romániai sertésüzemek erősödésével. A román határ közelében a hazai sertéstartók piaci pozíciói egyelőre kedvezőnek mondhatók, hosszútávon azonban valószínűsíthető a romániai sertéshús-termékek megjelenése a magyar piacon.

Az európai és egyben a hazai sertésüzemek legsúlyosabb problémája a takarmányok példátlan drágulása. Emellett a magyar sertésüzemek versenyhelyzetét kedvezőtlenül befolyásolja a „nem-termelő” (állattóléti, környezetvédelmi) beruházások magas költségvonzata. A hazai állattartók egy része a kiszámíthatatlan piaci környezetben (esetleges újabb importdömping, állategészségügyi problémák, alacsony felvásárlási árak) bizonytalan abban, hogy

⁴¹ Bulgária és Románia EU-csatlakozása következtében az EU harmadik országokba irányuló sertéshús-szállításai visszaesnek, mivel az EU-25 kivitelének 10%-a, mintegy 230 ezer tonna 2007 előtt ide irányult. Ráadásul lehetőség nyílt arra, hogy az EU exportőrei az USA és Kanada helyébe lépjenek a romániai piacon.

⁴² A piaci helyzetre tekintettel az Európai Bizottság 2007. október 29-étől újra bevezette a magántárolási támogatást. A sertéshús-féleségenként eltérő összegű magántárolási támogatást három, négy vagy öt hónapra lehet igénybe venni.

⁴³ Az Egységes Környezethasználati Engedélyt 2006-ig 300 sertés- és baromfitelep kapta meg. További 700 telepnek 2007. október 31-éig kellett megszereznie az engedélyt.

képes lesz teljesíteni az ÚMVP állattartási kötelezettségre vonatkozó pályázati feltételeit, illetve előteremteni az önrészhez szükséges forrásokat és előfinanszírozni a beruházást.

A minőségi végtermék egyik záloga a tenyészállat-beállítás. Magyarországon az elmúlt években radikálisan visszaesett a genetika megújítása. A termelők saját állományból végzik a pótlást, ami rendszerint a természetes hatékonyság csökkenésével jár. Ezzel párhuzamosan késlekedik az innovatív genetikai kutatás és fejlesztés eredményeinek átültetése a gyakorlatba. Sajnos, a termelők döntő hányada nem is képes megteremteni azon környezeti feltételeket, amelyek biztosítják, hogy egy adott fajta a genotípusának megfelelő teljesítményt nyújtsa.

A hazai vágósertés-termelés hatékonysága messze elmarad a legfontosabb versenytársakétól (7. táblázat). A legsúlyosabb gond a kisebb szaporulat, a lassú tömeggyarapodás és gyenge takarmányhasznosítás, a hosszú hizlalási idő, az elnyújtott kocaforgó, valamint a jelentős élőmunka-ráfordítás. A természetes mutatókban tapasztalható versenyhátrány elsősorban **technológiai veszteségekre** vezethető vissza. A kistermelői vágósertés-előállítás a töke és a szakismeret hiánya jellemzi. Emiatt mindig kérdéses a jó minőségű tenyészállat beállítása, a tartási körülmények kialakítása és a korcsoportoknak megfelelő takarmány biztosítása. A kisüzemek a jelenlegi gazdasági környezetben képtelenek termelésüket úgy bővíteni, gazdaságaikat úgy fejleszteni, hogy az EU szigorú előírásainak is megfeleljenek.

A hatékonyság javítása a termékpálya minden szakaszán komoly ráfordítást, jelentős fejlesztést igényel. Mindenekelőtt javítani kell a biológiai alapokat (különös tekintettel a szaporulati mutatóra és takarmányhasznosításra), a tartástechnológiát, de nemkülönben a takarmány-összetételt és -minőséget is.

7. táblázat

A vágósertés-termelés természetes hatékonyságának összehasonlítása (2005)

Megnevezés	Magyarország	Dánia	Hollandia	Spanyolország	Brazília
Éves vágósertés-kibocsátás (db/koca)	16,8	24,3	23,2	21,9	22,2
Elhullás a hizlalásban (%)	7,0	4,0	3,0	7,0	2,0
Takarmány-felhasználás a hizlalásban (kg/kg)	3,7	2,8	2,7	2,7	2,9
Napi testtömeg-gyarapodás (g)	659,0	849,0	774,0	638,0	588,0
Vágáskori élő testtömeg (kg)	109,4	102,0	113,0	103,2	109,0

Forrás: Rasmussen [2006], Danish Bacon and Meat Council [2007]

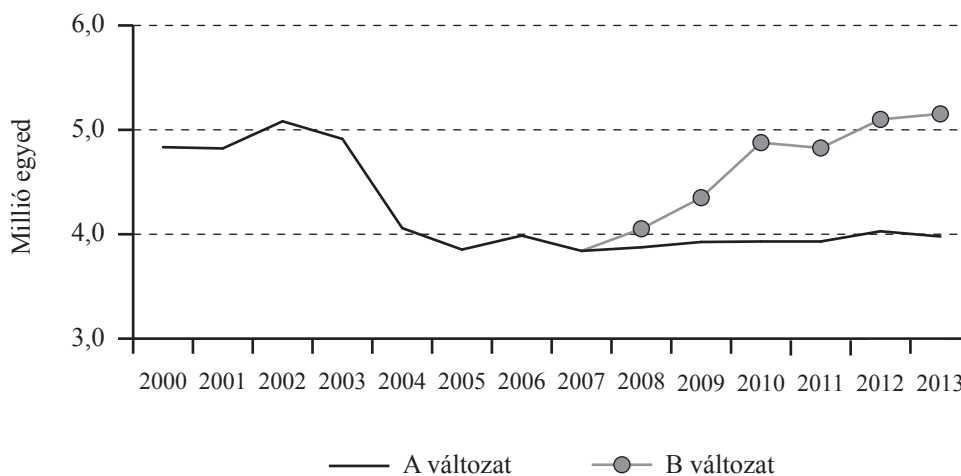
Úgy tűnik, a hazai sertéstartók számára **2008 a túlélés éve lesz**. Ezt alapvetően a magas takarmány- és energiaárak, az alacsony vágósertés felvásárlási árak és az EU piacán jelentkező erős kínálati nyomás okozza. A hazai termelők életképességét nehezíti az egyre sürgetőbb környezetvédelmi beruházások elindítása is.

Modellszámításaink szerint a **hazai sertéslelészám 2007-2013 között 4 millió körül stagnál** (27. ábra). Persze az éves átlaglétszám nem tükrözi az éven belüli szezonális kilengéseket, de ami ennél fontosabb: elfedi a sertéstartás üzemi szerkezetében középtávon bekövetkező változásokat. Vágósertés-kivitelünk a stagnáló állománylétszám következtében

teljesen megszűnhet, míg a behozatal tovább emelkedhet, így **Magyarország vágósertésből továbbra is nettó importőr marad.** Ugyanakkor sertéshúsexportunk szinten maradhat, köszönhetően annak, hogy a külpiacokon keresett termék a magyar sertéshús. A hazai készítménygyártáshoz azonban a feldolgozók nagy mennyiségű sertéshúst lesznek kénytelenek importálni.

27. ábra

A sertésállomány alakulása Magyarországon (2000-2013)

Forrás: KSH adatok (2000-2006), valamint az AKI Agrárpolitikai Kutatások Osztályának modellszámítási eredményei (2007-2013)

Az **optimistább scenárióban** („B” modellváltozat) vázolt pozitív irányú elmozdulás akkor valósulhat meg, ha a hazai sertéstartók elvégzik a legsürgetőbb fejlesztéseket, amelyek a természetes hatékonyság javítására, a termelési költségek csökkentésére irányulnak (biológiai alapok, takarmányozási, fűtési-hűtési rendszerek fejlesztése⁴⁴). Ezen kívül az ágazat versenyképes működéséhez elengedhetetlen a vertikális integráció erősítése. A sertéstartók hosszútávra szóló szerződesei, megszilárdult kapcsolataik a felvásárlókkal, illetve az elsődleges feldolgozókkal, nagyban befolyásolják termelési döntéseiket, ösztönzik és orientálják fejlesztéseiket. **A sertéstartók fejlődési lehetőségeit alapvetően meghatározza a jövőben a saját takarmánybázis megléte.**

Kedvezőbb piaci környezetben a hazai sertésállomány 2010-ig elérheti, 2013-ban meg is haladhatja az 5 milliót. Modellszámításaink szerint változatlan maradna a magyar élősertés-export, a húsiparnak azonban a kivelt meghaladó élőállat-behozatalra lenne szüksége, hogy a külpiaci sertéshúszállítások növekedése mellett ki tudja elégíteni a belföldi keresletet.

⁴⁴ A fejlesztések közül leginkább az etetés és itatás korszerűsítése terén lehet előnyre szert tenni. Az MMI kísérletei eredményei szerint a sertéságazatban száraz-takarmányetelési technológiával, illetve kombinált önetetők bevezetésével a hízók takarmányértékesítése számottevően javul: a napi testtömeg-gyarapodás 0,65 kilogrammról 0,7-0,78 kilogrammra emelkedik, a testtömeg-kilogrammonkénti takarmányértékesítés 3,2-4,3 kilogrammról 2,5-3,6 kilogrammra csökken. A kombinált önetetőkkel mind a takarmány-, mind a vízfelhasználásban megtakarítás érhető el. A tartástechnológiai rekonstrukciók az állatok egészségi állapotát kedvezően befolyásolják. A takarmányozási rendszerek fejlesztése hozzájárul a költséghatékony takarmányozáshoz. A szellőztetési és fűtési rendszerek modernizálása révén csökken a felhasznált energia és javul az állatok komfortérzete.

4.3.9. Baromfi

A húsfélék közül az elkövetkező években várhatóan a baromfihús termelése nő világszerte a legnagyobb mértékben. Az előrejelzések szerint a baromfihús globális kibocsátása és fogyasztása évi 1,9%-kal emelkedik középtávon, ami azonban 50%-kal elmarad az előző két évtized növekedési ütemétől. A baromfihús kereskedelem bővülése várhatóan meghaladja a termelés és fogyasztás növekedését.

Az EU-25 baromfihús-termelése 2006-ban 10,6 millió tonna volt, 2,9%-kal kevesebb, mint egy esztendővel korábban. A visszaesést elsősorban a **madárinfluenza-járvány**, illetve a **fogyasztói bizalom megrendülése** okozta. A kibocsátás főleg a nagy baromfihús-termelő tagállamokban, mindenekelőtt Franciaországban és Olaszországban csökkent számottevően. Az EU baromfihús-termelésének 72%-át a brojler-, 17%-át a pulyka-, 4%-át a kacsá-, míg a fennmaradó részt az egyéb baromfihús tette ki 2006-ban.

A harmadik országokban életbe léptetett állategészségügyi import-korlátozások ellenére az EU baromfihús-kivitele közel 1%-kal emelkedett 2006-ban. Az EU-25 önellátottsági szintje baromfihúsból akkor 103% volt. **Az EU-27 baromfihús-kivitele középtávon várhatóan csökken**, amit az erősödő világszerte verseny és a kivitelt fékező erős euró okoz. Az Európai Unióhoz 2007-ben csatlakozott tagállamok nincsenek érdemi hatással a közönség baromfihús-piacára, és a magyar baromfiágazatnak sem jelentenek fenyegetést, inkább potenciális vásárlók.

A csirkehízalás az évezred elején még nyereséges volt Magyarországon. Az EU-csatlakozás közeledtével azonban már sejteni lehetett, hogy a hizlalók nehéz helyzetbe kerülnek, hiszen többnyire csak támogatások mellett érte meg tartani az állatokat. Tesztüzemi adatok szerint a termelés 2006-ban országosan veszteségesé vált. A hazai vágócsirke-kibocsátás az AKI vágási statisztikái alapján 2006-ban 226 ezer tonna volt, 6%-kal kevesebb, mint egy esztendővel korábban. Az évek óta tartó csökkenés háttérében részben az EU által előírt tartási követelmények szigorítása áll, aminek sok termelő nem tudott megfelelni, ezért a hizlalás feladására kényszerült. **Emellett komoly konkurenciát jelent a hazai piacon az EU-csatlakozás óta megjelent olcsó braziliai és thaiföldi csirkehús.** További problémát okozott egyes cégcsoportok megropanása (Carnex, Bábolna).

A hazai csirke-termelés helyzetét aláásták a médiában a madárinfluenza-járványról közölt téves, félrevezető információk. A fogyasztók félelme visszavetette a keresletet, a felvásárlási ár csökkent, ezért sokan szüneteltették, illetve abbahagyták a termelést. A feldolgozóknál eladhatatlan készletek halmozódtak fel, amelyektől csak jóval később és nyomott áron tudtak megszabadulni. A termelők visszavonulása és az állategészségügyi óvintézkedések következtében megcsappant az állatlétszám. A kieső mennyiséget a kereskedelem Brazíliából és Thaiföldről származó áruval pótolta. Az olcsó importcsirke azonban továbbra is alacsony szinten tartotta a belpiaci árakat – nem csak Magyarországon, de az egész EU-ban. Időközben a braziliai csirkehús-kivitelt megtörte a dél-amerikai ország több szövetségi államában kitört baromfipestis.

A gabonafélék rendkívül magas ára 2007-ben **leginkább a baromfiágazatot sújtotta**, mert a baromfitartók általában nem rendelkeznek számottevő földterülettel. A magas takarmányárakhoz ráadásul magas energiaárak társultak. A magyar baromfitartóknak az elkövetkező években maradéktalanul meg kell felelniük az EU állatjóléti⁴⁵ és környezetvédelmi előírásainak.

A **hazai pulykahús-termelés 2006-ban 100 ezer tonnát** tett ki, ami már jelentősen meghaladta a belföldi piacon értékesíthető mennyiséget. Pulykahús-exportunk ekkor több mint 30 ezer tonna volt. A pulykatartókat szintén kedvezőtlenül érintette a madárinfluenza-járvány, aminek következménye a szülőpárok kivágása lett. Emiatt 2007-ben tojáshiány lépett fel, ezért jelentős mennyiségű importtojtás és napospipe érkezett Magyarországra. A pulykaágazat kibocsátását is visszavetették a takarmánypiacon kialakult magas árak. Azonban az EU nagy importigénye miatt a magyar pulykahús piaci pozíciója középtávon még kedvezőnek tekinthető, mivel a közösségben a fogyasztás növekedési üteme nagyobb, mint a termelése.

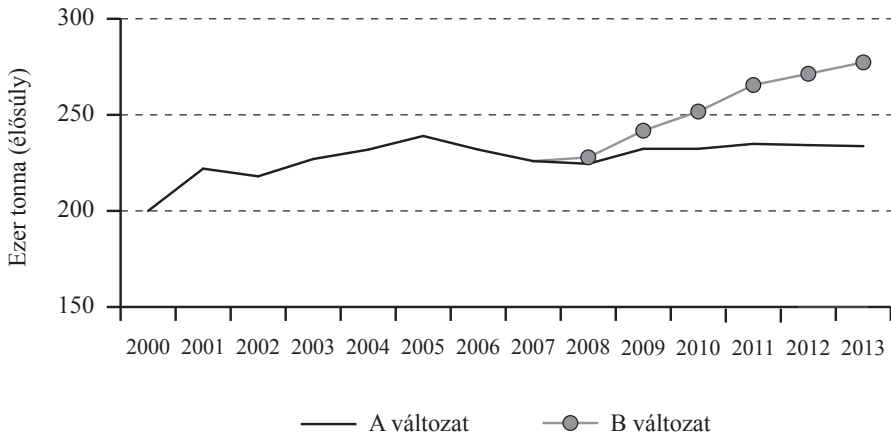
Az Európai Unió kacsá- és libaágazatában Magyarország előkelő helyet foglal el. A világ kacsahús-exportjából 15-20%-kal részesedünk. A magyar liba- és kacsahús-kivitel döntő része a német, míg a libamáj elsősorban a francia piacra kerül. Németországban a kacsatermékek közül a pecsenyekacsának, a libatermékek közül a zabon hizlalt libának van fizetőképes kereslete. A magyar kacsá- és libahús-termékeknek a jövőben is biztos piacai lesznek az EU régi tagállamai. A magyar libamájexportot még lehetne növelni, ugyanis a nyugat-európai víziszárnyas-tartók a gyorsabb megtérülés érdekében, valamint több országban a libatömés tilalma miatt kacsatenyésztésre váltottak. Konkurenciát jelentenek viszont a bolgár és kínai cégek, amelyek a hazainál olcsóbb termékeket kínálnak. Ráadásul a hagyományos piacokon a fiatalabb korosztályok kevésbé kedvelik a libamájtermékeket. Víziszárnyas-külkereskedelmi lehetőségeink rendkívül behatároltak, mivel a piaci diverzifikáció lehetősége elenyésző, a kialakult hagyományokat és szokásokat nehéz marketing eszközökkel befolyásolni.

A magyar **csirkehús-export** kisebb ingadozásokkal, de folyamatosan csökken. A kivitel 2006-ban már alig haladta meg a 28 ezer tonnát. Az EU-ba irányuló csirkehús-szállítások az összes mennyiség 55%-át tették ki, ennek 60%-a az osztrák és német piacra került. Legnagyobb felvevőpiacunk azonban Ukrajna volt, az ide szállított mennyiség meghaladta 7,3 ezer tonnát.

A hazai piac bővülésének árnyoldala, hogy a fogyasztás egyre nagyobb hányadát **importtermékekkel fedezzük.** Az összes baromfihús-fogyasztásból 2000-ben 10% körüli, 2004-ben 12%, míg 2006-ban már 14% volt az import részesedése. (Az arányok a csirkehús esetében is hasonlóan változtak.) Az EU-csatlakozást követően a fogyasztás növekedésével párhuzamosan a hazai baromfihús-termelés és -kivitel stagnált, illetve csökkent, az import viszont bővült, a pozitív egyenleg évről évre zsugorodott. A magyar baromfiszektor exportorientált jellege veszélybe sodródott. Míg 2003-ban a baromfihús-export és -import egyenlege még mintegy 110 ezer tonnát tett ki, addig 2006-ban már csak 55 ezer tonnát. A csirkehús esetében 2006-ban 8 ezer tonnára olvadt a nettó kivitel.

⁴⁵ Az állatsűrűsége vonatkozó előírások 2010-től várhatóan a csirkehizlalásban is életbe lépnek. Az EU 2007. január 1-jétől kötelezővé teszi a tenyésztő-állományok szalmonella-mentesítését. A program hároméves időtartama alatt az állomány fertőzöttségét 1% alá kell leszorítani. A szalmonella-mentesítés komoly beruházásokat és többletköltségeket jelent a magyar baromfitartóknak.

A csirkehús-termelés alakulása Magyarországon (2000-2013)

Forrás: KSH adatok (2000-2006), valamint az AKI Agrárpolitikai Kutatások Osztályának modellszámítási eredményei (2007-2013)

Modellszámításaink szerint a hazai vágócsirke-termelés 230 ezer tonna körül alakul középtávon (28. ábra). A magas takarmányárak, valamint a „nem-termelő” beruházások költségvonzata miatt a hazai termelés jövedelmezőségében rövidtávon nem várható javulás, ezért **a termelés stagnálása valószínűsíthető**. Magyarország 2013-ra nettó importőri pozícióba kerülhet, mivel árversenyképességünk gyenge, „árelfogadók” vagyunk, nem tudunk versenyezni a nagy tengerentúli szállítókkal. A világgiazi fejlemények (Brazília előretörése, WTO-tárgyalások és bilaterális kereskedelmi megállapodások) azt vetítik előre, hogy exportpiaci lehetőségeink beszűkülnek az elkövetkező években, és 2013-ra szinte teljesen megszűnik a magyar csirkehús-kivitel. A baromfiágazat egészét tekintve azonban valamivel kedvezőbb piaci jövőkép rajzolódik ki, hiszen víziszárnyasokból és pulykából még egyértelmű külkereskedelmi többletünk van és lesz középtávon.

Más a helyzet amennyiben a gazdasági környezet kedvezőbbben alakul, és a piaci szereplők fejlesztéseket hajtanak végre a technológia és a humán erőforrás terén. A hazai vásárlóerő növekedésének köszönhetően a fogyasztók számára egyre kevésbé a mennyiség lesz az elsődleges szempont, ugyanakkor a hazai feldolgozók, gyártók termékínálata egyelőre szűkös. (A magyar baromfiiparban az elmúlt nyolc-tíz évben érdemi innováció nem valósult meg.) A legálisan termelő piaci szereplők helyzetén javítana a szürke- és feketegazdaság visszaszorítása eredményes pénzügyi, állategészségügyi hatósági ellenőrzésekkel. A kibocsátás növeléséhez a következőkre van szükség: egyrészt az ÚMVP első tengelye intézkedéseinek segítségével a következő években a vertikumban (alapanyag-termelés, feldolgozás, értékesítés) komoly fejlesztésekre a versenyképesség és/vagy a hozzáadott-érték növelése érdekében; másrészt a madárinfluenza-járvány következtében elvesztett fogyasztói bizalom visszaszerzésére és a speciális tartásmódok szélesebb körű elterjesztésére⁴⁶. Ha mindezen feltételek teljesülnek, a „B” modellváltozat eredményei szerint Magyarország csirkehús-termelése folyamatosan emelkedhet, 2013-ra megközelíti a 280 ezer tonnát. Mivel a fogyasztás is hasonló ütemben emelkedik, a bővülő termelést a hazai piac veszi fel, így külkereskedelmi egyenlegünk ezen esetben sem javulna.

⁴⁶ Például az európai kacsatartásban már gyakoribb a zárt tartástechnológia, aminek köszönhetően javul a termelés hatékonysága.

5. A kedvezőbb fejlődési pályára állítás lehetőségei és feltételei

Nemzeti (fogyasztói, gazdálkodói és költségvetési) érdek, hogy a magyar agrárgazdaság 2013-ig és később is a „B” modellváltozat szerinti fejlődési pályán haladjon. Ez azonban a korábbinál **innovatívabb** és **együttműködőbb magatartást** tételez fel az agrárgazdaság valamennyi szereplője részéről. Az alkalmazkodás új formáit mindenekelőtt a mezőgazdasági termékek iránti többirányú kereslet (élelem, energia, vegyipar) világméretű erősödése, valamint a kiterjedt európai piacon uralkodó, régiókban gondolkodó feldolgozók és üzletláncok globális üzletpolitikája kényszeríti ki. A megváltozott piaci helyzetben csak állami gyámkodással – saját erőfeszítések nélkül – kevés gazdálkodó menthető meg! Az állam szerepe azonban nem lesz a jövőben sem elhanyagolható. Aktív koordináló tevékenységére főleg az információ-szervezésben és -terjesztésben, a vállalkozói készségek fejlesztésében, az együttműködési formák ösztönzésében, valamint az infrastruktúra-fejlesztésben lesz az eddigieknél is nagyobb igény (hatósági feladatai mellett).

Az alábbiakban számba vesszük a magyar mezőgazdaság kedvezőbb fejlődési pályára állításának lehetőségei és feltételei közül a legfontosabbakat. Ezeket nem foglaljuk koherens rendszerbe, hiszen az már egy stratégia alkotóinak feladata.

I. Az agrárgazdaság valamennyi fázisában és ágazatában – a versenyképesség érdekében – jelentős **műszaki fejlesztésekre** van szükség. Nem kivétel sem a biológiai alapok állapota, sem a jellemző technológiák, főleg nem a feldolgozóiparunk és a logisztikai rendszerünk. Legyen szó kicsikről vagy nagyokról, egyelőre túlzottan nagyok a különbségek a szakmai munka színvonalát tükröző természetes mutatókban. Érdemi előrelépés nem képzelhető el a műszaki színvonal, a technológiák, a biológiai alapok megújítása nélkül.

Egy másik nagyon fontos, az agrártárcán túlnyúló kormányzati feladat az árutöbblet külpiaci levezetésének elősegítése. A hazai **logisztikai szolgáltatások** csak akkor lehetnek versenyképesek, ha a kapcsolódó vasúti és belvízi áruszállítási szolgáltatás színvonala javul. Ehhez a logisztikai hálózattal összehangolt **infrastrukturális és eszközparkbeli fejlesztések** támogatására van szükség, illetve törekedni kell a kapacitások hatékonyabb kihasználására, valamint – a vasúti közlekedésben – az infrastruktúrahasználati díjak csökkentésére.

II. A fejlesztésekre részben megoldást kínálnak a Vidékfejlesztési Stratégia szellemében készült ÚMVP egyes intézkedései:

- az ígéretes, potenciálisan versenyképes árutermelőknek lehetőséget ad a modernizálásra, vagyis hogy felzárkózhassanak legalább az EU-beli versenytársak technikai-technológiai színvonalához, erősítsék pozícióikat, így a magyar mezőgazdaság tartós szereplői lehessenek;
- számol azzal, hogy üzemstruktúránkra a sokszínűség jellemző, és célzott támogatásaival ennek megfelelően kínál fejlesztési, struktúraváltási, együttműködési, növekedési és/vagy diverzifikációs lehetőséget – jóllehet, az elérhető források szűkössége miatt csak a gazdaságok egy viszonylag szűk körének;
- elősegíti, hogy a zöld energia részesedése a teljes villamosáram-fogyasztáson belül Magyarországon 2010-ig elérje, illetve meghaladja a 3,6%-ot, a bio-üzemanyagok részesedése pedig az energiafelhasználásban 5,75% felett legyen.

Az üzemek döntő többségének az élvonalba tartozó üzemekhez kell igazodnia. Pozí-

cióink megőrzésének, erősítésének feltétele a természetes hatékonyság javítása, piac képes, **lehetőleg speciális igényeket kielégítő, élelmiszer-biztonsági szempontból kifogástalan áru előállítás**a a keresett volumenben és versenyképes áron. **A modernizációhoz tehát több tőkére lenne szükség!** A hazai vállalkozások – különösen az állattartók – többnyire tőkeszegények, a tőkeerős külföldi cégek pedig többek között a **nagyon korlátozott földpiac** miatt sem fektetnek be a magyar mezőgazdaságba. Be kell látni, hogy állattenyésztési ágazataink kibocsátásának növelésére gyakorlatilag **esély sincs e probléma (mihamarabbi) rendezése nélkül.**

Kétségtelen, hogy **a hatékonyság javulásával csökken a mezőgazdaság munkaerőigénye**, de amennyiben nő a kibocsátás, akkor nőhet a mezőgazdasághoz közvetlenül és közvetetten kapcsolódó szektorokban a foglalkoztatottság (multiplikátor-hatás). Ahhoz, hogy e folyamat zökkenő- és fájdalommentes legyen, egyrészt szemléletváltásra van szükség, másrészt jól kell felhasználni a vidékfejlesztési pénzeket.

A versenyképesség javítása, a piacról való kiszorulás fékezése, **a szociális feszültségek enyhítése érdekében** – a jelentős fejlesztéseken túl – **strukturális átrendeződést elősegítő és ösztönző hatósági lépésekre, valamint összehangolt állami és civil szervezőmunkára is szükség van.**

III. Az alkalmazkodás képességének egyik feltétele az **innováció**. Nem lehet mereven elzárkózni bizonyos új technológiák bevezetésétől (pl. a biotechnológia térhódítása legalább az ipari célú feldolgozás esetében elkerülhetetlen, a koegzisztencia-törvényt ennek tudatában újra kell gondolni, és sokkal pragmatikusabb megközelítést kell alkalmazni).

Ami az **oktatást, a humán erőforrást és a kutatás-fejlesztést** illeti: meg kell állítani a kapacitások további leépülését. A szűkös nemzeti forrásokat elsősorban itt kell hasznosítani. Az állami beavatkozás tipikus területe az oktatás és a humán erőforrások fejlesztése, a képzés, továbbképzés és szaktanácsadás. Mindenekelőtt az oktatást az élelmiszergazdaság igényeihez kell igazítani. A gazdálkodók számára a piaci információk korlátlan hozzáférhetőségét, az információk értékeléséhez megfelelő (szak) tudás megszerzését támogatni kell. A magánszektor elsősorban az alkalmazott kutatás-fejlesztésben vállal szerepet. A hosszútávú (stratégiai jellegű) kutatás-fejlesztés terén ezért összehangolt együttműködésre van szükség a magán- és közszféra között.

A hangsúlyt mind az oktatás, mind pedig a kutatás esetében a **gyakorlat-orientált szemléletre kell helyezni!**

IV. A **vertikális koordináció**, integráció a versenyképesség egyik alapkövetelménye. Ugyanis a vertikálisan integrált termékpályák gyorsan és hatékonyan reagálnak a piaci igények változásaira. A vertikális integráció elmélyítésére azért is szükség van, mert egyes termékpályákon a termelők, feldolgozók nem tudnak elegendő árbevételt realizálni ahhoz, hogy a kormányzati vagy az EU, illetve az üzleti szféra által megkövetelt (hatósági és önkéntes) standardoknak megfelelő termékek előállításához korszerűsítő beruházásokat hajtsanak végre, vagy a már megvalósult modernizáló beruházások mellett nyereségesek legyenek.

Ráadásul a valódi integráció, partnerség minden szereplő számára csak előnyös lehet. Általa nem csupán a gazdasági haszon maximalizálható, hanem erősödik a szereplők egymás iránti morális felelőssége. Javul az együttműködés (horizontálisan és vertikálisan egyaránt), nő az innovációs és beruházási hajlandóság – termelői részről is.

A piaci szereplők között kormányzati koordinációra is szükség van. A jogszabályalkotásnak és a fejlesztési célok kitűzésének (pl. az infrastruktúra, a logisztika javítása stb.) a termékpályákon tevékeny vállalkozások érdekeinek és a társadalom igényeinek konszenzusára kell épülnie, de természetesen a piaci realitások figyelembevételével. (Konkrét példa a hazai bioüzemanyag-gyártás kibontakozásának elősegítése: az iparág a szabályozási, támogatási környezet tisztázására, világos kormányzati programra vár, de a szervezés, az értékesítés és az infrastruktúrafejlesztés terén is igényli az állami szerepvállalást.)

A magyar mezőgazdaság fejlődésének további záloga az olyan termelési szerkezet és rendszerek, amelyek lehetőséget adnak az életképes gazdaságok, vállalkozások fennmaradására hosszútávon. Szükségszerű azon üzemek megerősítése, amelyek méretükből és szerkezetükből adódóan várhatóan életképesek maradnak. A koncentráció jelen körülmények között természetes folyamatnak tekinthető, de üteme lassítható, illetve gyorsítható. A termelés hatékonyságának növeléséhez, valamint az alkupoziáció erősítéséhez elengedhetetlen a méretgazdaságosság érvényesülése, a termelői csoportok alakulása, megerősödése. (Ez általában igaz, de nyilvánvaló, hogy néhány szektorban az életképesség kevésbé múlik az üzemméreten: kisebb gazdaságok, vállalkozások is sikeresek lehetnek – akár részmunkaidőben foglalkoztatókként –, többek között azért, mert különleges, réspiaci igényeket elégítenek ki és rendszerint gyorsabban, rugalmasabban képesek reagálni a piaci igények változásaira.)

Tudomásul kell venni, hogy több, értékesebb mezőgazdasági termékre csak akkor van szükség, ha szervesen integrálódott, versenyképes feldolgozóiparral és szintén eredményes, a **magyar beszállítókhoz kötődő elosztóhálózattal**, „magyarosított” élelmiszerláncokkal rendelkezünk.

V. A jövőt a fogyasztók döntenek el. A fogyasztók megnyerését, a hazai és az európai piacok uralását minden célt megelőző törekvésnek kell tekinteni. Lényegesen többet kell tehát fordítani a vállalati és az állami forrásokból (önkormányzatok!) **új értékesítési lehetőségek megteremtésére, piackutatásra és célirányos marketing akciókra.**

Nem mellőzhető a rendszeres párbeszéd a már működő áruházláncokkal a hazai beszállítók hosszútávú pozícióinak piackonform javítása érdekében.

VI. Szembe kell nézni a klímaváltozás fenyegetéseivel. A sérülékenység csökkentése érdekében területrendezésre és ésszerű, fenntartható földhasználatra van szükség. A változó körülményekhez igazodva módosítani kell a szántóföldi növénytakaró összetételét, például a termesztett növényfajok arányának megváltoztatásával, új növényfajok (pl. energianövények) meghonosításával. Elkerülhetetlen a technológia fejlesztése, a **nemesítés** új körülményekhez, feltételekhez igazítása (pl. szárazságtűrőbb fajták termesztése, megfelelő vetésforgó alkalmazása, vetésidő, vetéssűrűség megválasztása, fokozott erózióvédelem stb.). Nem lehet eléggé hangsúlyozni az **öntözés** fontosságát: számottevően növelni kell az öntözött földterületek arányát, forrást kell biztosítani az öntözőcsatornák felújítására, bővítésére, továbbá víztakarékos vízadagoló rendszerek alkalmazására van szükség. **Az öntözés fejlesztését célszerű lenne összekapcsolni folyóink árvízvédelmi szabályozásával.** A megfelelő vízgazdálkodás kialakítása mellett kevesebb nitrogénműtrágya célzottabb kijuttatása a cél. Ezen túlmenően az (új) kártevők elleni fokozott védekezésre, a monitoring rendszer fejlesztésére, a gazdálkodók folyamatos tájékoztatására van szükség.

VII. A klímaváltozás, valamint a bioenergia- és élelmiszeripar erősödő versenye a mezőgazdasági eredetű nyersanyagokért számottevően növeli a **gazdálkodás kockázatát** (szélsőséges időjárási események, áringadozások stb.). A biztosítási piacok tökéletlensége miatt a kockázatok hatékony kezeléséhez kormányzati beavatkozásra, illetve szerepvállalásra van szükség. Mindenekelőtt el kell különíteni egymástól az üzleti kockázatot és a társadalom egészét veszélyeztető krízishelyzeteket, illetve katasztrófákat (élelmiszerhiány, emberre is veszélyes állapotbetegségek stb.). Az üzleti kockázatok csökkentése érdekében ösztönözni kell megfelelő biztosítási konstrukciók kidolgozását, a határidős és opciós áruipiacok kínálta kockázatkezelési instrumentumok széleskörű használatát, a termelés diverzifikálását, továbbá stabil makrogazdasági és üzleti környezetet kell teremteni. Ilyen feltételek mellett a piac is talál jól működő megoldásokat. Ugyanakkor a válsághelyzetek megelőzése, illetve kezelése ennél messzemenőbb beavatkozást igényel (pl. különleges segélyek, szigorú standardok, folyamatos ellenőrzések stb.).

VIII. Az egész agrárgazdaságot ki kell fehériteni! Példának okáért: miközben egyes húsfeldolgozóknál élelmiszer-biztonsági problémák nem merülnek fel, kevesebb figyelem kíséri a pénzügyi elszámolást. A **számlanélküli forgalmazás** és az engedélyek nélküli „zúgvágás” a sertés- és baromfiágazatban – a becslések szerint – az éves forgalom több mint 20%-ára – egyes becslések szerint akár 30%-ára is – rúghat. A „fehéren” működő feldolgozók képtelenek növekedni, ugyanis a piaci árversenyben alulmaradnak az ÁFÁ-t és egyéb járulékot nem fizetőkkel szemben. (Hasonló folyamatok jellemzik egyébként a növényi termékek piacait is.) Megoldás lenne, ha áruszállításkor a szállítólevél a számlával együtt mozogna. Ezen kívül az állategészségügyi hatóságnak véglegesen fel kell számolnia az EU előírásainak meg nem felelő, illetve illegálisan működő feldolgozóüzemeket.

IX. Tudatában kell lenni annak, hogy EU-tagállamként mind a WTO-tárgyalásokba, mind a bilaterális egyezkedésekbe csak áttételes beleszólásunk van, ezért a nemzetközi kereskedelem játékszabályainak változásaihoz való alkalmazkodásra kell helyeznünk a hangsúlyt. Érdeklünk azonban az, hogy a számunkra kiemelt fontosságú termékek az ún. **érzékeny termékek** közé kerüljenek, amelyek vámleépítése mérsékeltebb lehet az általánosnál. Továbbá érdeklünk támogatni azon tagállamokat, amelyek mérsékelni szeretnék a piacnyitást, hiszen több növénytermesztési, de különösen az állattenyésztési ágazatainkra nézve fenyegetést jelent az olcsó dél-amerikai vagy ázsiai termékek beáramlása az európai piacra.

X. Végül, de nem utolsó sorban, elengedhetetlen a **társadalom naprakész, világos informálása** az agrárpolitikai változásokról. A termelőknek és a termékpályák más szereplőinek tisztában kell lenniük azzal, hogy a világkereskedelemben, agrárpolitikában, piacszabályozásban bekövetkező változások milyen fenyegetéseket, kihívásokat és lehetőségeket jelentenek. A kormányzattal együttműködve kell kialakítaniuk egy olyan stratégiát, amelynek eredője a piacképes (versenyképes) termék, és olyan marketing tervet, amely segít az exportlehetőségek maximálás kihasználásában a célpiacokon. A piaci szereplőknek világos, egyértelmű jelzésekre van szükségük.

Összefoglalás

Bár az agrárpiaaci folyamatokat, így a magyar agrárgazdaság jövőjét is alapvetően maguk a szereplők (piacvezető termelők, feldolgozók, élelmiszerláncok, bankok) irányítják, az új kihívásoknak való megfelelés legjobb módjához, az alkalmazkodási kényszer orientációjához reális helyzetértékelésre van szükség. A sikerhez – vagyis nemzeti erőforrásaink optimális kihasználásához – jó lenne ismerni a jövőt. Erre nincs mód, de arra igen, hogy tükröt tartsunk magunk elé: az ismert trendek szerint erre megyünk, 2013-ig ide jutunk! Még áttérhetünk egy másik, jobb útra, de ahhoz vannak teendőink!

1) Mely tényezők alakítják leginkább az elkövetkező évek folyamatait?

- Trendfordulóként értékelhető a mezőgazdasági termékek iránti kereslet megélénkülése. Az élelmezés- és energia-biztonság azonos prioritást kap a nemzetek életében. Ugyanakkor a világ élelmiszerkészletei több mint három évtizede nem voltak ilyen alacsony szinten. A nagy műhelyek prognózisai szerint az elkövetkező tíz évben az élelmiszerek ára a 20-50% közötti intervallumban emelkedik.

Az élelmiszerkereslet a Magyarországtól távoli, gyors gazdasági növekedést felmutató, de többnyire korlátozott élelemtermelő potenciállal rendelkező térségekben nő a leggyorsabban. A globális kínálat háromnegyedét viszont mindössze öt ország, illetve országcsoport fogja adni. Az alkalmazkodás szempontjából ez a körülmény mindenképpen fontos és kockázatos.

A piaci viszonyok változásából kiemelendő, hogy mind Európában, mind Magyarországon romlik az állatiternék-előállítás versenyképessége. Az európai lakosság fogyasztása stagnál, emelkedés az egyedi, különleges áruk, a kényelmi termékek, az étrendi kiegészítők, a hobbiállat-eledelek, az üdítőitalok körében várható.

- Robbanásszerű hatással lesz a mezőgazdasági termelésre a bioüzemanyagok iránti kereslet növekedése. Az Egyesült Államok, valamint Brazília máris élenjár ezek gyártásában és felhasználásában; hozzájuk fokozatosan felzárkózik az Európai Unió, Kína, India, Kanada és Ausztrália is. A törvényi előírások következtében a mezőgazdasági termékek egyre nagyobb hányadát fogják energiatermelésre felhasználni. Ugyanakkor a fosszilis eredetű folyékony hajtóanyagok 5%-nál nagyobb arányú helyettesítése bioüzemanyagokkal kockázatos mértékben köti le a termőterületeket, és von el nyersanyagokat az élelmiszertermeléstől. Magyarországon az etanol bekeverési arányának 5,75%-ra vagy akár 10%-ra emelése sem okoz gondot a gabonapiacon. Etanolból exportáru-alappal fogunk rendelkezni. A biodízel esetében azonban már vagy a nyersanyagból, vagy a végtermékből importra szorulunk.
- Már középtávon komolyan kell számolni az éghajlatváltozás szeszélyes következményeivel. A világ mezőgazdaságilag hasznosítható földterülete csökken. A biológiai sokféleség sérül. Vízhányra kell felkészülni. Drasztikusan fogyatkozik a tengeri halállomány, ami növeli az egyéb állati fehérjeforrások iránti igényt. Európában és Magyarországon is melegebb, szárazabb nyarakra, aszályos esztendőkre kell felkészülni. Az északi szomszédok egyre több növényi kultúrában lesznek versenyképesek.

- A WTO-tárgyalások sikeres lezárása – a támogatások további leépítése, az importvámok csökkentése, az exporttámogatások megszüntetése következményeként – a verseny drasztikus élesedéséhez vezet. A tárgyalássorozat kudarca esetén a bilaterális egyezmények és a regionális együttműködések szerepe kerül előtérbe.
- Európa és Magyarország agrárszektorának versenyképességét döntő mértékben befolyásolja a Közös Agrárpolitika jövője, nevezetesen az időközi felülvizsgálat (*Health Check*) várható, a 2013-ig tartó időszakot is érintő döntései, például a támogatások még teljesebb függetlenítése termeléstől, a gabonapiaci intervenció és a tejkvóta-rendszer sorsa, a kötelező területpihentetés jövője, a gazdaságonkénti támogatási plafon esetleges bevezetése.
- A magyar agrárgazdaság fejlődési pályáját érdemben érinti az egyszerűsített kifizetési rendszer (SAPS) sutba dobása, az összevont gazdaságtámogatási rendszer (SPS) 2009. évi bevezetése.

Ma még kiszámíthatatlan következménye lehet a földtulajdonosok és a földhasználók, a gazdálkodók magatartásának, együttműködési készségének. Vonatkozik ez a megállapítás a termeléstől függetlenített támogatások kibocsátásra gyakorolt hatására, és főleg a földhasznóbérleti szerződések jövőbeni sorsára.

Intelligens alkalmazkodás, távlatos gondolkodás esetén a gazdálkodás stabilitása nem rendül meg.

- A magyar agrárgazdaság alkalmazkodási esélyeit érdemben meghatározza és korlátozza a fejlesztési források elégtelensége. Ez a korlát annak ellenére bénító lehet, hogy az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program keretében a 2007-2013 közötti években a közösségi és a nemzeti forrásokból 1 400 milliárd forint áll rendelkezésre vidékfejlesztési célokra, és ezen összeg 47%-a elsősorban a mezőgazdasági és erdészeti gazdaságok korszerűsítését szolgálja. Az elmaradt fejlesztésekhez, a logisztikai hiányosságokhoz, a feldolgozóipar, az állattartó telepek, az ültetvények és a humán infrastruktúra állapotához képest azonban ez a pénz is kevésnek bizonyul. Az áttöréshez több külföldi és hazai magánbefektetésre lenne szükség, ami előtt azonban például a földszerzési korlátok állnak!

2) Mérlegelve mindezen tényezők hatásait, figyelembe véve a különböző szakértői véleményeket, és döntően a gazdaságmatematikai modellezésünk eredményeit, felvázolható a magyar agrárgazdaság középtávú jövőképe. Itt azonban határozott különbséget teszünk egy „sodródó” alapváltozat („A”), azaz a ma érzékelhető folyamatok továbbgördülésének várható eredménye és egy optimistább, kedvezőbb paramétereket felmutató alkalmazkodás között („B”). E „felzárkózó” fejlődési pálya nem pusztán ábránd, de kétségtelen, hogy még nincs a kezünkben. Legnagyobb kockázata, hogy együttműködés-igényes! Az elérhető eredményeket illetően az alábbi főbb jellemzők emelhetők ki:

- Az alapvető piaci igények kielégítésére, a versenyben maradásra a jelenleginél koncentráltabb, célirányosan szakosodott, általában intenzívebben és precízebben termelő gazdaságoknak lesz esélyük. A szakszerű, intenzív gazdálkodás és a környezeti értékek megóvása az eddiginél is nagyobb összehangolást fog igényelni.

- A jövő mezőgazdasága termelési szerkezetében a jelenlegi vezető ágazatok még inkább túlsúlyba kerülnek. Nem láthatók olyan piaci jelek, amelyek alapján az „alternatív” mezőgazdaság, a biotermelés, a „kiscikkek”, a „hungarikumok” jelentős húzóerővé lépnének elő.
  - Az alkalmazkodás sikerétől függően a meghatározó ágazatok fejlődésében markáns különbségek lehetnek. A tehetetlenségi erő által uralt „A” és az innovatívabb, alkalmazkodóbb „B” modellváltozat között például több mint 4 millió tonna gabona, 1 millió tonna olajosmag, 1,2 millió sertés, 50 ezer szarvasmarha a különbség az utóbbi javára! A kertészeti szektorokban nehezebb a mennyiségi eltérés modellezése, de a két fejlődési pálya teljesítménye között 20-30% közötti különbség kalkulálható.
  - Az elkövetkező években is az marad jellemző, hogy a növénytermesztők és a tömegtakarmányra alapozó állattartók nagyobb biztonságban lesznek, mint az abrakfogyasztó ágazatokra szakosodott gazdálkodók. Halmozott veszély vár a kevés földterülettel rendelkező állattenyésztő gazdaságokra!
- 3) Az agrárgazdaság alkalmazkodásának tétjét és lehetséges eredményeit szemléletesebben fejezik ki a számszerűsítő összevont teljesítménymutatók:
- A mezőgazdasági termelés értéke 2006-2013 között alapesetben („A” modellváltozat) 17%-kal, a növénytermesztésé 25%-kal, az állattenyésztésé pedig csak 4%-kal nő. Sikeresebb alkalmazkodás, szerencsésebb külső feltételek mellett („B” modellváltozat) a kibocsátás értéke 35%-kal is gyarapodhat (az állattenyésztés 9%-kal, a növénytermesztés 50%-kal). Az értéknövekedést a mennyiségek, az árak és a támogatások is táplálják.
  - A termelés volumene legalább 6%-kal, jobb esetben 25%-kal bővül. A főágazatok közötti aránytalanság helyrebillentésére a jövőben sem lesznek „barátságos” körülmények. Míg a növényi termékek előállítására 2013-ig 8%-kal, az állati eredetű termékeké mindössze 0,5-1%-kal emelkedik. A felzárkózó fejlődési pályán mennyiségi növekedésük 32, illetve 12%-os.
  - A gazdálkodás jövedelmében ígéretes változások jelezhetők előre. A nominális vállalkozói jövedelmek (leegyszerűsítve: az adózás előtti eredmény) legalább 18-20%-kal nőhetnek, míg a „B” modellváltozat szerint pedig akár meg is duplázódhatnak! Kedvezőbb fejlődési pályán a vállalkozói jövedelmek reálértéke is 50%-kal emelkedhet. Rossz hír, hogy a jelenleg érvényesülő trendek mellett a reáljövedelmek legfeljebb szinten maradnak. Az sem kedvező, hogy az elérhető jövedelmek többete gyakorlatilag a növénytermesztésből fog származni.
  - Az agrárgazdaság potenciális teljesítményében kimutatható markáns különbségek valamelyest tompulnak a külkereskedelmi forgalom tekintetében. A felzárkózó fejlődési pályán ugyanis a hazai fogyasztás is kedvezőbb, ami az exportárualapot apasztja. Az eltérés így sem lebecsülendő! A kivitel reálisan elérhető értéke az „A” modellváltozat szerint 4,5 milliárd euró, míg a „B” verziónál 5 milliárd euró feletti lehet (ha a bioüzemanyag-exportot is itt számoljuk el!). A kivitel és a behozatal egyenlege bőven pozitív marad, sőt, értéke 1,6-1,7 milliárd euróra („A”), illetve 2,2-2,3 milliárd euróra („B”) emelkedhet számításaink szerint.

4) Nemzeti, fogyasztói és gazdálkodói érdek, hogy a magyar agrárgazdaság 2013-ig a „B” modellváltozat szerinti fejlődési pályára álljon. E cél eléréséhez sok a teendő, több innovációra, eredményesebb együttműködésre van szükség. Szinte elkoptatott szavak, de mögéjük számtalan konkrét intézkedés helyezhető:

- A mezőgazdasági termelés szinte valamennyi ágazatában, de a feldolgozóiparban és az agrárlogisztikában is jelentős fejlesztésekre van szükség. A gépek, a technológia megújítása mellett a biológiai alapok szintén korszerűsítésre szorulnak. E hatalmas feladathoz nem elegendők az ÚMVP forrásai. A hazai és külföldi tőke számára indokolt befektetőbarát feltételeket, körülményeket teremteni, beleértve a földpiac felszabadítását is.
- Nem csupán jelszó a humántőke gyarapítása, vagyis a közép- és felsőfokú oktatási rendszer újragondolása; a kutatás és a szaktanácsadási rendszer gyakorlat-orientált fejlesztése. Az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodás, a technológiai fejlesztés, az öntözés, a vízgazdálkodás, a genetika megújítása és a GMO-ügy mind-mind olyan feladat, amely innovatív magatartást követel meg.
- Mivel a versenyképesség csak termékpályán átívelően teremthető meg, ezért a vertikális kapcsolatok, a szervezethez (e téren egyértelműen hátrányban vagyunk versenytársainkhoz képest) erősítése elkerülhetetlen. A termékpályákon a stratégiai együttműködés, az integráció, a közös beszerzés és értékesítés elősegítése, a marketing szintén elemi feltétele a piacbővítésnek, de még a jelenlegi piacok megőrzésének is.
- A méltányos versenyfeltételekhez fizikai és adózási értelemben is indokolt meghatározni a háztartás és a gazdaság fogalmát, a piac szereplőinek és a támogatások kedvezményezetteinek körét.
- Fel kell készülni arra, hogy a hazai mezőgazdasági termelés szerkezete alapjában megváltozhat. Nem az uralkodó állapotok konzerválására, megőrzésére kell törekedni, hanem az új helyzetet felismerve gyorsan, koncentráltan dönteni és cselekedni. Vagyis eredményeinket nem kellene továbbra is makacsul a múlthoz viszonyítani, hanem a lehetőségeinket kihasználva kellene alkalmazkodni a megváltozott körülményekhez.

A nemzeti költségvetés potenciális forrásait elsősorban a fenti célokra ajánlatos fordítani!

Persze nemcsak itthon, de Brüsszelben is vannak teendőink. Azon érdemes munkálkodnunk, hogy a magyar agrárgazdaság időt és forrásokat nyerjen a felzárkózáshoz. Azon álláspontokat kell erősítenünk, amelyek a WTO-tárgyalásokon a teljes liberalizálást elvetik, és a nem azonos feltételek mellett folytatott versenyt legalább a számunkra érzékeny termékek esetében tompítják. Azon tagállamok táborához indokolt csatlakoznunk, akik szerint az új kihívásokra egy megújult Közös Agrárpolitika adhat választ. Olyan, amely díjazza a mezőgazdaságban a közjavak előállítását, mérsékli a versenytorzító „történelmi” különbségeket, szolidaritást vállal az éghajlatváltozással összefüggő természeti csapások elviselésében, nemzeti mozgásteret ad a felzárkózáshoz szükséges szerkezetátalakításra, a vidéki munkahelyek megőrzésére és bővítésére. A „tudásalapú” társadalom építése közben sem szabad megfeledkezni arról, hogy a szerény képzettségűek milliós tábora is munkából származó jövedelemre tart igényt.

Summary

Hungarian agriculture under pressure for adjustment

Although agricultural markets and thus the future of the agricultural economy in Hungary are essentially shaped by the stakeholders (major producers, processors, food retail chains and banks), there is a need for realistic assessment of the current situation in order to provide guidance for meeting the new challenges under the pressure for adjustment. The best way to success, to exploit our national resources optimally, would be if one could foresee the future. While that is impossible, we can certainly hold a mirror to ourselves to see where we are heading until 2013, being aware of the current trends. We are still able to change to another, a better path yet, but that requires some things to be done.

1) What factors will influence market trends most in the forthcoming years?

- The rapidly growing demand for agricultural products is certainly a new trend in world markets. Food and energy security will have the same priority in the life of nations. The global food supply, however, has never been so low during the past three decades. Food prices are projected to rise by 20 to 50 percent in the next ten years.

Demand for food is increasing at the fastest rate in distant regions with dynamic economic growth but limited food producing potential. Nevertheless, five countries or groups of countries will generate three-quarters of the global food supply. In terms of adjustment, that fact is not only important but it implies risks in food security.

As far as market changes are concerned, the declining competitiveness of the livestock sectors both in Europe and Hungary should be highlighted. Food consumption in Europe is stalling. Any increase may only be expected in the markets of individualized or special goods, convenience products, food supplements, pet foods and soft drinks.

- The rising demand for biofuels will have an explosive effect on agricultural production. The US and Brazil are market leaders in the production and consumption of biofuels; the EU, China, India, Canada and Australia will gradually catch up. As a consequence of legal requirements, an increasing portion of agricultural products will be used for generating energy. However, substituting fossil fuels with biofuels at a rate over 5 percent would occupy agricultural land to a hazardous extent, and channel away raw materials from food production. As for Hungary, to meet the 5.75 or even the 10 percent ethanol content requirement set by the EU would not cause problems on the grain market. Of ethanol, the country is likely to have excess production for exports. On the other hand, it will have to import either biodiesel or its raw materials.
- The possible consequences of climate change should be taken seriously into account, even in the medium-term. Globally, the amount of land available for agriculture will decrease. Biodiversity will be severely reduced. Many countries will face water shortage. Ocean fish stocks are declining at a fast rate, driving the demand for other animal protein sources. Europe and Hungary will have to

prepare for hot summers and droughts. Countries in the North will produce an increasing number of plants more and more competitively.

- Successful completion of the WTO Doha Round negotiations will lead to tougher competition as a consequence of further cuts in direct support, the reduction of import duties and the abolishing of export subsidies. If the series of negotiations fail, the importance of bilateral agreements and regional cooperation will grow.
- Competitiveness of the agricultural sector in Europe and Hungary will be greatly determined by the future of the Common Agricultural Policy, in particular the expected changes brought along by the 'Health Check', which will have an impact during the period up to 2013. These changes include the full decoupling of partially coupled direct payments, the setting of upper limits in support levels, the extension of the maize intervention model to other feed grains, the termination of compulsory set-aside, etc.
- The development of the agricultural economy in Hungary will be largely affected by the discontinuance of the Single Area Payment Scheme (SAPS) and the introduction of the Single Payment Scheme (SPS) in 2009.

The potential consequences of the responses of landowners and land users, their behaviour and willingness to cooperate cannot be foreseen yet. That applies to the impact of decoupled direct payments on output and particularly on the future of land lease contracts.

If land owners and land users are able to adapt intelligently and to think in perspective, the economy may remain stable.

- The insufficiency of development funds greatly affects and restricts the chances of the agricultural economy in Hungary to adjust. This limitation may have a disabling effect despite the fact that under the 2007-2013 Rural Development Program HUF 1,400 billion are available from Community and national sources for rural development, 47 percent of which is primarily targeted for the modernisation of agricultural and forestry holdings. Nonetheless, considering the foregone modernizing investments, the shortcomings in logistics, the current condition of the processing industry, livestock farms, plantations and human infrastructure, even these amounts prove to be inadequate. Achieving a breakthrough requires more foreign and domestic private investment, which, however, is currently curbed, *inter alia*, by the restrictions on land acquisition.
- 2) Taking into account the overall impact of the above factors and the various expert opinions as well as the results of our modelling, a medium-term vision of the agricultural economy in Hungary can be outlined. An explicit distinction is made, however, between a 'drifting' or baseline scenario ('A'), i.e. the likely outcome of the known trends, and a more optimistic adjustment scenario ('B') with better parameters. While scenario 'B' or the 'catching-up' development track is certainly more than a mere fantasy, yet it is undoubtedly out of our hands. Its greatest risk is that it can only be achieved through cooperation. As for the possible achievements, the following main characteristics can be noted:

- More concentrated and appropriately specialised holdings producing with greater intensity and more precision, in general, will stand a chance of supplying the basic market demand and remain competitive. Professional and intensive farming as well as the protection of environmental values will require greater coordination.
  - In the production structure of tomorrow's agriculture, dominance of the currently leading sectors will increase further. There are no market signs indicating that 'alternative' agriculture, i.e. organic farming or the production of minor products and Hungarian specialities could become a major driving force.
  - Depending on the success of the adjustment process, there can be marked differences in the development of the major agricultural sectors. For example, the difference between the inertia-driven scenario 'A' and the more innovative and adjusting scenario 'B' includes over 4 million tons of cereals, 1 million tons of oilseeds, 1.2 million pigs and 50 thousand cattle to the advantage of the latter! While it is more difficult to model the quantitative changes in horticulture, a difference of 20 to 30 percent can be calculated in the output performance of the two development tracks.
  - In the next few years, the positions of crop producers and ruminant farmers will typically remain secured in opposition to farmers specialised in pig and poultry. Livestock farmers with little land are going to face cumulative risks!
- 3) The following aggregated performance indicators quantify the stake and the potential outcome of the adjustment of the agricultural economy more expressively:
- Under the baseline scenario, the value of agricultural production will increase by 17 percent during 2006-2013, with crop production and livestock farming accounting for a 25 and 4 percent growth, respectively. If the adjustment process was more successful and external conditions were more favourable, the value of production would increase by 35 percent, with crop production and livestock farming accounting for a 50 and 9 percent growth, respectively. Quantities, prices and subsidies would all contribute to this increment.
  - The output of agriculture will increase by at least 6 percent and up to 25 percent under scenario 'B'. The conditions for restoring the balance between the principal branches will continue to be far from 'congenial'. Under the baseline scenario, crop and livestock production will increase by 8 and 0.5-1 percent, respectively. However, under the 'catching-up' development track, the output of the two branches is expected to grow by 32 and 12 percent.
  - Promising changes can be projected in terms of farming incomes. Nominal entrepreneurial income (or more simply: profit before tax) may increase by at least 18 to 20 percent, or even double under scenario 'B', where even its real value may increase by 50 percent. The bad news is that if the current trends continued, the real value of entrepreneurial income would maintain its present level at most. Another unfortunate fact is that the potential income surplus will virtually be generated by crop production alone.

- The differences in the potential performance of the agricultural economy will be slightly smaller as far as the foreign trade turnover is concerned. That is to be explained by a boost in the domestic consumption along the ‘catching-up’ development track, which will reduce excess stocks. Even so, the difference should not be underestimated! The realistically attainable value of exports is €4.5 billion under the baseline scenario, whereas under scenario ‘B’ it may exceed €5 billion (including biofuel trade). The foreign trade balance of agricultural goods will remain positive with a great margin. Indeed, its value may rise to between €1.6 and 1.7 billion (scenario ‘A’) or between €2.2 and 2.3 billion (scenario ‘B’).
- 4) It is in the interest of the nation, farmers and consumers to put the Hungarian agricultural economy on the scenario ‘B’ development track by 2013. But a lot remains to be done in order to achieve that goal; there is more innovation and more efficient cooperation needed. The followings may sound like common-sense; however a great number of specific measures can be grouped behind the points:
- Substantial developments are called for in almost every agricultural sector as well as in the processing industry and agricultural logistics. In addition to the modernisation of machinery and technology, genetic resources need to be renewed too. Rural development funds are insufficient for that enormous task. To attract Hungarian and foreign capital, conditions must be appealing for investors, e.g. the land market should be liberalised.
  - The augmentation of human capital, the review of the secondary and tertiary education system and the pragmatic development of research and rural extension services should be more than a catchphrase. The issues of climate change adaptation, technological development, irrigation and water management, the renewal of genetics as well as the authorisation of GMOs all require an innovative approach.
  - Given the fact that competitiveness can only be achieved across several product chains, the strengthening of vertical links and organisation is inevitable (we are clearly at a disadvantage in that respect compared to our competitors). Strategic cooperation along the product chains, promoting integration, joint purchasing and marketing are not only essential conditions of market expansion but also of securing our current market positions.
  - In order to ensure fair conditions of competition, the terms ‘household’ and ‘holding’ as well as market actors and the beneficiaries of support should be defined, both physically and in terms of taxation.
  - The structure of agricultural production in Hungary may change fundamentally and we should be prepared for that. Rather than preserving and maintaining the current conditions, quick and concentrated decisions and actions are required in response to the actualities. In other words, we should not stubbornly compare our achievements to the past. Instead, capitalising on our potential, we should adjust to the changed situation.

The potential resources of the national budget should primarily be allocated to the above purposes.

Obviously, we have business in Brussels, too. We should make every effort in order to gain time and funding for the agriculture in Hungary. We have to support the views rejecting complete liberalisation at the WTO negotiations and seeking to cushion competition at uneven terms at least for products, which are ‘sensitive’ for us. We should join the group of those EU member states, which claim that new challenges can only be met by a renewed Common Agricultural Policy. One which rewards the provision of public goods in agriculture, reduces ‘historical’ differences distorting competition, declare solidarity in bearing the costs of natural disasters associated with climate change, and allow room for individual countries in order to carry out the structural changes required for catching-up and to keep and create rural jobs. Even while building the ‘knowledge society’, policy-makers should bear in mind that millions of people with a lower level of education also demand an income earned by working.

Kivonat

A stratégiai tervezést segítő, tanulmányunkban az előrelátható nemzetközi agrárpolitikai változások, a bel- és külpiazi kereslet-kínálati viszonyok alakulása, a várható fejlesztések és a magyar agrárpolitika mozgásteré függvényében felvázoltuk a magyar mezőgazdaság szerkezeti változásait, kilátásait és lehetőségeit középtávon.

Abstract

Hungarian agriculture under pressure for adjustment

In order to support strategic planning, the study outlines the structural changes, prospects and potentials of the Hungarian agriculture in the medium-term based on, *inter alia*, the foreseeable changes in and the scope of action of agricultural policies, projected supply and demand trends on domestic and external markets as well as the expected modernising efforts.

Irodalomjegyzék

1. Andersen, T. [2003]: *European pig production forecast: Pig industry prospects*. Protein Supply for European Pigs 2010. Proceedings. Brussels. 11-14. p.
2. Antal D. [2005]: 'A vasúti áruszállítási piac első évének tanulságai az újraszabályozás szempontjából', *Közlekedéstudományi Szemle*, 55(9): 322-332
3. Bánáti D. – Popp J. – Potori N. [2007]: *AGM növények egyes szabályozási és közgazdasági kérdései*. Agrárgazdasági tanulmányok 2007/3. szám. Budapest: Agrárgazdasági Kutató Intézet.
4. Blandford, D. [2007]: 'Riding the Roller-Coaster – What's Next for US Farm Policy?', *EuroChoices* 6(2): 20-24.
5. Bloomberg [2007]: <http://www.bloomberg.com>
6. Borbély Á. [2007]: *Az Európai Unió cukorpiaci reformjának elosztási és strukturális hatásai* (PhD-értekezés). Budapest: Corvinus Egyetem.
7. British Petroleum [2007]: <http://www.bp.com>
8. Bucknell, D. – Sparling, B. – Mussell, A. – Martin, L. [2007]: *Feed Grain Policy - Fuel or Food?* Banff Pork Seminar. <http://www.banffpork.ca/proc/2007pdf/013%20-%20Martin.pdf>
9. Commission Européenne Direction Générale de l'Agriculture et du Développement Rural [2007]: *Perspectives à moyen terme du secteur viti-vinicole (2004/2005-2011/2012)*. Bruxelles: CE, DG AGRI.
10. Cser L. – Artner A. – Cselényi J. – Fleischer T. – Illés B. – Józai A. – Rechnitzer J. – Valter L. [2007]: *A Duna mint gazdasági tényező és erőforrás*. http://www.mta.hu/fileadmin/2007/11/MeH-MTA%20IV_261-301.pdf
11. Csillag P. [2005]: *A magyar cukorágazat helyzete és versenyképessége a szabályozáspolitikai változások tükrében* (PhD-értekezés). Budapest: Corvinus Egyetem.
12. Danish Bacon and Meat Council [2007]: *Pig Production Annual Report 2006*. www.danishpigproduction.dk/Annual_reports.html
13. Doornbosch, R. – Steenblik, R. [2007]: *Biofuels: Is the cure worse than the disease?* 20th meeting of the Round Table on Sustainable Development, Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris, 11-12, September, 2007.
14. Josling, T. [2007]: 'Multilateral and Regional Trade Agreements: Competing Trade Structures?', *EuroChoices* 6(2): 26-27.
15. Häberli, C. [2007]: 'Point de Vue – How to Conclude the Doha Development Agenda', *EuroChoices* 6(2): 36-41.
16. Európai Bizottság [2007a]: *A Bizottság javaslata a borpiac közös szervezéséről és bizonyos rendeletek módosításáról* [COM(2007)372 végleges]. Brüsszel: EB.
17. Európai Bizottság [2007b]: *Az európai közlekedéspolitiká 2010-re: ideje dönteni* [COM(2001)370 végleges]. Brüsszel: EB.
18. European Commission [2007a]: *Adapting to climate change in Europe – options for EU action* {COM(2007)354 final}. Brussels: EC.

19. European Commission [2007b]: *Preparing for the „Health Check” of the CAP reform* {COM(2007)722}. Brussels: EC.
20. European Commission [2006]: *An EU strategy for biofuels*. Brussels: EC.
21. European Commission, Directorate-General for Agriculture and Rural Development [2006]: *Report on the wine sector*. Brussels: EC, DG AGRI.
22. European Commission, Directorate-General for Agriculture and Rural Development [2007a]: *Prospects for Agricultural Markets and Income in the European Union 2007-2014*. Brussels: EC, DG AGRI.
23. European Commission, Directorate-General for Agriculture and Rural Development [2007b]: *Milk Market Situation*. Brussels. [http://circa.europa.eu /Public/irc/agri/lait/library?l=/statistics_mangement/conjoncture_circappt/_EN_1.0_&a=d](http://circa.europa.eu/Public/irc/agri/lait/library?l=/statistics_mangement/conjoncture_circappt/_EN_1.0_&a=d)
24. Falconer, C. [2007a]: *Communication from the Chairman of the Committee on Agriculture*. Special Session. 30. April, 2007. <http://www.wto.org>
25. Falconer, C. [2007b]: *Draft Modalities for Agriculture. Committee on Agriculture*. Special Session, JOB (07)/128. 17. July, 2007. <http://www.wto.org>
26. FAO [2007]: *Environment and Agriculture*. Committee on Agriculture, 20th Session (Rome, 25-28 April). Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations.
27. FEFAC [2006]: *Compound feed production 2006*. Brussels: European Feed Manufacturers Federation.
28. Food and Agricultural Policy Research Institute [2007]: *FAPRI 2007 World Agricultural Outlook*. Ames: Iowa State University, University of Missouri-Columbia.
29. GfK Hungária [2007]: *A borpiac ártrendeződése a minőségi termékeknek kedvez*. <http://www.gfk.hu>
30. Hingyi H. – Kürthy Gy. – Radócné Kocsis T. [2006]: *A mezőgazdasági eredetű folyékony bioüzemanyagok termelésének piaci kilátásai*. Agrárgazdasági tanulmányok 2006/8. szám. Budapest: Agrárgazdasági Kutató Intézet.
31. IEA [2006]: *World Energy Outlook 2006*. Paris: International Energy Agency.
32. International Organisation of Vine and Wine [2007]: *State of vitiviniculture world report*. http://news.reseau-concept.net/images/oiv_uk/Client/2007_note_conj_mars_EN.pdf
33. Isermeyer, F. [2007]: *Zukunft der Milchquotenregelung – wie sind die verschiedenen Politikoptionen zu beurteilen?* *Arbeitsberichte der Agrarökonomie* 01/2007, Institut für Betriebswirtschaft, FAL
34. Kapronczai I. [2007]: 'Birtokpolitika és versenyképesség', *Magyar Mezőgazdaság*, 62(23): 10-11.
35. Keszthelyi Sz. – Kovács G. [2004]: 'A direkt támogatások felosztási rendjének változása és annak hatása a magyar mezőgazdasági vállalkozások bevételeire', *EU-tanulmányok V. kötet* (Inotai A. szerk.). Budapest: Nemzeti Fejlesztési Hivatal, pp. 61-81.
36. Láng I. (szerk.) – Csete L. (szerk.) – Jolánkai M. (szerk.) [2007]: *A globális klímaváltozás: hazai hatások és válaszok*. Budapest: Szaktudás Kiadóház.

37. Lyons, T. P. [2007]: 'Ethanol, darling of Wall Street or scourge of the feed industry?', *World Poultry*. 23(2): 20-22.
38. Magyar Köztársaság Kormánya [2006]: *Magyarország aktualizált konvergencia-programja 2006-2010*. <http://www2.pm.gov.hu>
39. Magyar Nemzeti Bank [2007]: *Jelentés az infláció alakulásáról, időközi felülvizsgálat (2007 augusztusa)*. http://www.mnb.hu/Engine.aspx?page=mnbhu_inflacio_hu&ontentID=9060
40. Mészáros S. – Spítálszky M. 2002: *A magyar élelmiszergazdaság versenyképességének alakulása az EU közvetlen jövedelemtámogatási mértékétől függően* (kézirat). Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
41. Mészáros S. – Spítálszky M. – Udovecz G. [2000a]: *Az EU-csatlakozás várható agrárgazdasági hatásai – Modellszámítások II*. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
42. Mészáros S. – Spítálszky M. – Udovecz G. [2000b]: *A termelői és a fogyasztói árak változása, az agrárgazdasági termelés és az export-import alakulása, költségvetési hatások* (A MEH Európai Integrációs Főosztály részére készült tanulmány). Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
43. Mészáros S. – Spítálszky M. – Udovecz G. [1999]: *Az EU-csatlakozás várható agrárgazdasági hatásai – Modellszámítások I*. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
44. Möhler, R. [2007]: 'EU Bilateral and Regional Trade Agreements: Impacts on the CAP', *EuroChoices* 6(2): 28-35.
45. Nyárs L.– Papp G. – Vőneki É. [2004]: *A főbb állattenyésztési ágazatok kilátásai az Európai Unióban*. Agrárgazdasági tanulmányok 2004/4. szám. Budapest: Agrárgazdasági Kutató Intézet.
46. Nemzeti Agrár- és Vidékfejlesztési Kerekasztal [2004]: *Az ágazatok és termékpályák arányos fejlődésének helyreállítása Szakbizottság – Középtávú koncepció megalapozása* (kézirat).
47. OECD – FAO [2007]: *OECD-FAO Agricultural Outlook 2007-2016*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development – Food and Agriculture Organization of the United Nations.
48. Palócz É. (szerk.) [2007]: *Konjunktúrajelentés. A világgazdaság és a magyar gazdaság helyzete és kilátásai 2007 nyarán*. Budapest: Kopint-Tárki.
49. Popp J. (szerk.) – Potori N. (szerk.) – Udovecz G. – Varga E. [2007]: *Nemzetközi agrárpiaaci kilátások 2007*. Budapest: Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium – Agrárgazdasági Kutató Intézet.
50. Popp J. [2002]: *Az USA agrárpolitikájának gyakorlata napjainkig*. Agrárgazdasági tanulmányok 2002/6. szám. Budapest: Agrárgazdasági Kutató Intézet.
51. Potori N. – Spítálszky M. – Himics M. – Fogarasi J. [2007]: *Az összevont gazdaságtámogatási rendszer magyarországi bevezetésének hatásvizsgálata: módszertani összefoglaló*. Agrárgazdasági információk 2007/10. szám. Budapest: Agrárgazdasági Kutató Intézet.

52. Potori N. (szerk.) – Udovecz G. (szerk.) [2004]: *Az EU-csatlakozás várható hatásai a magyar mezőgazdaságban 2006-ig*. Agrárgazdasági tanulmányok 2004/7. szám. Budapest: Agrárgazdasági Kutató Intézet.
53. Radócné Kocsis T. – Györe D. [2006]: *A borpiac helyzete és kilátásai*. Agrárgazdasági Tanulmányok 2006/6. szám. Budapest: Agrárgazdasági Kutató Intézet.
54. Rasmussen, J, [2006]: *Costs in international pig production 2004*. Report no. 29, 2006. Danish Pig Production, DMA.
55. Sheales, T. – Apted, S. – Dickson, A. – Kendall, R. – French, S. [2006]: *Australian wine industry. Challenges for the future*. Abare Research Report.
http://www.abareconomics.com/publications_html/crops/crops_06/aus_wine.pdf
56. Sidlovits D. – Kator Z. [2007]: *Characteristics of Vertical Coordination in the Hungarian Wine Sector*. Európai Agrárközgazdászok Szövetségének (EAAE) 104., a Nemzetközi Agrárközgazdász Szövetséggel közösen rendezett szemináriuma *Agricultural economics and transition: what was expected, what we observed, the lessons learned* címmel, 2007. szeptember 5-8., Budapest: Corvinus Egyetem
57. Szászi G. [2007]: *Magyarország közlekedési infrastruktúrájának fejlesztése napjainkban (Közút vagy vasút?)* http://www.honvedelem.hu/files/9/8723/magyar_kozlekedes_infrastrukturajanak_fejleszt-eszaszi_gabo.pdf
58. Timár A. [2003]: *A közlekedési infrastruktúra*, Európai Füzetek 20. Budapest: Miniszterelnöki Hivatal – Külügyminisztérium.
59. Törzsök Á. – Keszthelyi Sz. – Kiss A. [2006]: 'Csőd és siker előrejelzése a mezőgazdaságban', *Gazdálkodás*, 50(4): 42-51.
60. Udovecz G. [2007]: 'Az Európai Agrárpolitika eszményei és realitásai', *Gazdálkodás*, 51(20): 2-10.
61. Udovecz G. [2000]: *A Magyar Agrárgazdaság felkészültsége és versenyképessége az Európai Unióban* (MTA doktori értekezés).
62. Udovecz, G. – Popp, J. – Potori, N. [2006]: 'Assessment of the short- and mid-term impacts of implementing the Single Payment Scheme in Hungary', *Proceedings of the 93rd seminar of the EAAE on Impacts of decoupling and cross compliance on agriculture in the enlarged EU*. Prague: Czech University of Agriculture.
63. United States Department of Agriculture [2007]: *USDA Agricultural Projections to 2016*. Washington: USDA, Interagency Agricultural Projections Committee.
64. United States Department of Agriculture [2007]: *Dairy: World Markets and Trade*. USDA. Federal Agriculture Service.
http://www.fas.usda.gov/dlp/circular/2007/dairy_07-2007.pdf
65. Világgazdaság Online [2007]: *Koper a magyaroknak is fontos*.
<http://www.vg.hu/nyomtat.php?cikk=171686>
66. VINEXPO [2007]: *La conjoncture mondiale du vin et ses perspectives à l'horizon 2010*.
http://www.greenwich.eu/telechargement/473_dp_vinexpo_iwsr.pdf

MELLÉKLETEK

A HUSIM modell

A HUSIM modellt jelenlegi formájában az agrárpolitikai változások hatásainak elemzésére használjuk. Legfontosabb jellemzői a következők:

- A HUSIM ökonometriai szimulációs, parciális egyensúlyi modell. Parciális egyensúlyi, mert a nemzetgazdasági termelőszférából csak a mezőgazdaságot és élelmiszeripart öleli fel, amely két szektor piaci egyensúlyát termékenkénti mérlegek, valamint kínálati és keresleti árrugalmasságok segítségével keresi.
- A HUSIM országos szintű modell, ami egyrészt azt jelenti, hogy kizárólag a magyar mezőgazdaságot és élelmiszeripart modellezi, másrészt országos szintű hatásokat számít. Ebből következik, hogy nem alkalmas regionális, illetve üzemi szintű hatások vizsgálatára.
- A HUSIM nyitott gazdaságot modellez azon feltevéssel, hogy a világgpiac egységes, továbbá a hazai mezőgazdasági és élelmiszeripari termelés a világgpiaci árak alakulását nem befolyásolja.
- A HUSIM „kvázi dinamikus” modell: a választott bázisév (2006) adatai alapján – iteratív módon – előrejelzést ad a következő évre (2007), majd az addigi eredményekre építve a rákövetkező évekre (2013-ig).
- A HUSIM modell eredmény szemléletű, ezért a számítási eredmények több esetben is a naptári évnél tágabb időkeretben értelmezendők.
- A HUSIM a magyar mezőgazdaságban és élelmiszeriparban előállított termékek széles skálájával dolgozik. Az összesen 34 mezőgazdasági és 30 élelmiszeripari termék kiválasztásának alapvető szempontja volt, hogy ezek a hazai termelésből, fogyasztásból, kivitelből, illetve behozatalból nagy hányadot képviseljenek (pl. a termelési érték esetében a növénytermesztési modelltermékek reprezentációs foka 79,98%, míg az állattenyésztési modelltermékeké 90,91%). Így modellszámítási eredményeink alapján az egész élelmiszergazdaságra érvényes következtetéseket vonhatunk le, illetve fogalmazhatunk meg.
- A HUSIM külső hatótényezői, úgynevezett exogén változói két csoportba sorolhatók: (1) az agrárgazdasági jellegűek, mint a mezőgazdasági árak, támogatások, termelési kvóták és bázisterületek, (2) a magyar makrogazdaság olyan fontosabb mutatói, mint az euró árfolyama, az infláció, a lakosság reáljövedelme stb. A modell ezen inputadatokra, valamint a beépített paraméterekre és algoritmusokra támaszkodva becslési az agrárpolitikai változások termelési, fogyasztási és külkereskedelmi hatásait.
- A HUSIM fontos jellemzője, hogy változatok számítására alkalmas. A változatokat egyes fontos tényezőkre vonatkozó különböző feltételezésekkel alakítjuk ki. A feltételezések egy-egy variánsát nevezzük scénáriónak.

Modellünk futtatásához prognosztizálnunk kellett az exogén makrogazdasági változókat (2007-2013), továbbá a modelltermékek termelési költségének és árának várható alakulását (2007-2013), valamint a hozamokat (2007-2013) és a bázisévbeli belföldi fogyasztást/felhasználást. Emellett a közvetlen támogatásokat és bizonyos termelési-biológiai (pl. kvóták, új ültetvények termőre fordulásáig eltelő idő stb.) és külkereskedelmi (exportpiaci) korlátokat is meg kellett adnunk. A modell bemenő adatainak forrásai az alábbiak:

- A makrogazdasági változók előrejelzését a Magyar Köztársaság Kormánya [2006] által az Európai Bizottsághoz benyújtott konvergencia-program prognózisaira építettük.
- A termelői árak 2007-2013 közötti alakulását külföldi prognóziskészítő műhelyek [OECD, 2007; FAPRI, 2007; EC DG AGRI, 2007] tanulmányaira támaszkodva, illetve a FARM-T modell azonos feltételek mellett generált belső árait figyelembe véve becsültük meg. Ezen túlmenően, a releváns termékek esetében figyelembe vettük a Budapesti Értéktőzsde Áruszekciójának különböző szállítási határidőkre szóló aktuális jegyzéseit (2006-2007), valamint az AKI Piaci Információs Osztálya által számított ártrendeket.
- Az üzemanyagok és energiahordozók árának becslését a Bloomberg [2007] és a British Petroleum [2007] középtávú előrejelzésére alapoztuk. Az egyéb input tételek esetében Palócz [2007] előrejelzéseiből indultunk ki. A földbérleti díjat az egyszerűsített kifizetés és a szántóföldi növények nemzeti kiegészítő támogatása alapján kalkuláltuk (az összeget e szubvenciók 50%-ánál alacsonyabb szinten állapítottuk meg, tekintettel a csatlakozás előtti években megkötött hosszútávra szóló bérleti szerződésekre).
- A hozambecsléseket az AKI ágazati szakértői készítették.
- Az élelmiszerfogyasztás bázisévbeli volumenét és szerkezetét az AKI szakértői becsülték meg a rendelkezésre álló KSH élelmiszermérlegek alapján.

A HUSIM modell felépítése és közgazdasági feltételezései a következőkben foglalhatók össze:

- A termeléshez kapcsolt agrárpolitikai instrumentumok változásának hatásait az agrárgazdaságban alapvetően a termelési költségek, támogatások és árak generálják. A termelői döntés az egyes ágazatokban realizálható jövedelem várható változásának és a jövedelem várható nagyságának függvénye. A termelői döntés a növénytermesztés esetében a vetésterület megosztása a modellben szereplő növénykultúrák között, az állattenyésztésnél a termelési volumen meghatározása.
- A termeléstől függetlenített támogatások bevezetésének hatásait egy üzemi szintű elemzéssel (ld. Farm-t modell módszertana) becsültük meg. Ezek a történelmi jogosultság alapján, üzemsorosan kiosztott támogatások közvetlenül a mezőgazdasági termelők jövedelmét növelik, elnyeréséhez nem szükséges termelő tevékenységet folytatni.
- A HUSIM modell keresleti és kínálati árrugalmasságai az 1990-2006 közötti éveket felölelő idősorokra épülő ökonometriai becslések, amelyek az átlagos mezőgazdasági termelő, illetve az átlagos fogyasztó reagálását írják le. Ezen árrugalmasságok

meghatározó szerepet játszanak az agrárpolitikai változások termelési és fogyasztási hatásainak alakításában.

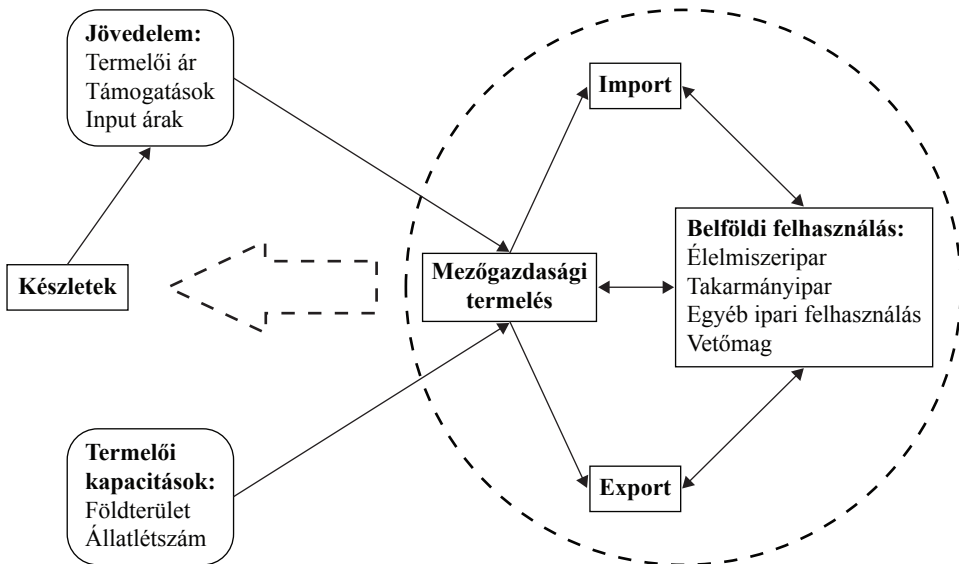
- A termelői oldalon a becslés optimalizálással egészül ki, ami lehetővé teszi, hogy a kínálati árugalmasságok fix érték helyett határértékek között mozoghassanak. Az optimalizálásnál lehetőség van különböző tartalmú célfüggvények alkalmazására. Jelen tanulmányunkban ez a mezőgazdaság jövedelmének maximalizálása.

Végül meg kell említenünk, hogy a termékszerkezetet alakító algoritmusok mellett egy versenyképességi algoritmust is beépítettünk a modellbe, ami a belföldi árak világpiaci árakkal történő összehasonlításán alapul, és a modelltermékek mérleg alapján képződő, induló exportárualap, illetve induló importszükséglet mennyiségeit korrigálja.

A FARM-T modell

A FARM-T modellel 2005 óta végzünk agrárpolitikai hatáselemzéseket. A modell tervezésekor a legfőbb motivációnk az volt, hogy a HUSIM modellel az évek során szerzett tapasztalatainkra építve olyan eszközt alkossunk, amely a főbb ágazatokra koncentrálna részletesen leírja azok kapcsolatrendszerét, és segítséget nyújt többek között az összevont gazdaságtámogatási rendszer bevezetése hatásainak kvantitatív elemzéséhez.

A FARM-T modell működésének vázlatja

Forrás: AKI Agrárpolitikai Kutatások Osztálya

A modell legfontosabb jellemzői az alábbiak:

- A FARM-T ökonometriai szimulációs, parciális egyensúlyi modell. A HUSIM modellhez hasonlóan a nemzetgazdasági termelőszférából csak a mezőgazdaságot és élelmiszeripart öleli fel, ezek piaci egyensúlyát termékenkénti mérlegek, valamint kínálati és keresleti árrugalmasságok segítségével keresi.
- A FARM-T mezőgazdaság termelő egységei a típusüzemek. Használatával az országos szintű hatások elemzésén túl a mezőgazdasági termelés strukturális változásai is modellezhetőek. Mivel a típusüzemek kialakításakor a földrajzi elhelyezkedés nem csoportképző tényező, a FARM-T nem alkalmas regionális hatások vizsgálatára.
- A FARM-T kis, nyitott gazdaságot modellez azon feltevéssel, hogy a célpiacok regionálisan differenciáltak, továbbá a hazai mezőgazdasági és élelmiszeripari termelés a világpiaci árak alakulását nem befolyásolja. A termékenkénti célpiacok megbontása lehetővé teszi eltérő célpiaci árak, szállítási költségek és export-import potenciál alkalmazását az egyes piacokon.

- A FARM-T „kvázi dinamikus” modell: a HUSIM modellhez hasonlóan iteratív módon ad előrejelzést egy választott báziséből kiindulva a soron következő évekre.
- A FARM-T modell – csakúgy, mint a HUSIM – eredményszemléletű, ezért a számítási eredmények itt is a naptári évnél tágabb időkeretben értelmezendők.
- A FARM-T a magyar mezőgazdaságban és élelmiszeriparban előállított termékek közül csak a legnagyobb termelési értéket képviselővel dolgozik. Az összesen 11 mezőgazdasági és 11 élelmiszeripari termék kiválasztásának alapvető szempontja volt, hogy segítségükkel modellezhessük a legjelentősebb ágazatokat, illetve azok bonyolult kapcsolatrendszerét.
- A FARM-T külső hatótényezői, úgynevezett exogén változói két csoportba sorolhatók: (1) az agrárgazdasági jellegűek, mint a piaci árak, támogatások, termelési kvóták és bázisterületek, (2) a magyar makrogazdaság olyan fontosabb mutatói, mint az euró árfolyama, az infláció, a lakosság reáljövedelme stb. Az előbbi csoport az agrárgazdaságnak a modell belső működése során nem módosuló fontos jellemzőit tartalmazza, a második csoport mutatói segítenek az agrárgazdaságot a megfelelő makrogazdasági környezetbe helyezni.
- A FARM-T fontos jellemzője, hogy a korábban ismertetett HUSIM modellhez hasonlóan alkalmas változatok számítására. Az egyes tényezőkre vonatkozó feltételezéseinknek nem csupán az országos hatásait vizsgálhatjuk a segítségével, de a típusüzemekre gyakorolt hatásokból következtethetünk a mezőgazdasági termelés strukturális változásaira is.

Modellünk futtatásához prognosztizálnunk kellett az exogén makrogazdasági változókat (2007-2013), továbbá a típusüzemek ágazati termelési költségeinek várható alakulását (2007-2013), az egyes célpiacokon megfigyelhető árak jövőbeli trendjét, valamint a hozamokat (2007-2013) és a bázisébéli belföldi fogyasztást/felhasználást. Emellett a közvetlen támogatásokat és bizonyos termelési-biológiai (pl. kvóták, új ültetvények termőre fordulásáig eltelő idő stb.) és külkereskedelmi (exportpiaci) korlátokat is meg kellett adnunk. A modell bemenő adatainak forrásai az alábbiak:

- A makrogazdasági változók előrejelzését a Magyar Köztársaság Kormánya [2006] által az Európai Bizottsághoz benyújtott konvergencia-program prognózisaira építettük.
- A termelői árak 2007-2013 közötti alakulását külföldi prognóziskészítő műhelyek [OECD, 2007; FAPRI, 2007; EC DG AGRI, 2007] tanulmányaira támaszkodva, és több endogén modellváltozót is figyelembe véve a FARM-T belső regressziós függvényei számolják ki. A regressziós függvények paramétereit a 1995-2006 időszak adataira támaszkodva állapítottuk meg.
- Az üzemanyagok és energiahordozók árának becslése megegyezik a HUSIM-ban alkalmazottal (Bloomberg [2007] és a British Petroleum [2007] középtávú előrejelzésére alapján). Az egyéb input tételek esetében szintén Palócz [2007] előrejelzéseiből indultunk ki. A földbérleti díj számítását itt is a területalapú támogatásokra építettük: az egyszerűsített kifizetés, a szántóföldi növények nemzeti

kiegészítő támogatása, illetve az összevont gazdaságtámogatási rendszerben a megfelelő regionális- és kiegészítő komponens, valamint a hozzá kapcsolódó top-up figyelembe vételével került megállapításra.

- A hozamok országos alakulását az AKI ágazati szakértői becsülték meg, amelyből a felhasznált teszüzemi adatbázis arányaira építve típusüzemenkénti hozamprognózist készítettünk.
- Az élelmiszerfogyasztás bázisévbeli volumenét és szerkezetét az AKI szakértői becsülték meg a rendelkezésre álló KSH élelmiszermérlegek alapján.

A FARM-T modell felépítése és közgazdasági feltételezései a következőkben foglalhatók össze:

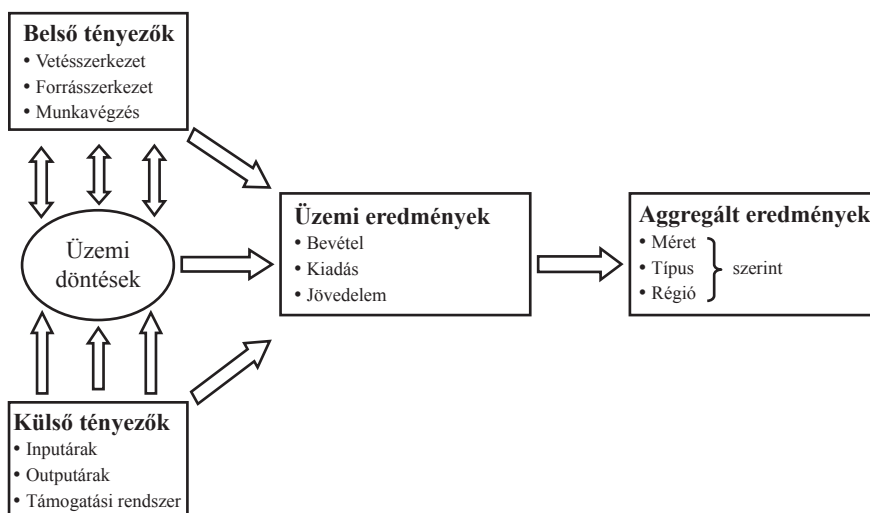
- A termeléshez kapcsolt agrárpolitikai instrumentumok változásának hatásait az agrárgazdaságban alapvetően a termelési költségek, támogatások és árak generálják. A termelői döntés az egyes ágazatokban realizálható jövedelem várható változásának és a jövedelem várható nagyságának függvénye. A termelői döntés egyrészt a vetésterület felosztására irányul a típusüzemek növénykultúrái között, másrészt az állattenyésztési ágazatok termelési volumenének meghatározását célozza.
- A termeléstől függetlenített támogatások bevezetésének hatásait a HUSIM modellnél is alkalmazott üzemi szintű elemzéssel becsültük meg. Itt azonban a hatásokat a típusüzemek szintjén kellett aggregálnunk, szemben a HUSIM szektorális szemléletével.
- A keresleti és kínálati ár rugalmasságokat az 1990-2006 közötti évek idősorainak ökonometriai elemzésével határoztuk meg, amelyek a reprezentatív mezőgazdasági termelő, illetve fogyasztó viselkedését írják le.
- A típusüzemek kínálatának rugalmasságok alapján történő becslése optimalizálással egészül ki, ami lehetővé teszi, hogy a kínálati ár rugalmasságok fix érték helyett határértékek között mozoghassanak. Az optimalizálásnál lehetőség van különböző tartalmú célfüggvények alkalmazására. Jelen tanulmányunkban ez a típusüzemek összjövedelmének maximalizálása.

A HUSIM modellnél alkalmazott versenyképességi algoritmust itt is alkalmaztuk. A termékmérlegekben maradványelven képződő induló exportárualap, illetve importszükséglet mennyiségei a belföldi- és célpiaci árak arányának megfelelően korrigálásra kerülnek. A célpiacok megbontása miatt lehetőséggé vált a versenynek a HUSIM modellben alkalmazottnál jóval részletesebb leírása.

A MICROSIM modell

A MICROSIM a tesztüzemi adatbázisra épülő determinisztikus mikroszimulációs modell. A megfelelő exogén változók előrejelzéseinek felhasználásával képes a tesztüzemek eredménykimutatásainak várható jövőbeli állapotát üzemsorosan megalkotni. A legfontosabb számított mutatók: bruttó termelési érték, költségek, támogatások, adózás előtti eredmény. A mutatókat az üzemek súlyszámaival felszorozva országosan reprezentatív értékeket kapunk, az adatok üzemtípus, üzemméret, ill. régiók szerint összegezhetők, tovább árnyalva az egyes agrárpolitikák hatáselemzését. A modell determinisztikus jellegét az adja, hogy a vetésszerkezet, állatállomány, állatértékesítés a bázisévi, jelenleg 2006-os állapoton rögzített, tehát a tesztüzemi rendszer várható állapota determinált.

A MICROSIM modell működésének vázlata

Forrás: AKI Vállalkozáselemzési Osztály

A modell bemenetei:

- A tesztüzemek 2006-os bázisévre vonatkozó részletes eredménykimutatás adatai, részletesen lebontott költségadatai, az értékesítés nettó árbevétele értékesített termékek szerinti részletes bontásban, valamint az üzemek részletes támogatási adatai.
- Az ún. input- és outputmátrixok, vagyis a különböző nyersanyagok és felhasznált szolgáltatások, valamint az értékesítendő termények, állatok árai és volumenei a bázisévet követő négy évre. A mátrix értékeit a különböző forrásokból begyűjtött információk részletes áttanulmányozását követően, az előrejelzés időpontjában ismert gazdasági környezet figyelembevételével, szakértői becslés útján állapítottuk meg.
- A termeléstől független és termeléshez kötött támogatások várható értékei az elkövetkező négy évre. A modell az összes jövedelemmódosító támogatást tartalmazza,

nem számol a beruházási támogatások hatásaival, mivel azok csak közvetett hatást gyakorolnak a jövedelemre.

- Az adózási rendszer várható változásai. Természetesen a modell csak azokat az adóváltozásokat tartalmazza, amelyek az elemzés időpontjában előre láthatóak. Az adóváltozásoknak elsősorban a rövidtávú előrejelzésekben van jelentősége.

Az egyes üzemek költségeinek adott évre történő előrejelzése az üzem költségszerkezetét leíró mátrix, és az input ármátrix szorzataként áll elő. Hasonló módszerrel történik az üzemi bevételek előrejelzése: az üzem részletes árbevétel adatait tartalmazó mátrixot megszorozzuk a termékek és szolgáltatások árainak és volumeneinek várható alakulását tartalmazó outputmátrixszal.

Ezután kiszámítjuk a modellezett évre vonatkozó támogatásokat. A tesztüzemi rendszer csaknem az összes eredménymódosító támogatást tartalmazza, és a legtöbb támogatásra reprezentatív, vagyis a tesztüzemek által kapott támogatásokat az üzemek súlyszámaival felszorozva az országosan kiosztott támogatási összeghez közeli értéket kapunk.

A MICROSIM-ben a támogatások két csoportra oszthatók: szimulált és nem szimulált támogatások. A szimulált támogatások esetén a támogatás alapjául szolgáló naturáliát, termeléstől független támogatásnál a támogatás alapjául szolgáló bázisév adatait felszorozzuk a jövőbeli várható támogatási összeggel.

A nem szimulált támogatások két részből állnak: a tesztüzemi rendszerben az eredménymódosító támogatások kis része nem nevesített, vagyis az egyéb jövedelemmódosító támogatások között jelenik meg. Másrészt vannak olyan támogatások, amelyekre a tesztüzemi rendszer kevésbé reprezentatív, ezek az agrárkörnyezetvédelmi és a kedvezőtlen adottságú területekre vonatkozó támogatások. A modell természetesen e támogatásoknak a változásait is figyelembe veszi, feltételezve azt, hogy a gazdaságok évről évre sikeresebben veszik igénybe a támogatásokat, vagyis üzemenként is hatékonyabbá válik a támogatások lehívása.

Csődelőrejelzés

A módszernek az a lényege, hogy a bankok hitelezési gyakorlatához hasonlóan pénzügyi mutatók alapján minősítjük az üzemeket.

Figyelembe véve az ismert hitelbírálati és adóminősítési rendszereket, kiválasztottuk azokat a mutatókat, amelyek segítségével eldönthető, hogy egy gazdaság csődközeli helyzetbe került-e. Azokat az üzemeket minősítettünk fizetésképtelennek, ahol a negatív saját tőke hosszúlejáratú kötelezettségekkel párosul. Ebben az esetben az üzem képtelen kifizetni az adósságait, a vagyona nem nyújt fedezetet a termelés finanszírozásához, újabb hitelek felvételéhez, tehát kénytelen abbahagyni a termelést.

Az előrejelzést úgy készítettük, hogy a kiindulási év saját tőkéjéhez minden évben hozzáadtuk az adott évre számított adózás előtti eredményt. Negatív adózás előtti eredmény esetén ez a saját tőke csökkenését jelentette. Azokat az üzemeket soroltuk a csődbejutókhoz, amelyeknél a saját tőke nullára csökkent, vagyis a sorozatos veszteség miatt az üzem felélte a saját tőkéjét, és amelyek rendelkeznek hosszúlejáratú kötelezettségekkel. Ezzel a módszerrel meglehetősen pontosan előre jeleztük az abrakfogyasztó állatokat tartó gazdaságok szelektálódását.

Egyéni gazdaságoknál az adózás előtti eredmények előrejelzésénél figyelembe kell venni, hogy az így számított jövedelmeknek kell fedezetet nyújtaniuk az egyéni (családi) gazdaságok személyi jövedelmeire is. Ezért „bérkorrekciót” hajtottunk végre, vagyis az egyéni gazdaságok eredményét csökkentettük a felhasznált családi munkaerő éves munkaerőegységére jutó minimálbérrel. Azoknak az egyéni gazdaságoknak az eredményét nem módosítottuk, amelyek a családi munkavégzésre minimálbérnél nagyobb bérköltséget számoltak el.

Mivel az egyéni gazdák közül arányaiban kevesebben rendelkeznek hosszúlejárátú kötelezettségekkel, mint a társas gazdaságok, a modell kevesebb egyéni gazdaság csődbejutását vetíti előre, ami illeszkedik ahhoz a gyakorlati tapasztalathoz, hogy az egyéni üzemeket a gazdák akkor is fenntartják, amikor az nem vagy nem kifejezetten éri meg nekik, egyrészt érzelmi okokból, másrészt azért, mert így legalább a saját fogyasztásuk egy részét saját maguk meg tudják termelni.

A kvótatárgyalások végeredménye

Megnevezés	Mennyiség	Megjegyzés
GOFR-növények bázisterülete (ha)	3 487 792	1999-2001 közötti időszak átlaga
GOFR-növények referenciahozama (t/ha)	4,73	1997-2001 közötti időszak legrosszabb és legjobb év elhagyásával számolt átlaga
Tradicionális durumbúza területe (ha)	2 500	EU 2002. december 3-i, helyettesi szintű fordulón tett végső ajánlata
Nem tradicionális durumbúza területe (ha)	4 305	
Len, feldolgozói kvóta (t)	0	-
Kender, feldolgozói kvóta (t)	2 061	1997-1999 közötti időszak átlaga
Rizs bázisterülete (ha)	3 222	2000. évi adatok alapján
Rizs referenciahozama (t/ha)	3,10	2000. évi adatok alapján
Hüvelyes növények bázisterülete (ha)	1 954	Nem „tagállam-specifikus” kvóta
Száritott takarmányok, feldolgozói kvóta (t)	49 593	1998-1999 közötti időszak átlaga
Dohánykvóta (t)	12 355	1997-1999 közötti időszak átlaga
„A” cukorkvóta (t)	*400 454	1995-1999 közötti időszak fogyasztási adatai alapján
„B” cukorkvóta (t)	*1 230	WTO által engedélyezett export („A” kvóta 0,31%-a)
„A” izoglükóz-kvóta (t)	**127 627	Dán csomagban szereplő javaslat alapján
„B” izoglükóz-kvóta (t)	**10 000	
Ipariparadicsom-kvóta (t)	130 790	1998-2000 közötti időszak átlaga
Őszibarack, feldolgozói kvóta (t)	1 616	1998-2000 közötti időszak átlaga
Körte, feldolgozói kvóta (t)	1 031	1998-2000. évek adatai alapján
Tejkvóta (t)	1 947 280	Dán csomagban szereplő javaslat alapján
2006. évi tejkvóta-tartalék (t)	42 780	
Speciális vágómarha-prémiumra jogosult egyedek létszámhatára	94 620	2002. december 3-i helyettesi szintű fordulón az EU végső ajánlata
Húshasznútehén-prémiumra jogosult egyedek létszámhatára	117 000	2000. év adata mínusz 10%
Vágási prémiumra jogosult egyedek létszámhatára	235 998	2000. év adatok alapján
Szarvasmarha kiegészítő támogatása (€)	2 936 076	Kvótától függő, számított érték
Anyajuh-prémiumra jogosult egyedek felső létszámhatára	1 146 000	2002. december 11-i dán csomagban javított EU pozíció
Anyajuh kiegészítő támogatása (€)	1 211 510	Kvótától függő, számított érték

* A cukorpiaci reform az „A” és „B” kvótát a 2006/2007. gazdasági évtől összevonta; a kabai cukorgyár (Eastern Sugar Zrt.) 108 093 tonna cukorkvótáját visszaadta.

** A cukorpiaci reform az „A” és „B” kvótát a 2006/2007. gazdasági évtől összevonta. A Hungrana Kft izoglükóz-kvótája a 2006/2007. gazdasági évben 199 143 tonna, a 2007/2008. gazdasági évben 191 845 tonna, a 2008/2009. gazdasági évtől 218 954 tonna.

A visegrádi országok és Románia agrárkivitelében tapasztalt fellendülés okai

Az EU-csatlakozás után élelmiszergazdasági importunk az export növekedését meghaladó ütemben nőtt. Ez jórészt a többi visegrádi országból és Romániából származó behozatalunk emelkedésével magyarázható. Míg a három visegrádi ország együttes részesedése importunkból 1997-ben még csupán 6% volt, 2006-ban már elérte a 24%-ot. Romániát is számításba véve agrár-külkereskedelmünk alakulását térségünk e négy országával az alábbi táblázat szemlélteti.

Agrár-külkereskedelmünk alakulása a négy kiválasztott országgal (2000-2007)

Me.: millió euró

Ország	2000	2001	2002	2003	2003*	2004	2005	2006	2007. I-IX.
Export									
Csehország	81	74	93	97	98	115	116	150	130
Lengyelország	128	106	115	102	103	131	124	155	179
Szlovákia	46	65	52	54	54	65	113	167	160
Románia	151	214	138	208	209	174	196	210	382
Együtt	406	460	399	461	464	486	550	682	851
Import									
Csehország	27	32	50	60	64	124	124	120	112
Lengyelország	69	89	89	102	106	171	290	367	294
Szlovákia	36	41	54	55	60	107	148	168	162
Románia	32	39	34	27	77	69	46	57	58
Együtt	164	201	226	244	306	470	608	712	626
Egyenleg									
Csehország	54	42	43	37	34	-9	-8	30	18
Lengyelország	59	18	27	0	-3	-40	-166	-212	-115
Szlovákia	10	24	-2	-2	-6	-41	-35	-1	-1
Románia	119	174	104	181	132	105	151	154	324
Együtt	242	258	173	217	158	16	-58	-30	226

* Az új módszer szerint, amely a származási/rendeltetési ország szerinti bontás helyett a feladó/célország szerinti bontásban adja meg az adatokat.

Forrás: KSH adatok alapján az AKI Agrárpiaci Kutatások Osztályán készült számítások

A legnagyobb sikereket Lengyelország érte el. Lengyelország az utóbbi években (már a csatlakozás előtt is) dinamikusabban növelte agrárkivitelét. Szinte minden fontos termékünk piacán versenytársunkká vált. Az árufélések közül kiemelkedő fontosságú a zöldség- és gyümölcs (főként a német és osztrák piacon), a baromfi (Németországban és az Egyesült Királyságban), a pékáru (Németországban), továbbá a különböző húskészítmények,

sajtók, valamint a csokoládé és kakaótartalmú élelmiszerkészítmények és étrendkiegészítők. A közeljövőben a lengyel agrárexport további növekedésével számolhatunk. Bár Lengyelországba irányuló exportunk az elmúlt években nőtt, korántsem olyan mértékben, mint a behozatalunk.

Csehország is egyre komolyabb versenytársunk az agrártermékek európai piacán, elsősorban a tej (Németország és Olaszország), valamint a csokoládé (Németország, Szlovákia, Románia és Lengyelország) esetében. A cseh tejágazat Európában az egyik legkoncentráltabb. Az egy üzemre jutó átlagos tehénszám 2002-ben 212 volt, ami jóval meghaladta az EU-15 átlagát. Az EU-csatlakozás előtt és után számos üzemet modernizáltak, átépítettek. A nyerstej termelői árában meglévő különbség miatt a határok megnyitása után a csehországi tej előzönlötte a németországi tejüzemeket. Bár legfontosabb felvevőpiaca Németország, a nekünk oly fontos olasz piacra is szállít. Csehország számára a közeljövőben is a német piac lesz a meghatározó, de a kisebb felvevőképességű olasz piacon is jelen lesz. Az Olaszországba irányuló magyar tejexportot annak ellenére fenyegeti a cseh tej, hogy átlagára magasabb a hazainál, ugyanis mind az áru minősége, mind a szállítási feltételek kedvezőek az importőr számára.

Szlovákia élelmiszergazdasági kivitelének dinamikus növekedése erősödő versenyt jelez számunkra, főként a csokoládé, a tej és a néhány kisebb jelentőségű termék tekintetében.

Romániával közös célpiacaink közül Hollandia és Olaszország mellett Törökország emelhető ki. A jövőben mindinkább számolnunk kell Romániával, mivel tengeri kikötőinek köszönhetően sok EU-tagállamba kedvezőbb feltételekkel szállít.

A vizsgált országok exportjának növekedése számos tényező függvénye. A külföldi tőkebefektetések tekintetében Magyarország nincs elmaradva, sőt, ha az egy főre jutó élelmiszeripari és mezőgazdasági FDI-t nézzük, akkor kedvezőbb helyzetben vagyunk a három visegrádi országnál.

Bár a minimálbér terén az országok közötti különbségek nem jelentősek (csak Szlovákia lóg ki kicsit a sorból), a munkabérek közterhei Lengyelországban és Szlovákiában alacsonyabbak, mint Magyarországon. A mezőgazdaságra persze sok esetben speciális adózási szabályok érvényesek, amelyek nehezítik a közvetlen összehasonlítást. Az azonban bizonyos, hogy Lengyelországban a jövedelem- és társasági adó alóli mentesség (kivéve néhány állattenyésztési ágazatot és a gombatermesztést) nagymértékben tehermentesíti a gazdákat.

A támogatottság szintje – különösen az állattenyésztési ágazatokban – a vizsgált országok közül Lengyelországban volt a legalacsonyabb az EU-csatlakozás előtt. Lengyelország exportsikereit az elmúlt években éppen e termékeknél érte el. A támogatások alacsony szintje feltehetően egyfajta szelekciót idézett elő, a versenyképesebb üzemek így kellőképp meg tudtak erősödni ahhoz, hogy nemzetközi (közösségi) szinten is felvegyék a versenyt. Lengyelország kivitele sertéshúsból hatszorosára nőtt a 2000-2006 közötti időszakban. Legfontosabb közös célpiacaink Románia, Olaszország és Spanyolország, ahova Lengyelország kisebb mennyiségben és értékben szállít nálunk; más országokba viszont jóval nagyobb mennyiségben teríti áruját. A lengyel sertéshús-feldolgozásba – felismerve az abban rejlő lehetőségeket – már a '90-es évek végén bevonult a dán tőke (ld. *Poldanor*, *Prime Food*), ami a versenyképesség javulását eredményezte. A jövőben a lengyel sertéságazat várhatóan megőrzi eddig megszerzett pozícióit, fenyegetve ezzel a mi piaci lehetőségeinket is.

A hazai infrastrukturális fejlesztések terén – bár történtek kezdeményezések az elmúlt időszakban – sok esetben jellemző még az átgondolatlanság, a fejlesztések valós igényekhez illesztésének hiánya. A visegrádi országokba irányuló kivitelünk fuvarparitás szerinti elemzése azt jelzi, hogy e téren van még mit fejlődni. A velünk együtt csatlakozó országokból 2006-ban kivitelünk majdnem háromnegyedéért inkább a külföldi vevő jött. Tehát Lengyelország, Szlovákia és Csehország az exportlogisztikai hatékonyság terén leghagyott minket. A fuvarparitás országprofilja jól tükrözi az ezen országokban megvalósított infrastrukturális fejlesztések eredményeit, amelyeket még nagyjából az EU-csatlakozás előtt hajtottak végre. A lengyel és szlovák fuvarozók a Közlekedéstudományi Intézet kimutatásai szerint a magyar szállítványozók – a jórészt magas állami elvonások miatt – 70-80 eurócent önköltségével szemben átlagosan 55-60 eurócent önköltséggel dolgoznak kilométerenként.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a három visegrádi ország agrárgazdasága és a kapcsolódó ágazatok korábban és jobban felkészültek az EU-csatlakozásra. Ezért a termelés hatékonysága, a termékelőállítás költsége, a logisztika és a piacrajutás (marketing, kapcsolatok építése) terén versenyelőnyre tettek szert. Különösen igaz ez Lengyelországra: a bilaterális agrár-külkereskedelmünkből származó egyenlegünk a 2000-ben még 59 millió euró pozitívumból 2006-ra 212 millió euró negatívumra változott.

A magyar SPS modell egyéb technikai részletei

Az 1. fejezetben vázolt SPS modell az FVM szerint logikus, politikailag képviselhető, a közösségi szabályozás elveivel összhangban áll, ellene az Európai Bizottságnak sincs kifogása. Egyébként a Bizottság közvetlenül nem hagyja jóvá a tagállamok által kidolgozott összevont gazdaságtámogatási modellt, az SPS kialakítása – és működtetése is – a tagállamok felelőssége, jöllehet, a Bizottság a véglegesítés előtt folyamatos, részletes szakmai konzultációt kér. Áttérési szándékát a tagállamnak legkésőbb az SPS bevezetését megelőző év augusztus 1-jéig be kell jelentenie.

Nemzeti tartalék

Az SPS bevezetésének évében Magyarország technikailag két nemzeti tartalékot képez: a) nemzeti tartalék új belépők számára (legfeljebb 3%), illetve b) kiegészítő komponensek tartaléka, amely utóbbival generálja a hibrid SPS modellt. Az SPS bevezetésének második évétől már csak az új belépők számára lehet nemzeti tartalékot elkülöníteni. Hogy ez mekkora legyen, arról még nem született végleges döntés.

A nemzeti tartalékból térítésmentesen megszerzett támogatási jogosultságok, ha azok egy üzemnél több mint 20%-ot tesznek ki, öt évig nem ruházhatók át. E korlátozás nem vonatkozik az SPS bevezetésének évében kiosztott regionális komponensekre.

Annak érdekében, hogy az áttérés után a földbérleti szerződéseket ne mondják fel tömegesen, és a földtulajdonosok ne igényeljének új belépőként támogatási jogosultságokat a nemzeti tartalékból, az „új belépő” fogalma pontosan definiálva lesz. A jogosultságok megszerzését a nemzeti tartalékból más tagállamok olyan feltételekhez kötik, mint például életkor, szakirányú végzettség, használt földterület nagysága stb. Elképzelhető, hogy a nemzeti tartalékból támogatási jogosultságokat csak néhány éves átmeneti időszakban lehet majd kapni, ezt követően az új belépők a piacon vásárolhatnak támogatási jogosultságokat (németországi példa).

A nemzeti tartalékból kiosztott támogatási jogosultságokra az alábbi mennyiségi korlátok érvényesek:

- ha az igénylő egyáltalán nem rendelkezik támogatási jogosultsággal, akkor legfeljebb a kérvényezéskor használatában lévő hektárok számát meg nem haladó számú egységnyi támogatási jogosultságot kaphat;
- ha az igénylő már rendelkezik támogatási jogosultsággal, akkor legfeljebb a kérvényezéskor használatában lévő, támogatási jogosultsággal le nem fedett hektárok számát meg nem haladó számú egységnyi támogatási jogosultságot kaphat.

Tíz hónapos szabály

Az SPS bevezetésekor az összevont területalapú támogatási jogosultságokat a földhasználók és nem a földtulajdonosok kapják. Földhasználónak az minősül, aki a szántó- és gyepterületeket az FVM által megszabott időponttól (ami nem lehet korábbi, mint az összevont gazdaságtámogatási rendszerre történő áttérést, illetve később az összevont területalapú támogatási kérelem benyújtását megelőző év szeptember 1-je) számítva legalább tíz hónapig használja. Magyarország még nem döntött e kérdésben, de valószínűsíthető, hogy november

1-je lesz a kezdő időpont. Megjegyzendő: tekintettel arra, hogy a tagállamok gyakorlata igen különböző, az ellenőrzés pedig nem egyszerű, a KAP 2008. évi felülvizsgálata során egyszerűsíthetik a tízhónapos szabályt.

Támogatási jogosultságok igénylése, a támogatás kifizetése

A támogatási jogosultságokat az áttérés évében az FVM által meghatározott időpontig, de legkésőbb május 15-éig kell igényelni, és ugyanezen időpontig be kell jelenteni az igénylő által használt, támogatásra jogosult földterületet. A támogatási jogosultságokat az MVH legkésőbb az áttérés évének december 31-éig állapítja meg.

Földhaszonbérlet esetén a támogatási jogosultságok a bérleti szerződés lejártával nem kerülnek a földtulajdonos birtokába, hacsak erről a szerződő felek külön nem rendelkeztek. A földhasználó jogosultságszerzése eredetinek minősül.

A kifizetésekre a tárgyév december 1-je és a következő naptári év június 30-a között (az utólagos kiegészítő támogatások kifizetésére legkésőbb szeptember 30-áig) kerülhet sor. Bizonyítottan kivételes esetekben (pl. természeti csapás okozta likviditási nehézségek) az Európai Bizottság jóváhagyásával a támogatások legfeljebb 50%-a egy-egy régióban vagy tagállamban december 1-je előtt is folyósítható, illetve amennyiben újabb kivételes helyzet áll elő, ezen előleg legfeljebb 80%-ra emelhető.

Támogatási jogosultságok átruházása

Az összevont területalapú támogatási jogosultságok területtel vagy terület nélkül eladhatók, de csak területtel adhatók bérbe. A támogatási jogosultságok átruházásakor (eladás, ajándékozás, csere, tartási szerződés) a tagállam saját hatáskörében ezek meghatározott százalékát visszatarthatja a nemzeti tartalék növelésére vagy adókat vethet ki. A visszatartás és adók mértékéről egyelőre nem született döntés. Lényeges kiemelni, hogy a visszatartás a regionális komponens nem érinti. A visszatartás nem alkalmazható a támogatási jogosultságok tényleges vagy várható öröklés esetén, továbbá olyankor, amikor a jogosultságokat mezőgazdasági tevékenységbe kezdő személynek adják el.

Addicionális támogatás (69. cikkely)

Magyarország számára is nyitott a lehetőség, hogy egyes szektorok brüsszeli forrásból származó, termeléshez kapcsolt, illetve termeléstől függetlenül közvetlen támogatásainak legfeljebb 10%-át elkülönítse, és abból ún. addicionális támogatást nyújtson az érintett szektorokban a környezeti, minőségi és marketing szempontból kívánatosnak ítélt gazdálkodási gyakorlatot folytató termelőknek. Magyarországon a 1782/2003/EK tanácsi rendelet 69. cikkelyét várhatóan csak a szarvasmarha- és esetleg a juhágazatban alkalmazza. A cél a húshasznú szarvasmarhafajták, valamint őshonos állatfajták (pl. szürkemarha, rackajuh) tartásának ösztönözése. A szarvasmarhatartás esetében, az összevont gazdaságtámogatási rendszerre történő áttérést követően csak a húshasznú tehének tartásának támogatása marad termeléshez kapcsolva. Az addicionális támogatás a termeléshez kapcsolt opciók részét képezi.

Moduláció

Magyarország nem tervezi a kötelező moduláció 2013 előtti opcionális alkalmazását. Az önkéntes moduláció bevezetéséről egyelőre nincs végleges döntés.

Kölcsönös megfeleltetés

A kölcsönös megfeleltetés helyes mezőgazdasági és környezeti állapoton kívüli előírásait Magyarországnak 2009-től, a tervek szerint hároméves¹ átmeneti időszak alatt kell fokozatosan bevezetnie, függetlenül attól, hogy az egyszerűsített kifizetési rendszert vagy az összevont gazdaságtámogatási rendszert alkalmazza. A kölcsönös megfeleltetés nem jelent új kötelezettségeket, hiszen az egyes alapkövetelmények ettől függetlenül is teljes mértékben érvényesek a gazdálkodókra. A kölcsönös megfeleltetés lényege, hogy az EU az előírásokat figyelmen kívül hagyó gazdálkodók közvetlen támogatásainak kifizetését szankcionálja.

A kölcsönös megfeleltetés rendszerét az MVH működteti, de az ellenőrzéseket a szakhatósági ellenőrző szervek (környezetvédelmi, állategészségügyi, élelmiszerbiztonsági, talajvédelmi hatóság és az Európai Bizottság) végzik el. Az SPS 2009. évi bevezetése után az igénylők 1%-át kell ellenőrizni előre rögzített kiválasztási elvek alapján. A szankciók a következők lehetnek:

- Gondatlanság:
  - a szabálysértés súlyosságától függően 1-5% közötti levonás;
  - ismétlődés esetén a levonást megháromszorozzák.
- Szándékosság:
  - a szabálysértés súlyosságától függően 15-100% közötti levonás;
  - szélsőséges esetben több éves kizárás.

A levonások az üzem által az adott évben aktivált összevont területalapú támogatási összeg egészére vonatkoznak. A különböző jellegű, más és más területhez (pl. környezetvédelem, állategészségügy, állatjólét stb.) kötődő levonások összeadódnak.

---

¹ Több 2004-ben csatlakozott tagállam – köztük Magyarország – háromszor kétéves átmeneti időszakot szeretne. (Bulgária és Románia 2012-től kötelesek bevezetni a kölcsönös megfeleltetést.)

Az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program főbb céljai

A Vidékfejlesztési Stratégia és az annak nyomán készült ÚMVP (2006-2013):

- 1) Az ígéretes, potenciálisan versenyképes árutermelőknek lehetőséget ad a modernizálásra, vagyis hogy felzárkózhassanak legalább az EU-beli versenytársak technikai-technológiai színvonalához, erősítsék pozícióikat, így a magyar mezőgazdaság tartós szereplői lehessenek;
- 2) Számol azzal, hogy üzemstruktúránkra a sokszínűség jellemző, és célzott támogatásával ennek megfelelően kínál fejlesztési, struktúraváltási, együttműködési, növekedési és/vagy diverzifikációs lehetőséget – jóllehet, az elérhető források szűkössége miatt csak a gazdaságok egy viszonylag szűk körének;
- 3) A program révén csaknem 2 millió hektáron, az európai ökológiai hálózat részét képező mezőgazdasági területen (az ország területének 21%-a, azaz 1,9 millió hektár Natura 2000 terület) elősegíti a természeti értékek megőrzését.
- 4) Az erdősítési támogatások révén mintegy 70 ezer hektárral növelheti az erdőterület, főleg a mezőgazdasági termelés szempontjából leggyengébb adottságú, erózió, defláció által sújtott vagy más módon veszélyeztetett területeken;
- 5) Elősegíti, hogy 2010-ig Magyarországon a zöld energiának a részesedése a teljes villamosáram-fogyasztáson belül érje el, illetve haladja meg a 3,6%-ot, a bioüzemanyagok részesedése pedig az energiafelhasználásban 5,75% felett legyen.
- 6) A program támogatásaival javulnak a termelés humán feltételei, mintegy 55 ezer egyéni termelő támogatott szaktanácsadási szolgáltatást vehet igénybe, 50 ezer fő továbbképzésre nyílik lehetőség, 7 ezer gazdaság minőségbiztosítást vezethet be, 10 ezer „félleg önellátó” gazdaság árutermelővé válhat, közel 300 új termelői csoport alakulhat.
- 7) Mintegy 45 ezer gazdaságot (2 millió hektár) támogat abban, hogy – a környezetvédelmi előírásokat meghaladó vállalásokkal – környezetvédő-környezettudatos gazdálkodást folytasson, mert az agrár-környezetvédelmi intézkedések közvetlen támogatási elősegíti, hogy méltányos jövedelemhez jussanak, kétezer gazdaságban az állatelhelyezési előírásoknak való megfelelést segíti a program.
- 8) Közel 900 ezer hektár kedvezőtlen adottságú területen (az ország területének 10%-án) segíti, hogy fennmaradjon viszonylag extenzív mezőgazdasági termelés, megmaradjon a „kultúrtáj”.
- 9) A mezőgazdaság közvetlen környezete, a vidéki térségek fejlődését is segíti, mert:
  - vidéken 8-9 ezer új munkahelyet teremt 8 ezer új mikro-vállalkozás, illetve az üzemek termelés-diverzifikációja révén, továbbá bővül a falusi turizmus is;
  - mintegy 600 faluban indulhat falumegújítási program, közel 3,5 millió vidéki lakost pedig kedvezően érint a szolgáltatások minőségének javulása;
  - az ország területének mintegy 50%-án lehetővé válik helyi fejlesztéseket „mozgató-koordináló” akciócsoportok (50 LEADER csoport) tevékenysége.

A sorozatban eddig megjelent tanulmányok**1997**

1997. 1. Dorgai László, Horváth Imre, Kissné Bársony Erzsébet, Tóth Erzsébet:
Az Európai Unió regionális politikája és hatása az új tagországokra
1997. 2. Glattfelder Béla, Ráki Zoltán, Guba Mária, Janowszky Zsolt:
Piacvédelmi lehetőségeink az Európai Unióhoz való csatlakozásunkig
1997. 3. Janowszky Zsolt:
A vetőmagtermelés helyzete és a piaci egyensúlyt befolyásoló főbb tényező
1997. 4. Alvincz József, Szabó Márton, Wagner Hartmut:
Változások az élelmiszeripari és kereskedelmi vállalatok világában
1997. 5. Gábor Judit:
Az importvédelem nemzetközi tapasztalata

1998

1998. 1. Wagner Hartmut:
A magyar agrár- és élelmiszeripari export piaci és termékszerkezete 1991-1996
1998. 2. Alvincz József, Borszéki Éva, Harza Lajos, Tanka Endre:
Az agrártámogatási rendszer EU és GATT-konform továbbfejlesztése
(Az AGENDA 2000)
1998. 3. Ángyán József, Dorgai László, Halász Tibor, Janowszky János, Makóvényi
Ferenc, Ónodi Gábor, Podmaniczky László, Szenci Győző, Szepesi András,
Veöreös György:
Az országos területrendezési terv agrárvonatkozásainak megalapozása
1998. 4. Kissné Bársony Erzsébet:
A keletnémet mezőgazdaság átalakulásának főbb tapasztalatai
1998. 5. Balogh Ádám, Harza Lajos:
A vagyon-, a tulajdon-, és a tőkeviszonyok változása a mezőgazdaságban
1998. 6. Lévai Péter, Szijjártó András:
Mezőgazdasági programok a cigányság körében
1998. 7. Vissyné Takács Mara:
A fontosabb iparinövény ágazatok helyzete és feladatai az EU szabályozás
tükrében
1998. 8. Tóth Erzsébet:
A foglalkoztatás térségi feszültségei – megoldási esélyek és lehetőségek
1998. 9. Dorgai László, Hinora Ferenc, Tassy Sándor:
Területfejlesztés – vidékfejlesztés

1998. 10. Szőke Gyula:
A közraktárak lehetséges szerepe a magyar gabonapiaci politikában
1998. 11. Csillag István:
A gabonavertikum működése, növekedési tendenciái és a változás irányai
1998. 12. Szabó Márton:
A hazai élelmiszerfogyasztás szerkezetének változásai a 90-es években és a várható jövőbeli tendenciák
1998. 13. Guba Mária, Ráki Zoltán:
Az Európai Unió marhahús-termelésének közös piacsabályai és várható hatásuk a magyar marhahús-ágazatra
1998. 14. Alvincz József, Szűcs István:
Az élelmiszergazdaság szerkezete
1998. 15. Tanka Endre:
Agrár-finanszírozás a fejlett piacgazdaságokban (Adalékok és tanulságok)
1998. 16. Szűcs István, Udovecz Gábor (szerk):
Az agrárgazdaság jelenlegi helyzete és várható versenyesélyei
1998. 17. Kukovics Sándor:
A tulajdoni, a vállalati és a termelési szerkezet, valamint a foglalkoztatási viszonyok átalakulása a magyar mezőgazdaságban
1998. 18. Erdész Ferencé:
Az almaágazat helyzete és fejlesztési lehetőségei a csatlakozási felkészülésben
1998. 19. Kartali János:
Magyarország és az EU közötti agrár-külkereskedelem a kilencvenes években

1999

1999. 1. Gábor Judit, Stauder Márta:
A kereskedelmi láncok és az élelmiszertermelők kapcsolatának változásai
1999. 2. Kürthy Gyöngyi, Szűcs István:
Az Európai Unióhoz való csatlakozás ágazati felkészülésének fejlesztési forrásigénye
1999. 3. Harza Lajos, Tanka Endre:
A vidékfejlesztés megújuló intézményi háttere
1999. 4. Wagner Hartmut:
Az exportfinanszírozás és exporthitel-biztosítás helyzete és szerepe a magyar agrárexportban
1999. 5. Guba Mária, Ráki Zoltán:
Az Európai Unióhoz való csatlakozás felkészülési tennivalói és fejlesztési-forrás igénye a baromfiágazatban

1999. 6. Orbánné Nagy Mária:
Az állati eredetű termékek külkereskedelmének lehetőségei és korlátai az EU-csatlakozásig
1999. 7. Vissyné Takács Mara:
A dohány ágazat vertikális integrációja Magyarországon és az EU-ban
1999. 8. Dorgai László, Stauder Márta, Tóth Erzsébet, Varga Gyula:
Mezőgazdaságunk üzemi rendszere, kezelésének tennivalói a követelmények és az EU tapasztalatainak tükrében
1999. 9. Szabó Márton:
Vertikális koordináció és integráció az EU és Magyarország tejgazdaságában
1999. 10. Juhász Anikó:
Vertikális koordináció és integráció a zöldség-gyümölcs szektorban
1999. 11. Ráki Zoltán, Guba Mária:
Az AGENDA 2000-ben előirányozott szabályozás várható hatása a szarvasmarha-ágazatban
1999. 12. Dorgai László, Miskó Krisztina:
A vidékfejlesztés finanszírozása az Európai Unióban
1999. 13. Burgerné Gimes Anna, Kovács Csaba, Tóth Krisztina:
A mezőgazdasági üzemek gazdasági helyzete
1999. 14. Alvincz József, Harza Lajos, Illés Róbert, Szűcs István, Tanka Endre:
Változások a gazdálkodás földviszonyaiban - Egy mikrofelvétel tanulságai
1999. 15. Kartali János, Juhász Anikó, Gábor Judit, Stauder Márta, Wagner Hartmut, Szabó Márton, Orbánné Nagy Mária, Vissyné Takács Mara:
A magyar mezőgazdaság és élelmiszeripar EU-érettségének piaci és kereskedelmi vonatkozásai

2000

2000. 1. Udovecz Gábor (szerk.):
Jövedelemhiány és versenyképyszer a magyar mezőgazdaságban
2000. 2. Kissné Bársony Erzsébet:
Az ökgazdálkodás szabályozási rendszerének EU-konform továbbfejlesztése az AGENDA 2000 tükrében
2000. 3. Tanka Endre:
A földhasznóbérlet korszerűsítési igényei és lehetőségei
2000. 4. Guba Mária, Janowszky Zsolt, Ráki Zoltán:
A magyar juhászat hatékonyság-növelési esélyei és a szabályozás EU-konform továbbfejlesztése
2000. 5. Gábor Judit, Wagner Hartmut:
Élelmiszergazdaságunk rövid távú piaci kilátásai

2000. 6. Laczkó András, Szőke Gyula:
Az Agenda 2000 hatása az EU és a magyar gabonapiaci szabályozásra
2000. 7. Kartali János:
A magyar agrárkülpiaconra ható világgazdasági tényezők (válságok, liberalizáció, nemzetközi egyezmények) alakulása
2000. 8. Stauder Márta:
Az élelmiszerek disztribúciós rendszerének fejlődése, különös tekintettel a kereskedelmi logisztikára
2000. 9. Popp József (szerk.):
Főbb mezőgazdasági ágazataink fejlesztési lehetőségei, különös tekintettel az EU-csatlakozásra
2000. 10. Popp József (szerk.):
Főbb agrárgazdasági ágazataink szabályozásának EU-konform továbbfejlesztése
2000. 11. Tóth Erzsébet:
Az átalakult mezőgazdasági szövetkezetek gazdálkodásának főbb jellemzői (1989-1998)
2000. 12. Szabó Márton:
Külföldi érdekeltségű vállalatok a magyar élelmiszeriparban és hatásuk az EU-csatlakozásra
2000. 13. Tóth Erzsébet (szerk.):
A mezőgazdasági foglalkoztatás és alternatív lehetőségei
2000. 14. Erdész Ferencné, Radóczné Kocsis Teréz:
A zöldség-gyümölcs és a szőlő-bor ágazatok hatékonyságának növelése és szabályozásának EU-konform továbbfejlesztése
2000. 15. Alvincz József, Varga Tibor:
A családi gazdaságok helyzete és versenyképességük javításának lehetőségei

2001

2001. 1. Gábor Judit, Juhász Anikó, Kartali János, Kürthy Gyöngyi, Orbánné Nagy Mária:
A WTO egyezmény hatása a magyar agrárpolitika jelenére, jövőjére és teendőire
2001. 2. Hamza Eszter, Miskó Krisztina, Tóth Erzsébet:
Az agrárfoglalkoztatás jellemzői, különös tekintettel a nők munkerő-piaci helyzetére (1990-2000)
2001. 3. Stauder Márta, Wagner Hartmut:
A takarmány termékpálya problémái
2001. 4. Juhász Anikó, Szabó Márton:
Az EU és Magyarország közötti agrárkereskedelem liberalizációjának hatásai

2001. 5. Erdész Ferencné, Laczkó András, Popp József (szerk.), Potori Norbert, Radócné Kocsis Teréz:
Az agrárszabályozási rendszer értékelése és továbbfejlesztése 2002-re
2001. 6. Kürthy Gyöngyi, Popp József (szerk.), Potori Norbert:
Az OECD tagországok mezőgazdaságának támogatottsága az új metodika alapján – különös tekintettel Magyarországra
2001. 7. Alvincz József (szerk.), Antal Katalin, Harza Lajos, Mészáros Sándor, Péter Krisztina, Spitalásky Márta, Varga Tibor:
A mezőgazdaság jövedelemhelyzete és az arra ható tényezők
2001. 8. Nyárs Levente:
A méhészeti ágazat helyzete és fejlesztési lehetőségei

2002

2002. 1. Orbánné Nagy Mária:
A magyar élelmiszergazdaság termelői és fogyasztói árai az Európai Unió árainak tükrében
2002. 2. Gábor Judit, Stauder Márta:
Az agrártermékek kereskedelmének új irányzatai, különös tekintettel az elektronikus kereskedelemre
2002. 3. Mészáros Sándor:
A magyar csatlakozás agrárgazdasági hatásainak összehasonlítása az EU modellszámításaival
2002. 4. Hamza Eszter, Miskó Krisztina, Székely Erika, Tóth Erzsébet (szerk.):
Az agrárgazdaság átalakuló szerepe a vidéki foglalkoztatásban, különös tekintettel az EU-csatlakozásra
2002. 5. Radócné Kocsis Teréz:
Az Európai Unió új közös borspiaci rendtartásának termelési potenciált befolyásoló elemei és azok várható hatása a hazai termelőalapok változására
2002. 6. Dorgai László, Gábor Judit, Juhász Anikó, Kartali János, Kürthy Gyöngyi, Orbánné Nagy Mária, Stauder Márta, Szabó Márton, Wagner Hartmut:
A WTO tárgyalások magyar agrárgazdaságot érintő 2001. évi fejleményei
2002. 7. Nyárs Levente, Papp Gergely:
Az állati eredetű termékek feldolgozásának versenyhelyzete
2002. 8. Popp József:
Az USA agrárpolitikájának gyakorlata napjainkig
2002. 9. Juhász Anikó, Kartali János (szerk.), Wagner Hartmut:
A magyar agrár-külkereskedelem a rendszerváltás után

2003

2003. 1. Varga Tibor:
A támogatások költség-haszon szemléletű elemzésének lehetőségei
2003. 2. Dorgai László, Keszthelyi Szilárd, Miskó Krisztina:
Gazdaságilag életképes üzemek az Európai Unió modernizációs támogatásainak alkalmazása szempontjából
2003. 3. Alvincz József, Guba Mária:
Az egyéni mezőgazdasági termelők jövedelmének adóztatása
2003. 4. Hamza Eszter:
Agrárfoglalkoztatás hátrányos helyzetű térségekben – uniós lehetőségek gyakorlati alkalmazása
2003. 5. Orbánné Nagy Mária:
Az élelmiszerfogyasztás és a fogyasztói árak konvergenciája Magyarország és az EU között
2003. 6. Stauder Márta:
Az agrár- és élelmiszertermékek belföldi kereskedelme a kilencvenes években és napjainkban
2003. 7. Mizik Tamás:
Magyarország és az Európai Unió adórendszere – különös tekintettel a mezőgazdaságra
2003. 8. Popp József:
Az agrárpolitikák mozgásteret a nemzetközi kereskedelem liberalizálásának tükrében

2004

2004. 1. Kartali János (szerk.):
A főbb agrártermékek piacra jutásának feltételei az EU-csatlakozás küszöbén (I. kötet: Növényi termékek)
2004. 2. Kartali János (szerk.):
A főbb agrártermékek piacra jutásának feltételei az EU-csatlakozás küszöbén (II. kötet: Állati termékek)
2004. 3. Antal Katalin, Guba Mária, Kovács Henrietta:
Mezőgazdaság helyzete az agrártörvény hatálybalépését követő időszakban
2004. 4. Nyárs Levente, Papp Gergely, Vőneki Éva:
A főbb hazai állattenyésztési ágazatok kilátásai az Európai Unióban
2004. 5. Popp József, Potori Norbert, Udovecz Gábor:
A Közös Agrárpolitika alkalmazása Magyarországon

2004. 6. Dorgai László (szerk.):
A magyarországi birtokstruktúra, a birtokrendezési stratégia megalapozása
2004. 7. Potori Norbert, Udovecz Gábor (szerk.):
Az EU-csatlakozás várható hatásai a magyar mezőgazdaságban 2006-ig
2004. 8. Potori Norbert (szerk.):
A főbb mezőgazdasági ágazatok élet- és versenyképességének követelményei

2005

2005. 1. Antal Katalin, Guba Mária, Hodina Péter, Lámfalusi Ibolya, Rontóné Nagy Zsuzsanna:
A külföldi tőke szerepe és a gazdálkodás eredményességére gyakorolt hatása a mezőgazdaságban és az élelmiszeriparban
2005. 2. Kartali János, Kürti Andrea, Orbánné Nagy Mária, Wagner Hartmut:
A globális gazdasági és demográfiai változások hatása az agrár-külkereskedelemre
2005. 3. Juhász Anikó (szerk.):
Piaci erőviszonyok alakulása a belföldi élelmiszerpiac szereplői között
2005. 4. Dorgai László (szerk.):
Termelői szerveződések, termelői csoportok a mezőgazdaságban
2005. 5. Popp József (szerk.), Potori Norbert (szerk.), Stauder Márta, Wagner Hartmut:
A takarmánytermelés és -felhasználás elemzése, különös tekintettel az abraktakarmány-keverékek gyártására
2005. 6. Kapronczai István (szerk.), Korondiné Dobolyi Emese, Kovács Henrietta, Kürti Andrea, Varga Edina, Vágó Szabolcs:
A mezőgazdasági termelők alkalmazkodóképességének jellemzői (Gazdálkodói válaszok időszerű kérdésekre)

2006

2006. 1. Bánáti Diána (szerk.), Popp József (szerk.):
Élelmiszer-biztonság a nemzetközi kereskedelem tükrében
2006. 2. Hamza Eszter, Tóth Erzsébet:
Az egyéni gazdaságok eltartó-képessége, megélhetésben betöltött szerepe
2006. 3. Orbánné Nagy Mária (szerk.):
Az élelmiszeripar strukturális átalakulása (1997-2005)
2006. 4. Kovács Gábor:
A KAP-reform várható hatásai a mezőgazdasági üzemek termelésére és a földhasználati viszonyokra
2006. 5. Guba Mária, Harza Lajos, Mizik Tamás:
A mezőgazdasági üzemek konszolidációs programjai (2000-2004)

2006. 6. Radóczné Kocsis Teréz, Györe Dániel:
A borpiac helyzete és kilátásai
2006. 7. Nagy-Huszein Tibor:
A tagi tulajdonlás a mezőgazdasági szövetkezetekben
2006. 8. Hingyi Hajnalka, Kürthy Gyöngyi, Radóczné Kocsis Teréz:
A mezőgazdasági eredetű folyékony bioüzemanyagok termelésének piaci kilátásai

2007

2007. 1. Erdész Ferencné:
A magyar gyümölcs- és zöldségpiac helyzete és kilátásai
2007. 2. Varga Tibor (szerk.), Tunyoginé Nechay Veronika (szerk.), Mizik Tamás (szerk.):
A mezőgazdasági árképzés elméleti alapjai és hazai gyakorlata
2007. 3. Bánáti Diána, Popp József, Potori Norbert:
A GM növények egyes szabályozási és közgazdasági kérdései
2007. 4. Kürti Andrea, Stauder Márta, Wagner Hartmut, Kürthy Gyöngyi:
A magyar élelmiszergazdasági import dinamikus növekedésének okai
2007. 5. Fogarasi József, Nyárs Levente, Papp Gergely, Varga Edina, Vőneki Éva:
A főbb állattenyésztési ágazatok és a takarmánytermelés helyzete Romániában
2007. 6. Popp József:
A bioüzemanyag-gyártás nemzetközi összefüggései
2007. 7. Udovecz Gábor (szerk.), Popp József (szerk.), Potori Norbert (szerk.):
Alkalmazkodási kényszerben a magyar mezőgazdaság – Folytatódó lemaradás vagy felzárkózás?

A kiadványok korlátozott példányszámban megrendelhetők a következő telefonszámon: Kamarásné Hegedűs Nóra: 06-1-476-3064